

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Ірина Царьова

**ТЕКСТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ:
ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Монографія

Дніпро
2022

УДК 811.161.2'38

Ц 20

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 1 від 29.09.2022)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Кондратенко Н. В., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри прикладної лінгвістики (Одеський національний університет імені І. І. Мечникова);

Коваленко Н. Д., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка);

Дьячок Н. В., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара).

Царьова І. В.

Ц 20 Тексти нормативно-правових актів: лексичні особливості : монограф. / Ірина Царьова. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 148 с.

ISBN 978-617-8032-69-2

Монографію присвячено концепції удосконалення лексичних особливостей текстів нормативно-правових актів. Розкрито особливості правил юридико-лінгвістичного тлумачення із залученням теоретичних положень лінгвістики відповідно до сучасного розвитку юридичної термінології української мови. Продемонстровано лінгвістичний аналіз текстів нормативно-правових актів задля усунення можливих протиріч у розумінні норми та з'ясуванні лексичного значення окремих слів і тексту загалом. Детально проаналізовано лексико-семантичні зв'язки, що перебувають у відношеннях синонімії та омонімії.

Праця адресована юристам, парламентарям, управлінцям, науково-педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти, ад'юнктам, аспірантам, усім зацікавленим представникам громадянського суспільства.

ISBN 978-617-8032-69-2

© Царьова І. В., 2022
© ДДУВС, 2022

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ВСТУП	5
Розділ 1. ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	8
1.1. Нормативна структуризація тексту нормативно-правового акта ...	8
1.2. Використання правничих термінів у текстах нормативно-правових актів України	21
1.3. Особливості логічних девіацій нормативно-правових актів	53
Висновки до розділу 1	61
Розділ 2. ТЕКСТОТВІРНІ КАТЕГОРІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	62
2.1. Категорія інформативності	63
2.2. Категорія темпоральності	71
2.3. Категорія локальності	76
2.4. Категорія модальності	78
2.5. Категорія персональності	86
Висновки до розділу 2	94
Розділ 3. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ	96
3.1. Лексико-генетична характеристика сучасної української термінології нормативно-правових актів	96
3.2. Сучасне текстуальне відображення: юридико-технічні прийоми ...	100
3.3. Мовні вимоги до нормативно-правового акта	108
Висновки до розділу 3	117
ВИСНОВКИ	119
Summary	121
Джерела та література	123

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗУ – Закон України;

ЛСВ – лексико-семантичні варіанти;

МЗ – мотиваційне значення;

МО – мотиваційна ознака;

МФ – мотиваційна форма;

ПМ – повністю мотивована назва;

ФСП – функційно-семантичне поле;

ФСВ – формально-семантична взаємодія одиниць;

ЧМ – частково мотивована назва;

ЮТ – юридичний текст.

ВСТУП

Мова і право належать до найбільших цінностей культури, які мають велике значення в житті. За допомогою слів систематизується досвід освоєння навколишнього світу і формулюються думки. Право створюється для затвердження та захисту єдиного справедливого порядку, що забезпечує всім суб'єктам суспільних відносин рівну міру свободи. Американський дослідник у галузі мови та права У. Проберт у своїй книзі «Право, мова та комунікація» інтерпретує право як комунікацію. Він пропонує концепцію права як «юридичного мовлення». Це поняття, на відміну «мови права», передбачає комунікативну динаміку. Проберт пропонує визначити право як «юридичну мову та її наслідки»¹.

Юридична лінгвістика має два тлумачення. У вузькому значенні розглядає питання щодо практичного використання мови в правових ситуаціях. А в широкому сенсі юридична лінгвістика охоплює майже всі фундаментальні та прикладні дослідження, що стосуються питань мови та правових норм. Її можна поділити на дослідження власне юридичної мови та дослідження прикладної юридичної сфери. Юридична техніка має внутрішній пафос, згідно з яким вона – єдиний спосіб вирішення головної антиномії юридичної мови та понятійного апарату. Ми маємо на увазі антиномію двох призначень юридичних текстів: для професіоналів, які володіють особливим типом мислення (юридичним) та особливим типом мови (юридичним), та для рядових законотворчих громадян, які не можуть розуміти юридичні тексти інакше, ніж на основі одиниць та механізмів природної української мови.

---

¹ Probert W. Law, language and communication. Springfield, 1972. Pp. 75-79.

Юридизація мовних конфліктів призводить до особливого виду мовного існування – юридичного функціонування мови. Можна говорити про особливу одиницю – «лінгвоюридему», яка співвідноситься з різними порушеннями, регульовану правом, а також – словесне образу (приниження честі й гідності), мовна крадіжка (плагіат), мовленнєве хуліганство (лихослів'я, мовленнєве вбивство, мовне шахрайство, мовні прояви екстремізму) та способи розпалювання ворожнечі – усі ці поняття детермінують особливий лінгвістичний ракурс, що дозволяє виділити специфічні властивості мови як носія потенціалу конфліктного функціонування.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується «термінологічним вибухом, який спостерігається майже в усіх мовах, супроводжується запровадженням великої кількості нових термінологічних одиниць»². Це явище можна пояснити інтенсивним розвитком комп'ютерних технологій, сучасних комунікативних систем, зокрема, використання інтернету для спілкування науковців та фахівців усіх галузей науки й техніки у всьому світі.

Теоретико-методологічною основою дослідження є, по-перше, вчення В. фон Гумбольдта про мову як діяльність; по-друге, теорії семантичного словотвору (І. І. Ковалик, В. П. Олексенко), функційної граматики (А. П. Загнітко); по-третє, притаманне лінгвістичним теоріям тексту синтезоване уявлення про текст як багатоаспектне і багаторівнєве вербальне утворення (І. М. Колегаєва, Т. Ю. Ковалевська, Н. В. Кондратенко, О. О. Селіванова).

Юрислінгвісти зосереджені на аналізі правильного використання мови в правовій практиці. Широкий напрямок досліджень включає, зокрема, питання стилістики, лінгвістики

---

² Думашівський Я. Є. Синонімія дієслів руху у мові французької спортивної преси: автореф. дис. ...к. філол. н.: 10.02.05. Київ, 2002. С. 7.

тексту, а також різні мовні аспекти у створенні, тлумаченні та застосуванні юридичних норм. Це збігається із соціально-юридичною ситуацією в Україні. У процесі судочинства юристи звертають велику увагу на правові акти. Отже, більшість конфліктів виникає при розумінні та тлумаченні юридичних текстів, і тому головне завдання полягає в тому, щоб удосконалити використання техніки юридичної мови, щоб цей кодекс права та норм, юридичні статті та документи стали більш ясними та дохідливими, більш нормативними та однозначними і, найголовніше, не повинні бути двозначними.

Норма права – найважливіший регулятор суспільних відносин, отримує своє безпосереднє вираження в текстах законодавчих актів. Від їх логічності та послідовності залежить ясність, зрозумілість і, зрештою, застосовність будь-якої норми права. Дотримання вимог юридичної техніки, під якою зазвичай розуміють сукупність правил підготовки та викладу правових актів, має найважливіше значення для правозастосовної діяльності.

Переконана, що монографія **«Тексти нормативно-правових актів: лексичні особливості»** допоможе у нормотворчій діяльності, у правотлумачній, правозастосовній практиці; сприятиме подальшому розвитку теоретико-правових та галузевих дослідженнях засад тлумачення текстів нормативно-правових актів.

Мирного неба!
З повагою Ірина Царьова

Розділ 1

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

1. 1. **Нормативна структуризація тексту нормативно-правового акта**

Структуризація нормативно-правових актів і систематично-послідовне розташування в них матеріалу дозволяє легко віднайти необхідну інформацію. Відповідно до Указу Президента України від 03 жовтня 1992 року № 493 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» та Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731 нормативно-правові акти, які видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер, підлягають державній реєстрації.

Нормативні акти міністерств і відомств належать до актів органів державного управління, тому їм властиві ті основні риси, які притаманні актам усіх інших органів управління або їхній більшості. Нормативні акти міністерств і відомств є не безпосередніми, а опосередкованими виявами волі народу, підзаконними актами.

За допомогою структуризації тексту нормативно-правовий акт набуває композиційної стрункості, змістової завершеності, уніфікованості, цілісної єдності. Нормативна структуризація тексту нормативно-правового акта – преамбула

(за необхідності), основна частина, прикінцеві положення (за необхідності), перехідні положення (за необхідності). Структуризація тексту нормативно-правового акта характеризується чіткою послідовністю операцій, до яких слід віднести дії з вироблення композиції акта, встановлення його складників, формулювання назв (заголовків) правових приписів (норм). Формальне конструювання тексту нормативно-правового акта з дотриманням відомих логічних прийомів, правил нормотворчої техніки здебільшого систематизує структуру його семіотичних (словесних, знакових) засобів, що виражають правову нормативність. Завдяки цьому зміст акта набуває таких властивостей як смислова виразність, логічна послідовність, цільність, доступність для сприйняття тощо.

Структура (від лат. *structura* – «будова, розташування, порядок») має такі основні параметри: 1) цілісність множини елементів; 2) певна закономірність організованих елементів; 3) відносна стійкість, стабільність зв'язків і відносин; 4) здатність до системного і міжсистемного функціонування. Щодо структури нормативно-правового акта взагалі, то його множина охоплює такі елементи: 1) вказівка форми; 2) назва органу державної влади, який видав (крім законів) нормативний правовий акт; 3) реєстраційний номер; 4) найменування (заголовки) нормативного правового акта; 5) преамбула (в разі потреби); 6) частина, що постановляє; 7) прикінцеві положення (в разі потреби); 8) перехідні положення (в разі потреби) з відповідним підрозділом щодо 6) – 8) на пункти та підпункти, абзаци пунктів; статті та частини, пункти, підпункти, абзаци статей; примітки; частини, розділи, глави, параграфи; 9) підписи відповідних посадових осіб, дата прийняття; 10) додатки (якщо вони є).

До структури нормативних правових актів висуваються

вимоги ³ логічної послідовності викладу нормативно-правового матеріалу, чіткого розмежування різних положень. Логіка викладу нормативно-правового матеріалу зумовлена логікою розвитку реальних відносин, на регулювання яких спрямований нормативний правовий акт. Принципи, способи, прийоми системного структурування повинні відображати реальні зв'язки і відносини об'єктивної дійсності, бути детерміновані її змістом. Можна сказати, що необхідно йти від загального до часткового, від права до процедури, від постійного до тимчасового, від абстрактного до конкретного, від нормального до виняткового ⁴.

Р. Мельник роз'єднав вимоги на формальні (пов'язані з компетенцією та процедурою їх видання) і матеріальні, до яких учений відносить: 1) відповідність Конституції України, законам України та іншим актам вищих органів публічної влади; 2) юридичну обґрунтованість; 3) недопустимість обмеження або порушення прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, а також компетенції інших суб'єктів публічної адміністрації ⁵. Спочатку викладаються загальні положення: правові основи прийняття акта (для підзаконних нормативних правових актів), правові декларації, правові принципи, дефініції ключових понять, що використовуються в нормативному правовому акті, засади регулювання даного роду (виду) відносин; потім йде основна, так би мовити регулятивна частина нормативного правового акта; наприкінці розміщуються норми, які встановлюють відповідальність, визначають долю актів, їх приписів, які діяли до прийняття даного нового акта, визначають порядок набуття чинності нормативним правовим

---

³ Дзюбенко О. Л. Юридична техніка відомчої нормотворчості в Україні: дис. к. юр. н.: 12.00.01 – теорія та історія держави та права; історія політичних та правових учень. Київ, 2009. 265 с.

⁴ Бержерон Робер К. Правила нормопроекування. Київ, 1999. С. 24

⁵ Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навч. посібник. Київ: Ваїте, 2014. С. 257-258.

актом тощо.

До структури нормативно-правового акта включаються відповідні *реквізити*, які є його обов'язковими елементами і свідчать про офіційний характер акта, дозволяють з'ясувати його юридичну силу: 1) вказівка (крім закону) на орган, який видав даний акт і на вид нормативного правового акта; 2) власний номер акта; 3) посаду та прізвище особи, яка підписала нормативний акт; 4) посада та прізвище повноважної особи, яка скріпила підписом нормативний акт; 5) дата і місце прийняття нормативного акта; 6) код нормативного акта за Єдиним державним реєстром нормативних актів після включення нормативних актів до цього реєстру.

Текст документа повинен містити певну аргументовану інформацію, викладену стисло, грамотно, зрозуміло та об'єктивно, без повторень і вживання слів і зворотів, які не несуть змістового навантаження. Він оформлюється суцільним складним текстом, який уміщує граматично і логічно узгоджену інформацію про управлінські дії та використовується під час складання різного виду документів, зокрема розпорядчих та правозастосовних⁶.

Реквізити є формальними складниками в нормативно-правовому акті, але для процесу систематизації та реалізації норм права реалізують вагомі значення: дозволяють визначити юридичну силу нормативно-правового акта; підпис відповідальної особи та її повне найменування підтверджує офіційний характер виданого акта; дата прийняття нормативного акта має велике значення при встановленні дії норми права в часі; власний номер акта та його код забезпечують оперативність пошуку акта тощо.

Суб'єктам господарювання для правильного заповнення

---

⁶ Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців. Київ: Літера ЛТД, 2004. С. 132.

Заяви потрібно зазначати усі реквізити нормативно-правового акта за уніфікованим шаблоном відображення, необхідні для його ідентифікації: **вид** (Закон України або ЗУ (скорочений варіант), постанова Кабінету Міністрів України або постанова КМУ (скорочений варіант), наказ міністерства, постанова Правління Національного банку України або постанова Правління НБУ (скорочений варіант); **порядковий номер** (знак «№» та арабські або арабсько-римські цифри, знаки «-», «/»); **дату прийняття**, оформлену словесно-цифровим (25 грудня 2015 року) або цифровим способом (25.12.2015); **індивідуальну назву**, що зазначається у лапках («...»). Реквізити різних видів нормативно-правових актів різняться між собою, що, зокрема, перенасичує пошук необхідної інформації. Звідси раціональною є уніфікація таких елементів.

Заголовок. Перше, з чим стикається читач під час знайомства з будь-яким твором, – заголовок. Заголовок покликаний виразити основну мету повідомлення, встановити контакт із читачем, привернути його увагу, викликати зацікавленість до теми матеріалу, що публікується. Водночас заголовок актуалізує найбільш важливу інформацію повідомлення та є дійовим засобом впливу на її сприйняття читачем. Семантична специфіка заголовку полягає у тому, що в ньому одночасно відбувається конкретизація та генералізація значення, оскільки він пов'язаний із ситуацією об'єктивної дійсності, повідомляючи про факти, які відбуваються у світі.

Формулювання назв має відповідати таким вимогам: 1) точність назв, єдність термінології при їх формулюванні (з них має усуватися будь-яка двозначність, для назв усіх структурних підрозділів повинні використовуватися однакові формулювання); 2) стислість і вичерпність викладу назв (у них мають використовуватися мінімальне число мовних одиниць при умові повного охоплення змісту того структурного підрозділу,

який іменується назвою); 3) зрозумілість та доступність назв; 4) пов'язаність та послідовність викладу назв; 5) системність (назви більших структурних підрозділів мають охоплювати заголовки менших, які до них включаються. Назви мають такі функції: описова (заголовки повинні передавати зміст тих структурних частин, які ними іменуються); інформаційна (назви покликані допомогти особі, яка користується нормативно-правовим актом, відшукати ту чи іншу необхідну норму)⁷.

Заголовок нормативно-правового акта словесно позначає предмет нормативно-правового регулювання, він сповіщає про зміст акта загалом. Вдало підібраний заголовок містить у собі велике смислове навантаження, формує в читача навички критичного мислення, вчить обирати найбільш суттєве, важливе й ціннісно-значиме для подальшого ознайомлення. Назва слугує основним засобом правильного вибору необхідного нормативного матеріалу. Її зміст визначається сутністю і характером відповідного нормативно-правового акта. Правильна назва акта дозволяє відразу з'ясувати коло питань, яке ним регулюється, має велике значення для кодифікації і систематизації діючого законодавства. Довгі, не досить ясні назви заважають засвоєнню сутності актів і значно обтяжують сприйняття змісту документів. Доцільно формулювати так звані короткі заголовки, що може використовуватися в інших нормативних актах, в актах застосування права, інших документах і друкованих виданнях.

Грамматична конструкція заголовку до тексту, даючи відповідь на запитання «про що?», розпочинається з прийменника «Про» і моделюється за допомогою віддієслівного іменника (наприклад: Про надання... Про звільнення... Про затвердження... Про впровадження... Про створення... або

---

⁷ Тростюк З. Щодо назв у понятійному апараті Особливої частини Кримінального кодексу України. *Право України*. 1999. № 12. С. 77-80.

іменника, що вказує на предмет (наприклад: Про звіт... Про заходи...), оформлюється від межі лівого берега. Зверніть увагу: неконкретні, занадто стислі заголовки до тексту не виконують своєї функції, адже не забезпечують у разі потреби ефективного пошуку документів.

Преамбула. Органічною частиною тексту більшості конституцій, багатьох законів є **преамбула**, яка не має найменування. Текст поділяється на абзаци, або таких не має. У преамбулі зазвичай висловлюються принципіві положення, спонукальні мотиви, мета видання відповідного акта. «Норма-мета» і «норма-принцип» не володіють безпосередньою юридичною силою, але можуть ураховуватися при тлумаченні інших положень акта. Преамбула не повинна дублювати зміст інших структурних складників нормативного акта. Негативною практикою є включення в преамбули законів визначень, стислої інформації про предмет їх регулювання. Останнє формулюється за допомогою словосполучення *закон визначає...* (наприклад, текст преамбули ЗУ «Про зайнятість населення»).

Рубрика. Нормативно-правові акти зазвичай діляться на відповідні **рубрики** (структурні елементи нормативно-правового акта, який об'єднує в собі групу статей, пунктів) – частини (характерно для кодексів), розділи, підрозділи, глави, параграфи тощо. Виділення рубрик може відбуватися на підставі різних сторін, елементів правовідносин певної сфери – суб'єктах, їх правах та обов'язках, стадіях, об'єктах, гарантіях, відповідальності тощо. Усі рубрики, що використовуються в нормативно-правових актах, повинні розташовуватися чітко, у логічній послідовності. Поділ кодексів на загальну і особливу частину – велике досягнення законодавчої техніки. Наявність загальної частини звільняє від частих повторень і відсилок до

інших статей. Разом з цим, спеціально виділяти найбільш принципові і загальні для усього акта положення і розміщувати їх на початку акта є цілком виправданим і доцільним. Практика використання рубрик в українському законодавстві неусталена і досить суперечна. Досить часто використовується поділ на розділи без подальшого поділу на глави. Іноді значні за обсягом закони взагалі поділяються лише на статті. Рубрикація нормативно-правових актів просто через наведення предметної назви рубрики без вказівки на її вид (що це – частина, розділ, глава тощо), іноді навіть без порядкового номеру⁸.

Звідси, доцільно уніфікувати використання рубрик. Варто закріпити, що закони можуть поділятися на частини та книги (для кодексів), розділи (підрозділи), глави, параграфи; підзаконні нормативні правові акти можна поділяти на глави та параграфи, і більш високий рівень можливо вживати лише тоді, коли нижчий рівень поділу вже використаний.

Стаття. **Стаття** як первинний структурний елемент закону та деяких підзаконних нормативних правових актів (Укази Президента України, Декрети Кабінету Міністрів України), пункт як первинний структурний елемент переважної більшості підзаконних нормативно-правових актів – такі структурні елементи нормативно-правового акта, які дозволяють один чи групу правових приписів відокремити один від одного, полегшують тлумачення і застосування акта, роблять можливими посилання, сприяють систематизації нормативно-правових актів. При викладенні правових норм недоцільно, щоб в одному акті або одній статті були викладені всі структурні елементи норми. Зовнішня форма, викладення статей нормативних актів зазвичай не збігається зі структурою норми. Правила законодавчої техніки і зручність використання

---

⁸ Правила обліку нормативно-правових актів та матеріалів судової і нотаріальної практики в судах, органах та установах юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України від 03.07.1998 р. URL: <http://www.nau.kiev.ua>

нормативно-правових актів часто зумовлюють об'єднання в одній статті декількох норм, чи навпаки, викладення однієї норми в різних статтях нормативного правового акта тощо. Зі статтею (пунктом) нормативно-правового акта безпосередньо поєднується не логічна норма права, а конкретний правовий припис. Кожна стаття закону, пункт підзаконного нормативно-правового акта є внутрішньоєдиним утворенням, які містять окрему думку в її повному обсязі. Основна ідея зазвичай розміщується на початку статті (пункту), у наступних фразах вона повинна послідовно розвиватися і поглиблюватися. Статті та пункти теж можуть мати внутрішній поділ. В основі такої структуризації нормативно-правового матеріалу лежать певні прийоми групування нормативних приписів. По-перше, це прийом винесення за дужки, а по-друге, при викладенні нормативно-правового матеріалу використовуються також прийоми з'єднання правових приписів у межах однієї статті (пункту). Штучне зменшення кількості статей (пунктів) завдяки об'єднанню різнорідних за своїм змістом приписів призводять до порушення основного принципу побудови статей (пунктів) – тісний зв'язок і нерозривна єдність приписів, що в них поєднуються; до того, що назва статті не відбиває повністю її зміст. На будь-якому рівні нормопроекування не варто вдаватися до багатоступінчастої структуризації.

Статті можуть поділятися на частини, пункти, підпункти та абзаци. Зазвичай підзаконні нормативні правові акти поділяються на пункти. За логікою наступним рівнем поділу має бути підпункт. Однак, на практиці досить часто виникає необхідність поділу і самих підпунктів. Акцентуємо увагу, що абзаци частин, пунктів та підпунктів варто використовувати рідше.

Нумерація. З метою забезпечення зручності в користуванні нормативними правовими актами необхідно стандартизувати

прийоми поділу статей та пунктів нормативних правових актів та **нумерацію** їх структурних елементів, яка тісно пов'язана з проблемою структуризації нормативних правових актів. Йдеться про цифрове та буквене позначення. Якщо статті та пункти нормативних правових актів наділяються нумерацією, то структурні елементи часто полишені останньої, що в багатьох випадках вважаємо суттєвим недоліком. Не мають нумерації окремі частини статей ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад народних депутатів», ЗУ «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». Дуже часто не позначаються пункти частин статей, підпункти підзаконних нормативних правових актів тощо.

Нумерація статей, пунктів, окремих рубрик повинна бути стабільною. Статті та пункти нормативних правових актів повинні мати наскрізну порядкову нумерацію, що позначається арабськими цифрами. Частини статей повинні позначатися арабською цифрою з крапкою та починатися з абзацу. При необхідності окрема частина статті, її пункту чи підпункту може викладатися декількома абзацами, які не нумеруються. Частини статей можуть поділятися на пункти та підпункти, якщо необхідно уточнити, детально розкрити правовий припис, який міститься в частині. Пункти статей мають позначатися арабськими цифрами з дужкою або літерами з дужкою, а підпункти пунктів статей – літерами з дужкою. При цьому пункти та підпункти з'єднуються між собою двокрапкою, а відокремлюються один від іншого крапкою з комою і тим, що починаються з нового рядка. Отже, частини, пункти та підпункти підлягають обов'язковому цифровому (арабськими цифрами) чи буквеному (для пунктів та підпунктів) позначенню. Абзаци структурних елементів статті (пункту) не повинні нумеруватися, завжди починаються з червоного рядку та з великої літери. Підпункти пунктів нормативних правових

актів мають позначатися літерою з дужкою.

Примітки. Структурним елементом нормативно-правового акта досить часто є **примітки**. Прикладом широкого їх застосування може бути чинний Кримінальний кодекс України. Серед учених немає єдиної точки зору на визначення поняття примітки. Під приміткою розуміють відносно самостійний об'єктивно наявний і реально функційний прийом юридичної техніки, що представляє собою державно-владне нетипове встановлення належного, забороненого, можливого, заохочувального або рекомендованого варіанту юридично значимої діяльності, яке носить «супровідний характер», виступає формою конкретизації, доповнення, зміни обсягу правового регулювання, має власні позначення, розташовується поза юридичної норми (нормативного акта), володіє певною юридичною силою і тягне юридичні наслідки. На нашу думку, примітки не можна визнавати самостійним видом нормативних приписів. Це лише зовнішнє оформлення певних приписів (вони можуть бути найрізноманітнішими) у певний структурний елемент правового акта.

Існують різні види приміток: а) за ознакою розміщення їх в тексті нормативного правового акта: примітки до нормативно-правового акта в цілому, до його окремої рубрики, до статті, до елементу статті нормативного правового акта; б) за ступенем структурування тексту примітки: прості і складні; в) за змістом можуть бути примітки-дефініції, примітки-посилання тощо. Ми вважаємо, що використання приміток в нормопроектванні повинно бути абсолютно обмеженим.

Пояснювальні приклади. Для забезпечення максимальної дохідливості певних нормативно-правових приписів суттєве значення може мати прийом наведення **пояснювальних прикладів**. Ми вважаємо, що такий прийом повинен використовуватися виключно при вираженні змісту

підзаконних нормативних актів. Приклади можуть наводитися відразу після пункту, або його структурного елементу. Їх можна розташовувати також після нормативного правового акта, якщо приклад є великий за обсягом і буде загроможувати основний текст нормативного акта. В останньому випадку приклади можна оформлювати як додатки. При цьому бажано, щоб такий додаток був присвячений тільки відповідному пояснювальному прикладу або декільком прикладам. Інакше приклади обтяжують сприйняття і самого додатку, і нормативного правового акта. Це ж стосується ситуацій, коли наводяться приклади до додатків загалом. Приклади як прийом нормотворчої техніки бувають корисні в тих випадках, коли йдеться про ведення розрахунків, статистичний облік, перерахунок заборгованості платників податків тощо.

Прикінцеві та перехідні положення. Досить розповсюдженою є практика включення в структуру законів таких елементів як **прикінцеві** та **перехідні** положення. Проблемним є те, що з самої назви цих елементів не випливає, про які саме за змістом положення йдеться. Наслідком є те, що в них найрізноманітніші питання: про вступ закону в силу, про приведення нормативних правових актів у відповідність з прийнятим законом, про визнання такими, що втратили чинність, відповідних нормативних правових актів, про відповідальність, про порядок розгляду юридичних спорів і т. д. Загальні назви як «Прикінцеві положення» та «Перехідні положення» не надають суб'єкту інформації, про що саме йдеться. З іншого, на практиці досить широко вживається назва «Загальні положення», і практично ніяких нарікань не викликає. По-перше, нормативний акт будь-якого рівня може містити прикінцеві положення (у них розміщуються норми про введення в дію акта, про відміну раніше виданих актів, даються повноваження на видання актів на його виконання та розвиток,

зобов'язуються відповідні особи до прийняття таких актів, здійснення інших дій, спрямованих на реалізацію положень даного акта) та перехідні положення (у них вирішується доля правовідносин, що склалися при дії старого акта, справ, які знаходяться в провадженні)⁹. За формулою «прикінцеві положення», «перехідні положення» можуть викладатися розділи, підрозділи, глави, параграфи та статті (пункти). Бажано зберігати суцільну нумерацію нормативно-правових актів. Перехідні і прикінцеві положення можна об'єднувати, якщо вони невеликі за обсягом.

Додатки. Досить часто нормативні правові акти (особливо підзаконні) мають **додатки**, у яких зазвичай розміщуються різного роду переліки, таблиці для числення, графіки, тарифи, карти, зразки бланків, документів, схем і так далі. Ці матеріали мають прикладне значення по відношенню до основного акта, часто це певні технічні стандарти, норми, тому їх включення як додатків цілком закономірне і правильне. Додатки можуть надаватися або до цілого акта загалом, або до його частини. Вони набувають тієї ж юридичної сили, що й відповідний нормативний акт. Додатки повинні розміщуватися після нормативно-правового акта; нумерація положень додатку має бути наскрізною.

Досить часто зміст нормативних правових актів (передусім підзаконних) викладається у формі таблиць, які є результатом аналітико-синтетичної переробки певної множини тематично однорідних приписів. Табличні побудови відрізняються складною структурною організацією, яка складається з загального заголовка, групи перемінних компонентів, викладених в вертикальних графах, приміток і виносок (в разі необхідності).

---

⁹ Косіньяк Ж. Ясне законодавство. Нариси з нормотворення (міжнародний досвід). Книга I. Київ. 2000. С. 53-72.

Отже, структуризація законів і підзаконних нормативно-правових актів різняться, що пояснюється масштабністю регулятивного впливу законів, підвищеною абстрактністю їх нормативних приписів, і більш конкретним характером положень підзаконних нормативно-правових актів. Для підзаконних нормативних актів не є характерним поділ на розділи, глави тощо, відсутні початкові загальні положення, прикінцеві та перехідні положення як окремі рубрики, що поєднують пункти. У структурі багатьох підзаконних нормативно-правових актів можна виділити як би дві відносно самостійні частини: та, що затверджує, і та, яку затверджують (наприклад, постанова (наказ) про затвердження правил, інструкцій, статутів, положення, порядку тощо). Для підзаконних нормативних правових актів є характерним застосування додатків, прикладів.

1.2. Використання правничих термінів у текстах нормативно-правових актів України

Концепція правничого терміна займає в юридичній лінгвістиці найважливіше місце. Вимоги до терміна, сформульовані Д. Лотте ще в 30-х роках ХХ століття, є фактично в усіх наукових дослідженнях з термінології. Юридична практика виробила науково обґрунтовані та апробовані вимоги (характеристики) до термінів, використовуваних в законодавстві ¹⁰:

точність і наявність дефініції: кожний термін повинен мати визначення, яке якнайповніше й найточніше передає суть позначеного ним поняття, чітко його окреслюючи та

---

¹⁰ Беседна Л. Л. До проблем впорядкування термінології законодавства. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2011. № 4 (7). С. 162-167.

обмежуючи;

системність: кожний термін повинен входити до певної терміносистеми, в межах якої він має конкретне термінологічне значення і відношення з іншими, пов'язаними з ним термінами;

тенденція до однозначності: в межах своєї терміносистеми термін повинен позначати тільки одне поняття, щоб уникнути багатозначності та омонімії; вживання слів і виразів у вужчому або спеціальному значенні в порівнянні з їх значенням при вживанні в загальнолітературній мові;

стилість (лаконізм) і економічність законодавчого стилю: термін повинен мати раціональну довжину, але слід зауважити, що беззастережне слідування вимозі стислості може призвести до порушення норм мови;

дериваційна здатність: можливість утворювати похідні на основі наявного терміна за участю одиниць нижчого рівня (суфіксів, префіксів, флексій);

мовна правильність: забезпечення внутрішньомовної гармонії термінології із загальною структурою національної мови;

нейтральність: відсутність емоційно-експресивного забарвлення; стабільність і стійкість термінології.

Поки що мовознавство не виробило єдиної думки щодо узагальнених вимог до терміна. Дослідники виділяють ознаки, різні за ступенем важливості – від найважливіших (точність, дефінітивність) до другорядних (незалежність від контексту), які вводяться до його визначення. Оскільки терміни науки, техніки, мистецтва є досить різноманітними, то й основні та другорядні вимоги до них також можуть варіюватися.

До словникових дефініцій у юридичному термінотворенні висувається ряд суворих вимог. Використання правничих

термінів повинно відповідати таким правилам:

1) один і той же термін у будь-якому нормативно-правовому акті повинен вживатися однозначно;

2) терміни повинні бути загальновизнаними й використовуватися в мовленні, а не бути створеними тими, хто розробляє правові приписи;

3) у кожному новому правовому акті терміни повинні зберігати свій основний зміст;

4) словесно відобразити родо-видові відношення у системі термінів;

5) недоцільно використовувати застарілі терміни;

6) терміни не повинні бути тавтологічними;

7) терміни повинні бути стислими, простими і зрозумілими (на жаль у законодавстві є ще дуже складні й незрозумілі терміни);

8) не можна застосовувати неточні терміни, тому що змістові неточності у формулюванні правових норм призводять до їх розмитого або багатозначного тлумачення, а це неприпустиме явище;

9) правничі терміни повинні бути стабільними; не можна відмовлятися від старих і вдалих термінів й уводити до вжитку замість них нові, адже не всі такі неологізми бувають вдалими;

10) у правовому тексті доцільні аббревіатури, які давно вживаються в українській літературній мові та зрозумілі мовцям;

11) дуже важливою вимогою вживання правничої термінології є єдність її використання. Будь-яка сфера точних знань вимагає однозначності інформації, і тому, враховуючи вимогу максимальної точності викладу правових приписів, для права це має особливе значення;

12) терміни повинні підпорядковуватися нормам і правилам української мови;

13) неприпустимо перенасичувати правовий акт багатозначними термінами; велика кількість полісемічних слів негативно впливає на точність вираження юридичних норм, що викликає труднощі для їх розуміння і тлумачення;

14) терміну властива відносна незалежність від контексту;

15) терміну притаманна ознака дефінітивності, тобто, він зіставляється з чітким окремим визначенням, що орієнтує на відповідне поняття¹¹.

Існують наступні проблеми, пов'язані із застосуванням термінології в текстах нормативно-правових актів:

– відсутність логічного і послідовного формування понятійного апарату чинного законодавства;

– наявність неузгодженості в застосуванні термінів законодавцями;

– відсутність однозначності (єдності) у використанні нормативно-правових термінів, особливо в текстах нормативно-правових актів, прийнятих на різних рівнях правотворчої діяльності, які знаходяться між собою в ієрархічному зв'язку (закон – підзаконний акт): наявність у нормативно-правових актах різних визначень одних і тих же понять створює певні складнощі для тлумачення та практичної реалізації закладених у них норм;

– наявність неточностей у визначенні термінів: деякі терміни не отримують чіткої дефініції у нормативно-правових актах, або наявні визначення недостатньо адекватно відображають зміст відповідного юридичного поняття. Типологія опозицій стосовно фонетичного рівня мови є найбільш закритою і стабільною, застосована до одиниць інших рівнів, у т. ч. і до

---

¹¹ Д'яков А. С. Типологія мовних інтерференцій та їх роль у формуванні національних терміносистем: автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.15 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1998. 15 с.

лексико-семантичного, де на сьогодні виокремлюють чотири основні типи словесних семантичних опозицій. Під словесною опозицією розуміємо пару слів, що подібні між собою тими чи тими компонентами й водночас чимось різняться. Наразі звертаємось лише до семантичних опозицій, репрезентованих парами слів, що не мають спільних морфем, а містять у структурі свого лексичного значення ідентифікаційні та диференційні семи, співвідношенням яких і визначається різновид опозиції.

Тричленна градація відповідає визначенню лексико-словотвірного (л/с) варіанту, лексичного і л/с омоніма, лексичного та л/с синоніма, л/с пароніма. Можуть бути представлені опозиції, члени яких об'єднуються тотожністю форми (повною – А; частковою – Б). Ілюстративний матеріал подано для всіх виділених опозицій (із зазначенням їх системного статусу):

А I – опозиція абсолютної тотожності: **право₁** «користування» = **право₁**; **право₂** «власність» = **право₂**.

А II – опозиція семантичного варіювання: **право₁** ≈ **право₂**; **захоплення₂** (захват) ≈ **захоплення₃** (ентузіазм).

А III – опозиція омонімії: **доказ₁** (незаперечний довід або факт, який підтверджує істинність чого-небудь; підтвердження, аргумент) ≠ **доказ₂** (предмет або обставина, які свідчать про чию-небудь провину, вияв. речові докази (юр.) – пов'язані зі злочином предмети, що дають можливість розкрити його)¹²; **склад₁** (суду) (кримінальне процесуальне право) ≠ **склад₂** (боєприпасів); **засуджений₁** (особа, щодо якої судом винесено обвинувальний вирок (кримінальне процесуальне право, іменник) ≠ **засуджений₂** (приречений на якусь міру покарання (довічне ув'язнення та ін.)¹³.

В I – опозиція л/с варіювання: **адвокат** = **адвокатура**

¹² Яременко В. Новий тлумачний словник української мови в 3 т. Київ: Аконіт, 2008. Т.1. С. 76.

¹³ Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2000. 540 с.

(діяльність адвоката, яка полягає у наданні юридичної допомоги фізичним і юридичним особам, консультуванні з правових проблем, складанні скарг, довідок, заяв та інших документів правового спрямування, представництві в суді...»¹⁴.

В II – опозиція л/с синонімії: **хабароодержувач** $\approx$ **хабарник**; **хабародавець** $\approx$ **хабарник**. Суб'єкт по-різному визначений в назві Розділу XVII Особливої частини КК України, у статтях і навіть у їхніх частинах. У назві ст. 3684 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», що передбачає дії не лише «хабародавця», а й «хабароодержувача», не виправдано використано слово «підкуп». Диспозиції статей, у яких ідеться про осіб, що надають публічні послуги, сконструйовані неоднотипно, вони громіздкі та заплутані. У них наведено різних суб'єктів, що не є вичерпними, міститься вказівка на інших осіб, які надають публічні послуги, проте загального визначення таких осіб у законодавстві немає. Ознаку злочину «прохання» щодо неправомірної вигоди через недбалість законодавця не передбачено в частині статті, що призначена для «хабароодержувача», натомість вона міститься у частині статті, за якою відповідає «хабародавець». Із законодавчими недоліками пов'язані й недоліки правозастосування. Через наявність у назві ст. 368-4 слова «підкуп» справляється хибне враження, нібито предметом злочину, передбаченого в цій статті, не можна вважати «хабар-подяку» (що без попередньої домовленості надається вже після вчинення дій). Відсутність офіційного визначення відповідного суб'єкта злочину заважає судам застосовувати ст. 368-4 у випадках, коли вказівка на конкретний різновид не міститься в переліку, тому замість ст. 3684 часто застосовують ст. 354 КК України. Особу, яка надає публічні послуги, іноді плутають зі службовою особою; в

---

¹⁴ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юр. ун-т ім. Я. Мудрого. Х.: Право, 2016. Т. 1. 848 с.

такому разі відповідне діяння кваліфікують не за ст. 3684, а за ст. 368 КК України. Оскільки деякі практичні працівники помилково вважають, що особа, яка надає публічні послуги, також є службовою, то в окремих випадках людину, яка при вчиненні різних злочинів використовує одну і ту саму функцію, притягують до кримінальної відповідальності за сукупністю неслужбового та службового злочинів. Правозастосовники позбавлені можливості притягувати особу, яка надає публічні послуги, до відповідальності за прохання неправомірної вигоди

В III – опозиція л/с паронімії: **затримання** – «у кримінальному процесі короткочасний захід примусу, що застосовується до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, для в'яснення причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу – взяття під варту»¹⁵ й **утримання** – «дія за знач. Утримувати»¹⁶:

– наявність синонімії: позначення одного правового явища різними термінами, з різним смисловим навантаженням, що ускладнює адекватне розуміння змісту нормативно-правового акту: у зв'язках варіативності і синонімії (*правовий – правничий – правний – юридичний*);

– випадки полісемії та омонімії термінів: наявність у терміна декількох зв'язаних між собою значень у випадку полісемії або графічний і фонетичний збіг термінів, що виражають різні, ніяк не зв'язані між собою поняття, у випадку омонімії можуть привести до різного інтерпретування термінів і вносити плутанину в їх з'ясування: (*угода* може бути відповідником поняття порозуміння і трансація; *договір* – документ та договір про щось між кимось, термін визначається

---

¹⁵ Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2000. С. 59.

¹⁶ Так само.

в системі українських правовідносин і як час виконання певної правової чи договірної дії, і як період позбавлення волі внаслідок скоєння злочину); (*девіза* (фін. вексель, чек і т. ін., виписаний в іноземній валюті для оплати його за кордоном) – *девіз* (стисле формулювання провідної ідеї, програми дій): використання девіз у міжнародних розрахунках, належати до девізів, девізна політика; девіз життя, придумати девіз; *концесія* (ек., юр. договір, на підставі якого держава на певних умовах і на певний строк передає фізичним чи юридичним особам, у тому числі іноземним, право експлуатації лісів, надр, будівель тощо) – *концепція* (система поглядів на певні явища, спосіб тлумачення дій, розуміння теорії): суб'єкт, що отримав концесію; укласти концесію на певний строк; концесійна угода; концесійне інвестування; концесійний договір; концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі; філософська концепція; *комітент* (ек. особа в договорі комісії, що доручає іншій особі здійснити за винагороду одну або кілька операцій з товаром, акціями, іноземною валютою) – *комітет* (колегіальний орган управління, що керує будь-якою сферою державної, господарської, суспільної діяльності): комітент не повинен уводити в податкову базу суму, що надійшла на рахунок; комітет статистики; комітет захисту прав споживачів; комітет виборців України; *контролінг* (ек., фін. облік і контроль на фірмі, підприємстві; профільний підрозділ фірми) – *контроль* (дії, пов'язані з перевіркою знань та виконання завдань): *контролінг* збутової політики в системі управління підприємництвом; застосовувати експериментальну методика з використанням тестового контролю знань у навчальному процесі);

– випадки використання термінів слів з яскраво вираженим експресивним і емоційним забарвленням: стилістична нейтральність мови законодавства зумовлює так звану

«холодність тону» – офіційність і нормативність стилю, відмову від прийомів риторичного посилення або ослаблення експресії;

– надмірне вживання термінів іншомовного походження, особливо русизмів (названих С. Караванським «советизмами»¹⁷: унормувувати термінологію сучасного українського законодавства можна шляхом відродження української мови загалом; застосування лінгвістично і стилістично неправильних, немилозвучних термінів: необхідно дотримуватися внутрішньомовної гармонії термінології в текстах нормативно-правових актів. У юриспруденції досить чітко визначено поняття власності, складником якого є володіння, і поняття майно, що може бути інтерпретованим трьома різними способами. У загальноживаному тлумаченні *володіння* може означати і «мати що-небудь у своїй власності», і «те, що є чиею-небудь власністю (земля, майно тощо)». Власність може означати і «майно, належне кому-, чому-небудь»¹⁸, і «належність чогось кому, чому-небудь із правом розпоряджатися». Слово *майно* у лінгвістичному тлумаченні це – «речі, які комусь належать за правом власності». Як бачимо, це визначення досить лаконічне і не дає чіткого уявлення про майно, на відміну від юридичного розуміння.

На сьогодні термінологічні прийоми юридичної техніки регламентують такі підзаконні нормативно-правові акти: методичні рекомендації Апарату Верховної Ради України «Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки»¹⁹, «Правила

---

¹⁷ Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ : Українська книга, 2000. С. 6.

¹⁸ Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. С. 156.

¹⁹ Кижанівський В. П. Рактика законотворення. Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки: методичні рекомендації. Київ: ФОП Москаленко О. М., 2014. 44 с.

підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України»²⁰, затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 6 вересня 2005 року № 870; Регламент Кабінету Міністрів України²¹, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 року № 950 та ін.

До складу сучасної юридичної технології входять:

- а) система відповідних засобів (юридична техніка);
- б) система прийомів, способів і методів оптимальної юридичної діяльності (тактика);
- в) науково обґрунтовані принципи, довгострокові плани, прогнози й методи діяльності (юридична стратегія);
- г) дії й операції з розроблення, прийняття й оприлюднення (опублікування) правових рішень (актів);
- д) процесуальні форми діяльності (юридичні стадії, виробництва та режими);
- е) показники, що характеризують якість та ефективність юридичної діяльності, а також тимчасові, фінансові й інші витрати на цю діяльність;
- ж) відповідні види, форми, засоби та методи контролю й нагляду за законністю, якістю та ефективністю прийнятих юридичних рішень (актів).

Співвідносячи юридичні технології з юридичними алгоритмами в контексті здійснення юридичної діяльності зі створення правових актів, ми можемо виявити такі характерні особливості:

1) юридичні технології забезпечують інтелектуальний рівень практичної юридичної діяльності, розкриваючи правила, методи і прийоми, які необхідно застосовувати суб'єктам у процесі її

---

²⁰ Правила підготовки проектів актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.11.05 р. № 870. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF>

²¹ Регламент Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.07 р. № 950 (у ред. від 09.11.11 р. № 1156). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF/page>

здійснення; юридичні алгоритми є розташованими в текстах правових норм юридичними конструкціями, у яких закріплено порядок здійснення юридично значущих дій;

2) юридичні технології не прив'язані до конкретного суб'єкта, а є науково обґрунтованою або закріпленою в тексті чинного правового акта інформацією щодо порядку організації та здійснення практичної юридичної діяльності зі створення правового акта; юридичні алгоритми чітко визначають коло суб'єктів, сутність і процедуру необхідних діянь, модель поведінки;

3) юридичні технології відповідають на питання «Як?», відповідно до яких прийомів, методів, правил і способів треба здійснювати юридичну діяльність зі створення правових актів; юридичні алгоритми відповідають на питання «Що?» має зробити суб'єкт юридичної діяльності задля досягнення результату, який буде мати юридичне значення.

Термінологічна норма в правничому дискурсі – це складний комплекс наукових понять, у який уміщується система структурно-мовних типів норми, єдиних для термінологічної та літературної норм. Провідною ознакою правничої термінологічної норми є кодифікація, що забезпечується крізь призму лінгвістичного та юридичного дискурсів. Дефініція в правничому терміні, що є засадничою для тлумачення правової норми, має постати одним з елементів термінологічної норми в юриспруденції. При цьому кожна дефініція терміна мусить відповідати певним критеріям (бути чіткою та зрозумілою, тобто небагатослівною; кожний правничий термін має отримати дефініцію; дефініція має вміщувати в собі лише істотні ознаки; законодавча дефініція не може містити термін, що його визначає), тобто бути нормативною за своєю суттю²².

---

²² Вербенец М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2004. 242 с.

Гіперо-гіпонімічні відношення в юридичній термінології відображають чітко організовану систему правових понять, що свідчить про її розвиненість і водночас демонструє відкритість, зумовлену постійним розвитком правничої думки. Гіперо-гіпонімічні зв'язки формуються навколо ядерних термінів права.

Перша вимога щодо вживання термінів передбачає однозначність терміна тільки в одному нормативному акті, навіть не в одній галузі права, не говорячи вже про юриспруденцію загалом. На жаль, ця вимога, що достатньо послідовно дотримується законодавцем, породжує один із недоліків правничої термінології, а саме, коли одне й те ж поняття має декілька визначень. Наприклад, *держава* – у конституційному праві позначає «сукупність офіційних органів влади (уряд, парламент, судді тощо), що діють у межах країни або суб'єкта федерації, або користуються законодавчою автономією територіальної спільноти», у міжнародному – «головний учасник міжнародних відносин», у теорії права – «певний спосіб організації суспільства»²³.

Юридична термінологія формує «атмосферу» закону, є найінформативнішим компонентом законодавчого тексту. Її використання завжди було і залишається найефективнішим способом донесення інформації, закладеної у правових нормах, до кожного конкретного адресата. Тому термінологічна розвиненість та зрозумілість українського законодавства є основою для довготривалої дії та ефективного застосування правових норм.

На сьогодні проблема, що пов'язана з однозначністю термінів нормативно-правових актів є невирішеною, а практика свідчить, що в одній галузі знань той самий термін

---

²³ Гончаренко В. Г. Юридичні терміни. Тлумачний словник (вид. 2-ге, стереотипне). Київ: Либідь, 2004. С. 73.

має одне значення, а в іншій – відмінне. Термін *операція* вживається: 1) у **медицині**: хірургічне втручання з лікувальною метою при деяких захворюваннях або пораненнях; 2) у **військовій справі**: сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті, єдиному завданню, або одна така дія; 3) у **фінансовій справі**: пов'язана з переходом права власності на валютні цінності та (або) права вимоги і пов'язаних з цим зобов'язань, предметом яких є валютні цінності, між резидентами, нерезидентами, а також резидентами і нерезидентами, крім операцій, що здійснюються між резидентами, якщо такими валютними цінностями є національна валюта.

Зауважимо й таку особливість загальних правових понять, як відсутність текстуального розкриття їх змісту в нормативно-правовому акті. І для специфічних понять, і для загальноновживаних термінів з вузькоспеціальним значенням, важливим є очевидність уживаного значення. Зазвичай такими термінами в законі є подані визначення. Якщо цього немає, значення терміна визначається, виходячи із загального контексту. На жаль, як показує практика правозастосування, таке визначення терміна не завжди набуває правильного тлумачення. Тому при першому вживанні терміна із спеціальним значенням для уникнення надмірного широкого або неточного тлумачення доречно давати до нього відповідні нормативні роз'яснення. Наявність визначень понять у нормативно-правових актах за допомогою правових дефініцій має важливе значення для забезпечення точності і єдності термінології, є необхідною умовою точного і ясного розуміння нормативного тексту.

Правова дефініція – це стисле визначення якого-небудь поняття, що адекватно розкриває його зміст, називає його родові і (або) видові ознаки, включає його характеристики в

стислій і узагальненій формі. Існує декілька можливих способів закріплення юридичних понять в нормативному тексті:

- як самостійної статті (пункту) нормативно-правового акта під назвою «визначення основних термінів» або «визначення основних термінів та понять»;
- як окремої частини в статті або пункті нормативно-правового акта;
- як посилання або примітки;
- як визначення поняття при першій його згадці в тексті;
- видання спеціальних актів²⁴.

Сутність оприлюднення нормативно-правових актів полягає в розміщенні повних прийнятих текстів нормативно-правових актів у спеціально визначених для цього виданнях. Друк здійснюється від імені нормотворця, має автентичний характер, а його результати є найбільш повними, достовірними й доступними джерелами відомостей про правові норми. Сукупність офіційно опублікованих юридичних текстів розглядають як головну передумову діяльності щодо забезпечення доступності законодавства. Необхідність наявності в суспільстві офіційних текстів чинних нормативно-правових актів, їх роль для нормального функціонування всієї національної правової системи визначає обов'язковий характер процедури формального публікування законодавства й ставить до нього низку чітко визначених вимог.

Варто звернути особливу увагу на випадки, коли термін у нормативно-правових актах позначає різні поняття. *Валютними цінностями* є гроші (грошові кошти), цінні папери та інші окремі види майна, правовий режим яких визначається положеннями спеціального законодавства України, що

---

²⁴ Беседна Л.Л. Термінологія та визначення понять в нормативно-правових актах. *Інформація і право*, 2012. № 2(5). С. 44-45.

встановлюють їх вичерпний перелік та порядок вчинення правочинів стосовно них. Перелік валютних цінностей міститься ЗУ «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII, а саме:

1) *валюта України* – грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України;

2) *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;

3) *іноземна валюта* – іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України;

4) *платіжні документи та інші цінні папери* (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

5) *банківські метали* – це золото, срібло, платина, метали

платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів²⁵.

Зважаючи на вимогу однозначності термінів у нормативно-правових актах, категорія «об'єкт» використовується в декількох термінологічних варіантах. Це і «об'єкт цивільного права», і «об'єкт суб'єктивного права», і «об'єкт правового регулювання», і, нарешті, «об'єкт цивільних правовідносин». Судження про тотожність або, навпаки, відмінності в значенні цих термінів (словосполучень) має ґрунтуватися на наступному. Норми права впливають на суспільні відносини, а тому останні й мають розглядатися як об'єкт правового регулювання, тобто об'єкт позитивного права²⁶. Отже, об'єктом цивільного права, як права об'єктивного (позитивного), як сукупності норм є суспільні (зокрема, цивільні) відносини.

Роз'яснити правову норму, використовуючи лише прийоми філологічного тлумачення, практично неможливо. Тому виникає необхідність філологам користуватися логічними законами та аналізувати терміни не тільки з філологічного боку, а й з юридичного. Терміни *мучення*, *мордування* є абсолютними синонімами (*мучення* – дія за значенням мучити та стан за значенням мучитися; *мучити* – завдавати мук, фізичних або моральних страждань; *мордування* – дія та стан за значенням *мордувати* – завдавати комусь фізичного болю або моральних страждань; мучити, катувати) (СУМ, IV, с. 801, 833). За тенденцією уникання синонімії в термінології такі терміни мали б замінити один одного, або взагалі йшлося б про усунення одного з них. Долучення юридичного аналізу

---

²⁵ ЗУ «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII.

²⁶ Вербенц М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2004. 242 с.

показує, що *мучення* – це примусове тримання людини в умовах, шкідливих для життя (холоді, задусі і т.п.), а *мордування* – це спричинення людині фізичного болю шляхом щипання, штрикання гострими предметами тощо. Отже, ці два терміни мають право на існування й заміщувати один одного вони не можуть²⁷.

Розглянемо тлумачення терміна *закон*, який здійснив Конституційний Суд України. Аналізуючи текст Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що термін *закон* вживається в ній і в широкому, і у вузькому значеннях. У широкому значенні термін *закон* вживається, наприклад, у статтях 13, 24, 35, 58 Конституції України, які закріплюють загальновизнані правові принципи – рівність громадян перед законом, незворотність дії законів у часі тощо. В основному ж у тексті Конституції України термін *закон* уживається у вузькому значенні, охоплюючи лише закони України, зокрема він часто вживається у словосполученні «Конституція України і (та) закони України» (статті 10, 15, 36, 79, 126, 150 тощо)²⁸.

Терміни повинні бути загальновизнаними й використовуватися в мовленні, а не бути створеними розробниками правових приписів²⁹. Ця вимога в українському юридичному термінотворенні практично не дотримується, бо проведене дослідження свідчить про те, що поняття, які використовуються в загальновживаній мові і є частиною побутового розуміння, дуже часто не збігаються з поняттями, що вживаються як правничі терміни. Результатом такої

---

²⁷ Царьова І. В. Юридична конструкція як лінгвістична дефініція. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. С. 83-88.

²⁸ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30, ст. 141.

²⁹ Д'яков А. С., Кияк Т. Р. *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*. Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. 218 с.

розбіжності може бути неточна орієнтація читача нормативного акта, яка передбачає розуміння загальноповживаних слів, що виступають правничими термінами. Слова *працівник* і *благодійник* як елементи загальноповживаної лексичної системи мови набагато ширші за обсягом, ніж слова, які виступають правничими термінами, і навпаки, слово *переселенець* (у загальноповживаній мові має вужче значення, аніж правничий термін *переселенець (внутрішньо переміщена особа)* ³⁰.

Крім об'єктивного значення, слову властиве також і певне суб'єктивне значення, воно до складу поняття не входить, але є додатковим елементом лексичного значення слова. Лінгвісти визначають суб'єктивне значення слова як психологічне, емоційне враження, яке викликає слово і яке в різних осіб може бути не зовсім однаковим, а юристи звертають увагу на те, що сприйняття мовного вираження закону залежить від культури, освіченості, досвіду та інших суб'єктивних якостей кожного індивіда. Словосполучення «протягом тридцяти днів», що міститься в частині другій статті 90, пункті 8 частини першої статті 106 Конституції України, треба розуміти як перебіг тридцятиденного строку підряд, тобто в календарних днях. Обчислення строку починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не змогли розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день.

Будь-яка мова не має назви для окремого предмета, явища, дії, але є певне слово для однотипних предметів ³¹. Усі види зброї ми охоплюємо одним словом *зброя* – знаряддя для нападу

---

³⁰ Чулінда Л. І. Герменевтичний метод дослідження юридико-лінгвістичних властивостей текстів нормативно-правових актів. *Українське право*. 2002. № 1. С. 229-234.

³¹ Царьова І. В. Лінгвофілософія сучасного юридичного тексту. *Colloquium-journal*. Warszawa, 2020. № 16 (68), Część 3. P. 23-26.

або оборони. Цілий ряд ознак залишаються порізно (розмір, потужність, форма, марка тощо). У законодавстві відсутнє чітке визначення поняття «частини вогнепальної зброї», натомість Інструкцією, затвердженою наказом МВС від 21.08.1998 р. № 622, яка на сьогоднішній день є правовою основою регулювання правовідносин у сфері обігу вогнепальної зброї в Україні, закріплені визначення поняття «основні частини вогнепальної зброї» та «неосновні частини вогнепальної зброї»³². Якби значення слова не містило узагальнення, то мова не могла б і служити засобом спілкування, бо неможливо назвати кожную конкретну річ окремим словом.

Коли йде мова, наприклад, про *летальну зброю*, то в допитливого читача може виникнути запитання, а чи є «нелетальна», тобто «несмертельна зброя»? Слово «летальний» походить від латинського *letalis*, що означає «смертельний»: *летальна зброя – смертельна зброя*³³. Тобто та, що призначена знищувати живе й має можливість руйнувати. З цим визначенням ще простіше. В українському законодавстві *нелетальною зброєю* називають «спецзасоби». Тобто засоби, призначення яких не вбивати, а завдати контрольованої фізичної шкоди правопорушнику. Шкоди, достатньої для того, щоб той перестав вчиняти якесь небезпечне діяння, але й водночас така шкода не повинна становити загрозу для його життя і здоров'я.

У загальному вживанні слово може позначати різні поняття. Процес термінологізації відбувся, наприклад, у значенні слова «стеля». У загальному значенні «стеля – верхнє

---

³² Діденко С. В. Адміністративно-правове забезпечення обігу та застосування зброї в Україні: дис. ... д-ра юр. н.: 12.00.07. Київ, 2016. 443 с.

³³ Андерш Ф., Винник В. та ін. Словник юридичних термінів. Київ: «Юрінком». 1994. 322 с.

внутрішнє покриття в будь-якому приміщенні»³⁴. На основі цього виникає спеціалізоване значення внаслідок метафоричного переосмислення загальноживаного значення за місцем: «*стеля* – межа кредитування, зростання відсоткових ставок, що встановлюється державою, передусім центральним банком»³⁵, а також «*стеля цін* – законодавчо встановлений максимально допустимий рівень зростання цін на товари та послуги з метою сповільнення темпів інфляції та недопущення зниження життєвого рівня найбільш вразливих верств населення нижче від критичної межі»³⁶. При тлумаченні цього слова, ужитого в тексті нормативно-правового акта, вибирається з усіх можливих варіантів тільки один, той, який відповідає точному змісту правової норми. Як правило, терміни вживаються в різних статтях нормативних актів в одному й тому ж або близькому значенні, тому з'ясування значення терміна в одній статті нормативного акта полегшує встановлення його значення і в інших статтях, а також в інших нормативних актах.

Нормативно-правовий акт пишеться загальнолітературною мовою з дотриманням усіх прийнятих на момент підготовки акта правил граматики, синтаксису, орфографії та пунктуації. Однак у текстах нормативно-правових актів України іноді трапляються граматичні помилки. Якщо виявляється неясність слова або можливість різного його тлумачення, звертаються до його звичайного, повсякденного, найпоширенішого в літературній мові значення, якщо інше не передбачено або не впливає із тексту цього акта. У ч. 2 ст. 10 Конституції України записано: «*Держава забезпечує всебічний розвиток і*

---

³⁴ Словник української мови: в 11-ти т. Київ: Наук. думка, 1970-1980. Т. 1-11. С. 683.

³⁵ Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Львів: Світ, 2006. Т. 2, с. 367.

³⁶ Так само.

функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». *Забезпечує* означає, що держава надає чи створює необхідні матеріальні умови, засоби, охороняє від посягань на українську мову з боку будь-кого, виявляє про неї постійну турботу, здійснює найвище піклування, догляд, опікування, кураторство, дбайливість, старанність тощо.

До основних мовних помилок належать помилки формального рівня (на рівні форми слова, словосполучення, речення), що не завдають серйозної шкоди змісту правової норми. Однак, одним із показників ефективності закону є високий якісний рівень не лише змістовної юридичної сторони, а й лінгвістичної форми як окремої правової норми, і нормативного правового акта загалом. Це і є основною метою лінгвістичної експертизи та проєктів нормативно-правових актів – підвищення їхньої мовної якості, забезпечення відповідності нормативного тексту нормам сучасної української літературної мови³⁷.

Нормативно-правовий акт, що містить мовні помилки, порушує норми чинного законодавства. Прикладом мовних техніко-юридичних помилок є калькування – безпосереднє перенесення граматичних форм однієї мови на ґрунт іншої. Зокрема, можна навести ст. 63 Конституції України, де зазначено, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. У цьому випадку українською мовою правильним було б «*давати свідчення*» або просто «*свідчити*».

Багато термінів, узятих із загальноновживаних слів, отримують у нормативно-правовому акті точний зміст. Термін-іменник *застава* має два значення:

---

³⁷ Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Київ: Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.

1) один із засобів забезпечення зобов'язань у цивільно-правових відносинах³⁸;

2) запобіжний захід, який полягає у внесенні на депозит органу досудового розслідування або суду грошей або передання їм інших матеріальних цінностей з метою забезпечення належної поведінки чи виконання зумовлених зобов'язань особою, за яку внесено заставу»³⁹.

Нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який приймається (видається) уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначених законом формі та порядку, установлює, змінює чи скасовує формально обов'язкові правила поведінки певного (нормативно визначеного) кола неперсоніфікованих суб'єктів, на яких він вчиняє прямий (безпосередній) регулятивний вплив, і розрахований на невизначену кількість реалізацій чи застосувань. За допомогою лексичного складу мови, як засобу передачі інформації щодо правових приписів, нормативно-правовий акт наповнюється рядом особливостей. До таких особливостей можна віднести спеціальні мовні конструкції, наявність професійних юридичних термінів і професійної юридичної лексики, офіційний стиль написання тексту, директивність. Побутує думка, що якщо існує необхідність розуміння слів і словосполучень в іншому, відмінному від загальнозживаного, значенні, то актом тлумачення встановлюється їх значення⁴⁰. Щоб «убезпечити» мовлення від інтерферем, деякі мовці воліють оминати іменник *строк*,

---

³⁸ Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. Київ: Вид-во «АКОНІТ», 2001. Т.1-4. С. 107.

³⁹ Богачова О. В., Винокуров К. С., Крусь Ю. І. та ін. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України. Київ: «Оріяни», 1999. 502 с.

⁴⁰ Речицький В. В. Юридичний коментар до поточних конституційних трансформацій в Україні. *Права людини: інформаційний бюлетень Харківської правозахисної групи*. 2014. № 10. С. 2.

уживаючи *термін*. Натомість в офіційно-діловому стилі за цими словами закріпилися різні значення: *строк* – певний період у часі, із закінченням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення; вимірюється годинами, днями, місяцями, роками тощо; *термін* – певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, що має юридичне значення; це календарна дата або певна подія.

Ні тлумачними словниками, ні юридичними джерелами не відтворюється аналогічна двозначність слова **кодекс**. У праві однозначно тлумачимо: «систематизований законодавчий акт, у якому містяться норми певної галузі права». У СУМ **кодекс** – це 1) сукупність законів у якій-небудь галузі права; 2) сукупність правил поведінки, звичок, переконань⁴¹. Отже, виявляється не відміченим те значення слова, яке виступає в таких випадках, як *придбати кримінальний кодекс, переглянути цивільний кодекс*, де йдеться про матеріальний об'єкт (книги, брошури), що містять відповідний текст.

Лексичне значення терміна **законодавство**, його граматичної ознаки «збірність», то можна зробити висновок, що це закони (сукупність законів), які прийняв відповідний повноважний орган, тобто під терміном **законодавство** необхідно розуміти сукупність законів, прийнятих Верховною Радою України. **Законодавство** – це сукупність нормативно-правових актів⁴². Відповідно до широкого підходу, законодавство вміщує всі види нормативно-правових актів, а згідно з вузьким змістом – це сукупність актів найвищої юридичної сили – законів. Кваліфікованою ознакою законодавства у вузькому значенні є його прийняття представницьким органом державної влади в законодавчій

---

⁴¹ Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. С. 207.

⁴² Речицький В. В. Юридичний коментар до поточних конституційних трансформацій в Україні. *Права людини: інформаційний бюлетень Харківської правозахисної групи*. 2014. № 10. С. 2.

процедурі. Поняття законодавства має спеціальний і загальнозживаний зміст – сукупність усіх джерел і форм права. Термін «законодавство» можна розглядати також із погляду формального та матеріального підходу. Законодавством у формальному сенсі називають акти, які за загальним правилом приймає законодавець. У матеріальному значенні законодавство становлять усі правові акти державної влади⁴³.

Конституційним Судом встановлено, що термін **законодавство** досить широко використовується в правовій системі в значенні сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи ту сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. У Кодексі законів про працю України цей термін вживається більше ніж у половині його статей. Термін **законодавство** вживається і в Конституції України. Проте ні Конституція України, ні Кодекс законів про працю України не розкривають чітко зміст терміна **законодавство**, зокрема, які нормативно-правові акти ним охоплюються. Широке й неоднозначне вживання терміна породжувало непорозуміння в його застосуванні, що стало предметом правничо-лінгвістичного аналізу Конституційним Судом України.

Конституційний Суд України, ураховуючи, що нормативні акти Президента України як глави держави (ст. 102 Конституції України) і Кабінету Міністрів України як вищого органу у системі органів виконавчої влади (ст. 113 Конституції України) обов'язкові до виконання на території держави (ст. 106, 117 Конституції України), зробив висновок, що вони встановлюють загальнообов'язкові правила, мають універсальний характер і є складником законодавства України, додаючи, що частиною національного законодавства є також, відповідно до ст. 9

---

⁴³ Погорецький М. А., Кучинська О. П. Процесуальні документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення: наук.-практ. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 560 с.

Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

При використанні терміну «законодавство» у текстах нормативно-правових актах, у поняття, що ним позначається, вкладається різний зміст. У різних випадках поняттям «законодавство» охоплюється різний набір нормативно-правових актів. Отже, основним неоднозначним і проблемним моментом при спробі сформулювати законодавчу дефініцію цього поняття є його елементний склад, тобто питання про те, які нормативно-правові акти (або можливо й інші офіційні джерела (форми) права, наприклад, міжнародні договори) ним охоплюються.

Аналіз практики тлумачення термінів свідчить, що, як правило, найчастіше правничо-лінгвістичного тлумачення потребують слова і словосполучення, які належать до загальнонавживаної лексики, уведеної в текст нормативно-правового акта. Поняття «після» означає не тільки те, що ув'язнення повинно відбуватися після винесення обвинувального вироку з точки зору часу: крім того, ув'язнення повинно бути результатом, наслідком засудження, залежати від чи здійснюватися на підставі обвинувального вироку. Іншими словами, повинен існувати достатній причинно-наслідковий зв'язок між обвинувальним вироком та відповідним позбавленням волі⁴⁴.

При мовному оформленні правових приписів розуміння і правильне вирішення питання про означення різними термінами одного й того ж поняття серед інших проблем правничої термінології посідає одне з перших місць. Викликає труднощі застосування терміна «грошове зобов'язання» до правовідносин, у яких на одну із сторін покладається обов'язок

---

⁴⁴ Право на свободу та особисту недоторканність. Рада Європи. Європейський Суд з прав людини, остання редакція від 31.12.2019 року.

сплатити іншій стороні грошові кошти. Це й помилки при розмежуванні підстав для застосування до боржника такого виду санкцій, якиц може нести відповідальність за порушення умов зобов'язання, оскільки в ст. 549 ЦК України як один із видів забезпечення виконання зобов'язання передбачена *неустойка (штраф, пеня)*. *Неустойкою* є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторіві в разі порушення боржником зобов'язання і які обчислюються у відсотках від суми невиконаного або від несвоєчасно виконаного зобов'язання. Поряд з цим до нього може застосуватися і така міра відповідальності, яка знаходиться поза межами зобов'язання, установлена в ч. 2 ст. 625 ЦК України, хоча в ній також міститься відсилка до умов: «якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом».

І лінгвісти, і юристи підкреслюють, що юридична теорія і практика вимагають уживання одного терміна на позначення одного й того ж правового поняття, усунення невиправданої термінотворчості й частого використання синонімів у нормативно-правових актах. О. Пономарів підкреслює, що законодавчому підстилю властиве прагнення до граничної точності вислову, щоб уникнути неправильного тлумачення, бо синоніми завжди вносять у мовлення зміни відтінків значення⁴⁵.

Мова законодавства не потребує додаткової експресії, тому необхідність вживання синонімів у такому тексті обмежена. Зберігають парадигматичні зв'язки переважно всі номінації, які застосовуються в юридичній галузі знань: *безпідставність / необґрунтованість; безстроковий / безтерміновий; відшкодування / оплата / покриття / повернення / компенсація;*

---

⁴⁵ Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. С. 58.

вада / дефект; добросовісність / сумлінність; доведеність / доказаність; житло / оселя / помешкання; зростання / збільшення; істинний / правдивий / справжній / дійсний; результати / наслідки / підсумки; неправильний/ невірний / помилковий; місцеперебування / місцезнаходження; непостійний / несталий / хиткий; спричиняти / викликати / призвести; правильність / вірність / правдивість; припущення / передбачення; заподіяння / спричинення / завдання тощо. Загалом, синонімія як семантичне явище не є бажаним у межах термінології ⁴⁶. Проте існує кілька об'єктивних причин на користь існування цього явища. Суттєвим є те, що термінологія як складник мовної системи не може не засвоювати загальні мовні особливості, тенденції, засади мовного розвитку тощо. Тому, ураховуючи відкритий характер юридичної лексики (до її складу входять цілі масиви суспільно-політичної, економічної, виробничої та побутової лексики), синоніми активно функціують і в межах термінологічної системи, і в будь-якій лексичній системі мови.

Варто відзначити, що функції синонімів (зіставлення, уточнення, доповнення поняття, указівка на тотожність, близькість понять), які описані в сучасній науковій літературі, можуть також відігравати позитивну роль щодо використання правових синонімів у юридичному тексті: термін *угода* означає особливий вид угоди, у якій сторони йдуть одна одній на поступки в межах правових відносин, що існують між ними, відрізняється від більш широкої терміноодиниці *домовленість*, тобто узгодженого (єдиного) волевиявлення сторін, що збираються встановити, поміняти або припинити правові відносини між ними. Якщо терміни неточно відтворюють відповідне поняття, неможлива й максимальна точність

---

⁴⁶ Пелепейченко Л. М. Повна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: теоретичні засади галузевої комунікації: монографія. Харків: АБВ МВС України, 2009. 272 с.

інформації в текстах нормативно-правового акта.

На синтагматичному рівні термін разом із окремою семантикою набуває своєї сполучуваності з іншими словами: і термінологічного, і загального вжитку (*нікчемний правочин, безхазяйна річ, складений капітал* тощо). Більше того, принципи або закономірності сполучуваності (відповідно до яких сполучатися можуть лексеми, у яких є збіг семантики) допускають тавтологічні звороти, які є досить поширеним явищем в юриспруденції: *за договором поруки поручитель поручається* та ін⁴⁷.

Водночас закономірності сполучуваності надають можливість створювати досить близькі за змістом термінологічні конструкції, які дають змогу уникати тавтології, збагачуючи професійну фахову мову синонімічними елементами з метою досягнення правильного розуміння та однозначного тлумачення (*суспільна думка / громадська думка; добросовісність виконання / сумлінність виконання обов'язків; тривалий час / довгий час; правильне рішення / безпомилкове рішення; основні засади / підстави, на яких базується теорія* тощо).

Неправильне означення правового поняття термінологічними словосполученнями, не завжди явне розрізнення у тексті нормативно-правового акта призводить до викривлення вихідної інформації, необхідності тлумачення правових норм через недотримання вимоги єдності правничих термінів, а саме: значення повинно передаватись лише одним звуковим комплексом. Носіями одних і тих же ознак поняття в різних термінах повинні бути однакові слова чи

---

⁴⁷ Царьова І. В. Дериваційний підхід вивчення юридичного тексту. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. Київ, 2017. Т. 20 (2). С. 131-139.

терміноелементи⁴⁸. Разом з тим, не тільки синонімічні слова, але й слова-пароніми використовуються правотворцем в різних значеннях, мають різний зміст.

Отже, на основі аналізованого матеріалу можна виробити певні рекомендації щодо використання правничих термінів у нормативно-правових актах, які вимагають не надавати різним термінам одного й того ж значення. Необхідно враховувати той факт, що для вираження однієї думки використовується один і той же ряд слів чи словосполучень, а також брати до уваги недосконалість термінологічно-мовного оформлення текстів нормативно-правових актів, а саме: наявність контекстуальних синонімів, оскільки вони потенційно завжди спричиняють труднощі неоднозначного тлумачення правових приписів, і паронімів, які також призводять до непорозумінь і необхідності звертатися до лінгвістичної довідкової літератури.

Наукові дослідження в українському юридичному термінотворенні дають змогу говорити, що недотримання встановлених законодавцем вимог до правничої термінології породжує неможливість чіткої та правильної інтерпретації тексту закону.

Крім проаналізованих положень, існують ще деякі інші особливості семантики термінів у сфері юридичної термінології, що ускладнюють процес розуміння правничого тексту звичайним носієм мови. Досліджуваний матеріал дає змогу зробити висновки про те, що в юриспруденції часто не має чітких дефініцій термінів, враховуючи, що визначення терміна повинно бути, по-перше, адекватне поняттю, тобто точно відповідати обсягу поняття, яке ним виражається, а по-друге, системним, тобто по можливості вказувати на місце цього терміна серед інших у даній понятійній

---

⁴⁸ Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика та деякі актуальні проблеми законодавчої практики. *Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України*. 2002. № 1. С. 120-126.

системі. На жаль, цим ознакам ніяк не відповідають терміни, що номінують основні фундаментальні правові поняття, як *держава, право, закон*.

Вимоги до терміна чітко визначають, що у тлумаченні не повинно бути «хибного кола», тобто значення одного терміна не повинно визначатися за допомогою іншого, який сам визначається через перший.

У зв'язку з цим досить дивним видається те, що законодавець все ж таки визначає деякі терміни через однокореневі слова і узагальнені поняття, так, наприклад, термін *громадянин* визначається через термін *громадянство*. Це принципово ускладнює значну кількість правовідносин, оскільки *громадянин, особа без громадянства та іноземний громадянин* мають у різних випадках різні права та обов'язки, наприклад, для негромадян обмежено виборче право, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації тощо⁴⁹.

Аналіз матеріалу дослідження дає змогу, на превеликий жаль, констатувати, що під час створення нормативного акта законодавець часто не враховує того, що основні ознаки терміна – це чітка сфера його застосування і точне співвідношення слова і відображуваного ним об'єкта дійсності. Термін завжди однозначний, його значення не повинно залежати від контексту⁵⁰. Без наявності змістової однозначності термін не може виконувати функцію позначення спеціального поняття. Юриспруденція, можливо, навіть більше, ніж будь-яка інша наука оперує правовими поняттями, які в ідеалі повинні бути зрозумілі пересічним громадянам – носіям мови. Без сумніву, що

---

⁴⁹ Красницька А. В. Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення: дис. ... к. юр. н. – 12.00.09. Київ, 2008. 233 с.

⁵⁰ Царьова І. В. Статус деривації юридичної мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. № 41. С. 70-72.

пересічний мешканець України досить невизначено розуміє такі правничі терміни як *юридична особа, оперативне управління, господарська правоздатність*, а тлумачення, яке дається законодавцем, навряд чи пояснить ситуацію. Наприклад, *юридична особа* тлумачиться як «*організація, підприємство чи установа, що має відокремлене майно, може набувати від свого імені майнових і немайнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді тощо*»⁵¹.

Із матеріалу дослідження можна зробити висновки, що законодавець під час тлумачення правничих термінів у деяких випадках не дотримується певних чітких принципів, за допомогою яких було б зручно будувати однорідні визначення. Законодавець під час визначення основних правничих термінів, які призначені для позначення форм організації трудової діяльності, діє досить непослідовно, застосовуючи різні критерії стосовно юридичних осіб різних форм власності – приватної і державної.

Критерії *ризик* (умов діяльності) і *прибуток* (мета діяльності) застосовуються тільки до підприємств, що перебувають у приватній власності. Власне, критерій *форма власності* замінюється на практиці критерієм *мета діяльності*, комерційна (приватні організації) або некомерційна (розуміється – приватні і державні). Із цього очевидно, що різноманітні родові характеристики понять, що визначаються, не спроектовані послідовно на всі відповідні терміни⁵².

Не всі терміни мають характерні та необхідні для чітких визначень ознаки, наприклад, для різноманітних об'єднань громадян це ознаки, що пов'язані з характером членства,

---

⁵¹ Порядок створення та припинення юридичних осіб згідно норм чинного законодавства України. URL: <https://justice-km.gov.ua/uploads/files>

⁵² Царьова І. В. Словотвірний аспект спільнокореневої синонімії сучасного українського юридичного тексту. *Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 1 (38). С. 263-268.

сферою діяльності та видами діяльності.

Однак не можна не відзначити те, що, як указано в розділі про назви громадських об'єднань, *громадські об'єднання, рух, фонд* – гіпоніми гіпероніма *громадське об'єднання*. Порівнюючи наведені у розділі визначення, ми бачимо, що законодавець робить спробу впорядкування термінів відповідно до двох критеріїв: *інститут членства* (інститут учасників) і *мета створення*. Справедливо відзначає В. Коган, що «...використання в законі виключно термінів – це ідеал, до якого право прагне і якого воно ніколи не досягає через складність самої дійсності, що складає предмет права та його мету».

Нерозривний зв'язок правничих понять і відповідних їм термінів виявляється в тому, що впорядкування правничої термінології неможливе без глибокої наукової розробки відповідних понять, їх логічного аналізу та точного визначення. Якщо правничі поняття визначені не зрозуміло, про точну, досконалу термінологію не може бути й мови.

Правничий термін, як показує аналізований матеріал, може бути і багатозначним, хоча одна з основних вимог до термінів є саме його однозначність. Законодавець повинен дати правничому терміну одне-єдине визначення, включаючи до нього всі істотні з його погляду ознаки, тобто такі, що носять регулятивний характер, мають правове значення.

Наявність у терміна декількох різноманітних законодавчих дефініцій призводить до неточності, невизначеного правового регулювання, породжує непорозуміння та помилки, як правило, з боку тих, на кого поширюється дія законодавчого акта. Однак визначення правового поняття у законі є важливим і з нормативного боку. Орган або особа, які застосовують або виконують правові приписи, не можуть тлумачити законодавцем поняття по-

іншому, аніж воно сформульоване в нормативному акті. Нормативні дефініції – норми особливого роду, що органічно включаються до механізму правового регулювання, які визначають його загальні основи, організаційні передумови.

1. 3. Особливості девіацій нормативно-правових актів

Теоретичні наукові праці не завжди дають чіткі відповіді на питання, пов'язані із специфікою офіційно-ділових текстів, у яких головними є інформативна та регулятивно-імперативна функції, що ставить жорсткі вимоги до мовного оформлення таких документів. Спостереження над текстами чинних українських кодексів, які входять до корпусу «Законодавство України», створеного в Українському мовно-інформаційному фонді Національної академії наук України, дають підстави стверджувати, що найважливішими складниками текстів українських нормативно-правових актів є: максимальна точність і зрозумілість правничого тексту, його простота, семантична повнота, ненадлишковість, експресивна нейтральність та ін., недотримання яких призводить не лише до порушення мовних норм, а й до неадекватного тлумачення текстів, що у свою чергу може спричинити непередбачувані для людини й суспільства загалом наслідки. Текстам нормативно-правових актів властива логіко-лінгвістична аномальність. Серед порушень структури текстів нормативно-правових актів уважаємо за доцільне виділити: семантичні девіації; синтаксичні девіації.

Семантичні девіації – це відхилення побудови висловлювання, що допускають неоднозначне декодування змісту текстової конструкції. Девіантність спричинена або текстуальною суперечністю, або ж невідповідністю змісту

висловленого. У тексті *«Громадяни та юридичні особи, які мають у приватній власності ліси, зобов'язані: 2) забезпечувати охорону, захист, відтворення і підвищення продуктивності лісових насаджень, посилення їх корисних властивостей та покращення родючості ґрунтів, виконувати інші заходи відповідно до вимог лісового законодавства»*⁵³ наявна контрадикторна несумісність суб'єктів дії, оскільки з правничим терміном *юридична особа* корелює відповідний стратифікаційний термін *фізична особа*, тоді як термін *громадянин* є значно ширшим і визначає права й обов'язки осіб у ширшому правовому полі, а не лише у відносинах приватної власності.

У юридичних текстах можна виявити лексичну та семантичну тавтологічність. Лексичною тавтологічністю будемо вважати зайвий за змістом повтор однакових чи синонімічних слів, семантичною тавтологічністю – уживання в тексті лексем, які або мають ідентичну семну структуру, або значення однієї лексеми частково чи в повній мірі інтерферується значенням іншої. Прикладом лексичної тавтологічності висловлювання є такий текст: *«Від імені органів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з державного нагляду за додержанням законодавства про працю розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право: державні інспектори праці територіальних органів – штраф до дванадцяти неоподатковуваних доходів громадян; – Головний державний інспектор праці України, його заступники; державні інспектори праці спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з державного нагляду за додержанням законодавства про працю – штраф до чотирнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»*⁵⁴.

⁵³ Лісовий кодекс України. Розд. 2, гл. 1, ст. 14.

⁵⁴ Кодекс України про адміністративні правопорушення. Розд. 3, гл. 16, ст. 230-1.

Невиправдане повторення лексичних компонентів спостерігається при актуалізації суб'єкта дії – від імені органів спеціально уповноваженого органу виконавчої влади ... розглядати справи ... мають право ... державні інспектори праці територіальних органів. У висловлюванні: *«Статут акціонерного товариства крім відомостей, передбачених статтею 88 цього Кодексу, має містити відомості про: розмір статутного капіталу; умови про категорії акцій, що випускаються товариством, та їхню номінальну вартість і кількість; права акціонерів; склад і компетенцію органів управління товариством та про порядок ухвалення ними рішень»*⁵⁵ спостерігаємо інший вид лексичної тавтологічності – лексико-синонімічний, ознакою якого є вживання контекстуальних синонімів відомості та умови, що порушує логічну стрункність висловлювання та інформаційно переобтяжує його.

Іноді наявність лексичної тавтологічності у тексті нормативно-правового акту може призводити до рекурсії, наприклад: *«Короткострокове тимчасове користування лісами для заготівлі другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та інших потреб, передбачених цим Кодексом, здійснюється без вилучення земельних ділянок у власника лісів, постійного лісокористувача на підставі спеціального дозволу, що видається власником лісів, постійним лісокористувачем підприємствам, установам, організаціям, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам»*⁵⁶. У наведеному прикладі спостерігаємо подвійну лексичну тавтологічність у частині, яка позначає логічний об'єкт висловлювання – *користування лісами для... лісових користувань*, що призводить до

---

⁵⁵ Цивільний кодекс України. Розд. 2, підроз. 2, гл. 8, пар. 1, ст. 154, п. 2.

⁵⁶ Лісовий кодекс України. Розд. 2, гл. 1, ст. 18.

рекурсивності, а отже, – інформативної бідності висловлювання.

Висловлення *«Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії»*⁵⁷ є рекурсивним, отже, фактично беззмістовним, оскільки інформації щодо строку дії довіреності воно не містить (стилістику наведеного твердження не коментуємо). Подібним є висловлення з «нульовою» інформативністю: *«Власність зобов'язує»*⁵⁸. Жодних відомостей щодо того, кого й до чого зобов'язує власність, тому його вживання в тексті нормативно-правового акта, який повинен бути максимально інформаційно насиченим, вважаємо невиправданим.

Прикладом семантичної тавтологічності слугує стаття закону: *«Дружина, чоловік повинні утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї. Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї»*⁵⁹.

Іменник *праця* містить у своїй семантичній структурі домінувальний процесуальний компонент *працювати, робити*, тому вважаємо вживання поруч із цим словом дієслова *робиться* зайвим; інформативно повною є й така текстова структура – *праці в інтересах сім'ї*. У третьому реченні наведеного фрагменту закону констатуємо наявність слова *противитися*, що не зовсім відповідає імплікатурам правового дискурсу; пропонуємо замінити його на стилістично нейтральний вислів *чинити спротив*. Між деякими висловленнями наявні контекстуальні гіперо-гіпонімічні відношення, наприклад: *«Визначення митної*

⁵⁷ Цивільний кодекс України. Розд. 4, гл. 17, ст. 247, п. 1.

⁵⁸ Цивільний кодекс України. Кн. 3, розд. 1, гл. 23, ст. 319, п. 4.

⁵⁹ Сімейний кодекс України. Розд. 2, гл. 6, ст. 54.

вартості товарів, які імпортуються в Україну, здійснюється за такими методами: 1) за ціною договору щодо товарів, які імпортуються (вартість операції)»⁶⁰.

Метод – це послідовність певних дій, операцій, виконання яких спрямоване на досягнення кінцевого результату, отже, лексема на позначення методу повинна характеризуватися семантикою процесуальності; ціна ніяк не є методом визначення митної вартості товарів, оскільки це певна величина, що вимірюється у грошовому еквіваленті цього товару; тому контекстуальна кореляція між поняттями методу та ціни є логічно аномальною.

Синтаксичні девіації – це відхилення, що виникають на етапі побудови поверхневої структури речення, коли смислові зв'язки між окремими компонентами пропозитивної структури оформлюються за допомогою наявних у мові ресурсів, які стають матеріальними носіями певних граматичних відношень. Для текстів нормативно-правових актів характерний особливий синтаксис – скупчення еліптичних речень, які надають конструкціям особливої номінативності речень: «адміністративний суд – суд», «публічна служба – діяльність на державних політичних посадах»⁶¹.

Невідповідність граматичної форми для вираження семантичних відношень між смисловими блоками синтаксичної структури призводить до девіантності висловлювань, серед якої можна виділити такі види: 1) неправильне оформлення синтаксичних відношень у реченні; 2) неоднозначність синтаксичної структури.

Неправильне оформлення синтаксичних відношень полягає у невідповідності способу граматичного представлення синтаксичних зв'язків логічним відношенням

---

⁶⁰ Митний кодекс України. Розд. 11, гл. 47, ст. 266.

⁶¹ Кодекс адміністративного судочинства України.

між смисловими блоками речення, наприклад: «До осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіяння цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя»⁶².

Спосіб граматичного оформлення виділеної частини синтаксичної конструкції передбачає таку експлікацію логічних відношень: особи, позбавлені волі, тікають з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій – що явно не відповідає авторському задумові; для побудови висловлювання із адекватними референту відношеннями потрібно перемістити першу частину девіантної структури у логічний блок, що визначає ряд умов, за яких застосовують фізичну силу і т.ін., і синтаксично відділити його від логічного блоку зі значенням мети: До осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захопленні заручників, втечі з-під варти або чинять інші насильницькі дії, з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіяння цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються фізична сила спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя. Русизм *захват* пропонуємо замінити на український відповідник *захоплення*.

Логічна неоднозначність синтаксичної структури полягає у неможливості точного співвіднесення смислової одиниці речення і відповідного їй референта, що може призводити до

---

⁶² Кримінально-виконавчий кодекс України: особлива частина. Розд. 3, гл. 16, ст. 106, п. 1.

появи небажаних альтернацій у трактуванні юридичного тексту. Іноді така неоднозначність зумовлена вживанням невідповідного смисловим відношенням між частинами висловлювання сполучника, наприклад: *«Якщо договором купівлі-продажу встановлено, що ціна товару підлягає зміні залежно від показників, що зумовлюють ціну товару (собівартість, затрати тощо), але при цьому не визначено способу її перегляду, ціна визначається виходячи із співвідношення цих показників на момент укладання договору і на момент передання товару»*⁶³.

Ураховуючи кон'юнктивність єднального сполучника і, текст закону можна витлумачити так, що ціна товару змінюється двічі – і на момент укладання договору, і на момент передання товару; проте такий порядок речей видається нереальним, оскільки передання товару здійснюється, здебільшого, особами (експедиторами, транспортувальниками тощо), які не уповноважені здійснювати торгові операції, пов'язані зі зміною ціни товару; до того ж укладання договору купівлі-продажу передбачає зазначення кінцевої ціни товару у грошовому вираженні; адекватно відображати відношення між альтернативними ситуаціями зміни ціни товару здатен зв'язок ампліфікації, мовним виразником якого є розділовий сполучник *або*.

Причиною синтаксичної девіантності цього виду є багатозначність підрядних елементів синтаксичної структури із компонентами-домінантами: «Стаття 120. Поняття майна, що затонуло в морі і сфера застосування. Майном, що затонуло, як визначає ця глава, є судна або інші плавучі засоби, що зазнали катастрофи, будь-які споруди, здатні здійснювати плавання, літальні апарати, їх уламки, обладнання, вантажі та інші предмети незалежно від того, знаходяться вони

---

⁶³ Цивільний кодекс України. Розд. 3, підроз. 1, гл. 54, пар. 1, ст. 691, п. 3.

на плаву чи під поверхнею води, опустилися вони на дно чи викинуті на мілководдя або на берег»⁶⁴.

Із назви статті незрозуміло, чого стосується сфера застосування – поняття майна чи самого майна; виходячи зі специфіки одиниць, якими оперує юридичний дискурс, можна із великим ступенем вірогідності припустити, що вона стосується поняття, тоді висловлювання б виглядало так: поняття майна, що затонуло в морі, і сфера застосування цього поняття. До того ж спостерігається невідповідність назви статті її змісту, тому що у тексті окреслено лише поняття майна і зовсім не йдеться про сферу застосування цього поняття⁶⁵.

Отже, таксономічні ознаки логічних девіацій у текстах нормативно-правових актів дозволяють умовно поділити їх на дві групи: власне логічні та логіко-синтаксичні. До власне логічних девіацій зараховуємо відхилення, пов'язані із наявністю контрадикцій, тавтологій, інформаційних лакун тощо. До логіко-синтаксичних – аномалії, що пов'язані з невідповідністю граматичних структур речення семантико-логічним відношенням між смисловими блоками синтаксичної конструкції. Запропонована таксономія логічних аномалій у нормативно-правових актах сприятиме виробленню рекомендацій щодо виявлення та виправлення таких помилок, уникненню подібних відхилень у написанні нових законів, що відкриває горизонти для подальших досліджень у цьому напрямку.

Прагнення до простоти, ясності не повинно завдавати шкоди точності і повноті, глибині формулювання положень нормативно-правового акта. Простота і доступність мови нормативно-правового акта повинна полягати в логічній послідовності, а не в тому, щоб він відразу всім був максимально зрозумілим.

---

⁶⁴ Кодекс торговельного мореплавства України. Розд. 4, гл. 6, ст. 120.

⁶⁵ Чулінда Л. І. Особливості тексту нормативно-правового акта. *Науковий вісник НАВСУ*. 2003. № 2. С. 82-89.

Висновки до розділу 1

Структуризація тексту нормативно-правового акта характеризується чіткою послідовністю операцій, до яких слід віднести дії з вироблення композиції акта, встановлення його складників, формулювання назв (заголовків) правових приписів (норм). Структурування законів і підзаконних нормативних правових актів суттєво різняться між собою: первинним елементом підзаконного нормативного правового акта звичайно є пункт, а закону – стаття; підзаконні нормативні правові акти не поділяються на частини, книги, розділи, а можуть поділятися на параграфи, іноді на глави. Водночас, дуже часто вони просто поділяються на пункти. Як правило, підзаконні акти не містять преамбули (окрім преамбули-посилання), загальної частини, прикінцевих і перехідних положень, оформлених у самостійну рубрику. Для підзаконних актів є характерним застосування додатків і прикладів, які можуть міститися в додатках, а можуть бути викладені як самостійні структурні елементи акта, табличної форми викладення змісту.

Для підвищення мовної якості нормативних правових актів варто запровадити їх обов'язкову мовну експертизу; забезпечити цілеспрямовану, комплексну підготовку спеціалістів у сфері правової мови – юрислінгвістів; створити тезаурус української правової термінології.

Основними рисами нормативних правових актів є офіційність, документальність, характер викладу, експресивна нейтральність, стандартність, стереотипність і формалізація, ясність, максимальна точність, економічність і повнота, зв'язність і логічна послідовність.

Розділ 2

ТЕКСТОТВІРНІ КАТЕГОРІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Вивчення текстів нормативно-правових актів займає чільне місце серед сучасних лінгвоправових студій. Існує безліч підходів до вивчення категорій тексту закону як носія важливої інформації правового характеру. Вони є універсальними за своєю природою. Незалежно від мови, якою створено текст, мовні категорії відбиваються в будь-якому словесному цілому, граматики зведена до їх опису. Інформативність репрезентована в законодавчому тексті у двох формах – змістовно-фактуальній та змістовно-концептуальній.

Доцільно зазначити, що для законодавчого тексту фундаментальним є змістовно-фактуальна інформація (ЗФІ), бо тут констатуються факти, права, обов'язки громадян конкретної держави, події, процеси, що відбувалися, відбуваються або ж відбуватимуться в суспільстві в межах однієї країни. У такій інформації можуть бути відомості про гіпотези, запропоновані вченими погляди, зіставлення фактів, їх характеристики, різного роду припущення, рішення. Змістовно-фактуальна інформація є експліцитною за своєю природою, завжди виражена вербально. Одиниці мови в змістовно-фактуальній інформації звичайно вживаються в прямих, предметно-логічних, словникових значеннях, закріплених за одиницями соціально зумовленим досвідом. Речення не містять оцінних елементів або елементів суджень.

На сьогодні маємо чимало студій, у яких знайшла відображення зазначена проблема. Методологічну основу

дослідження становлять праці І. Алексєєвої, І. Арнольда, І. Гальперіна, В. Лейчика, С. Кушнерука та ін. Опис текстових категорій української мови здійснюють, зважаючи на його функційно-категорійний характер. Незважаючи на численність наукових розвідок у цьому лінгвоправовому руслі, вивчення питання інформативності на матеріалі законодавчого дискурсу залишалось поза увагою мовознавців і правознавців.

Словесний спосіб розуміння невластивих праву термінів, як правило, є достатнім, оскільки їх розшифрування забезпечується спеціальними галузевими джерелами.

2.1. Категорія інформативності

Юридичний дискурс є множинністю цитат, постійно використовуючи, по-перше, метамову інших галузей (медицини, балістики, кадастру, бухгалтерії, інформатики тощо), по-друге, тексти авторів з різною мовною компетенцією (від експертного висновку до свідчень). Наявність міжтекстової взаємодії множинних джерел забезпечує інформативність – воно не просто бере участь у генеруванні сенсу окремого юридичного документа, але є принципом, що формує юридичний дискурс.

Згідно з лексикографічним визначенням, *інформативність* – це відносний показник тексту, визначається кількістю наявних у ньому інформативних висловлювань. Екстраполюючи поняття інформативності в лінгвістику тексту, інформацію можна визначити як вербалізовану передачу осмислених та організованих фактів об'єктивної дійсності. Деякі дослідники вважають, що чітко визначити поняття інформації взагалі неможливо, оскільки воно є первинним і, відповідно, невизначеним. Уперше термін «інформативність» уведений

американським дослідником Р. Хартлі в теорії логарифмів.

В основі будь-якої текстової категорії знаходиться семантична категорія (понятійна) – сукупність «сміслових компонентів загального характеру, властивих не окремим словам і системам їх форм, а широким класам слів, що виражаються в природній мові різноманітними засобами. Отже, можна вважати, що категорія є «універсальним змістом» тексту. Ураховуючи новизну інформації, доречно говорити про різний рівень інформативності. Насиченість тексту для одержувачів повідомлення знижується, коли інформація повторюється, і, навпаки, підвищується в протилежному випадку. Якщо протягом тексту та сама інформація повторюється, виникає її надмірність. Поняття інформативної надмірності широко застосовується до наукових, технічних, навчальних текстів. Більш того, надмірність є обов'язковою властивістю офіційно-ділового тексту, без цього текст може втратити ясність та однозначність, отримати множинність тлумачень, що неприпустимо в діловій комунікації. Відмова від надлишкової інформації призводить до її згортання, обмеження.

Інформативність – це базова текстова категорія, яка визначає функціонування тексту як одиниці комунікації. Зазвичай неінформативний текст, як і текст, насичений інформацією до такого ступеню, що вона навіть не сприймається реципієнтом, перестає бути текстом як каналом зв'язку між автором і читачем, незалежно від існування в ньому інших категорій. Наприклад, поняття *гранта* доводиться вибирати із різноманітних правових актів не тільки різних галузей права, але і в одному цивільному праві *грант* – це:

1. Одноразова безповоротна цільова виплата фізичним та юридичним особам грошової суми або дарування обладнання, приміщення (як правило, з власних коштів та майна).

2. Безоплатна дотація, субсидія призначена на виконання творчих робіт, видання творів художньої, наукової, освітньої,

образотворчої, медичної та ін. літератури тощо, що надається за рахунок державного або місцевого бюджету.

3. Стипендія, що виплачується студентам та учням із державного або місцевого бюджету ⁶⁶.

Змістовно-фактуальна інформація (ЗФІ) містить повідомлення про факти, події, процеси. Вона є експліцитною за своєю природою, завжди виражена вербально. За допомогою змістовно-фактуальної інформації в тексті виявляється логічна послідовність у викладі подій, фактів. У її відтворенні певну роль відіграє структурно-композиційна побудова тексту. Змістовно-фактуальна інформація поєднує ряд композиційно-мовленнєвих форм (повідомлення, опис, міркування) і репрезентує ту частину інформації, яка загалом легко визначається читачем.

Змістовно-концептуальна інформація (ЗКІ) повідомляє читачеві індивідуально-авторське розуміння відносин між явищами, описаними засобами ЗФІ, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, значущості в соціальному, економічному, політичному, культурному житті народу, залучаючи відносини між окремими індивідуумами, їхню складну психологічну та естетико-пізнавальну взаємодію. ЗКІ не завжди виражена з достатньою ясністю. Вона дає можливість, і навіть наполегливо вимагає роз'яснень.

Змістовно-підтекстова інформація (ЗПІ) – це прихована інформація, певні одиниці мови, що порожують асоціативні й конотативні значення.

У текстах українського законодавства значну групу становлять модальні модифікатори, що містять різні за своєю морфологічною природою одиниці: модальні дієслова: *могти/не могли, вміти/не вміти, вдатися/не вдатися, годиться/не годиться, дозволити/не дозволити*; модальні предикативи:

---

⁶⁶ Гіжевський В. К., Головченко В. В. Популярна юридична енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2003. С. 81.

можна/не можна, можливо/неможливо; дієслівно-прикметникові сполучення слів: бути здатним, бути спроможним; дієслівно-іменні сполучення: бути в силах, мати змогу, мати можливість, дати змогу, мати силу, бути у змозі; модальні предикативні прикметники: здатний, спроможний, схильний, ладен.

У конструкціях з особовим модальним дієсловом *могти* наявність об'єктивних умов експлікується контекстом. Без підтримки контексту ця функція передається модальним предикативом *можна/не можна*, що входить до складу ядра як найбільш спеціалізований та регулярно використовуваний засіб, але не кваліфікується як домінанта через семантичний обсяг *можна* (передбачає лише ситуації зовнішньої можливості).

Інформація в текстах наказів, указів, розпоряджень представлена як змістове повідомлення. Метаінформація – це «інформація про інформацію», закладена в системі таких реквізитів: *комунікаційних, які забезпечують входження документа в систему* (найменування автора, його адреса та ін. довідкові відомості про нього); *реквізитів, які захищають документ від спотворення інформації* (підпис, печатка, відмітка про завірення копії та ін); *які підвищують інформативність повідомлення, тобто тексту* (заголовок до тексту, позначка про наявність додатків); *реквізити, які фіксують рух документа в інформаційній системі, як правило, позначки; реквізити, необхідні для машинної обробки інформації* різних кодів; *технічні реквізити, які забезпечують технічний доступ до змісту документа.*

При формальній зв'язності частини тексту поєднуються за допомогою мовних засобів. Логіко-семантичні відношення між реченнями і абзацами у зв'язних і трафаретних текстах реалізуються за допомогою формально-граматичних засобів

когезії: сполучників, прийменників, вставних слів і словосполучень, що вказують на: послідовність певних аргументів (*по-перше, по-друге, з одного боку*); джерело повідомлення (*на думку..., з погляду..., за повідомленням..., як відомо... та ін.*); часові параметри (*протягом року, тижня, коли*); просторові характеристики (*під, над, поруч*); причинно-наслідкові відношення (*оскільки, тому що*); модальність – нагадування, вимогу, повідомлення тощо (*як ви знаєте, нагадуємо Вам ще раз та ін.*), звороти зі значенням включення / виключення (*крім того, за винятком..., включаючи..., зокрема... та ін.*). Сполучники у зв'язку *з..., тому, однак, оскільки* також є традиційно граматичними засобами зв'язку між реченнями, надфразовими єдностями.

Висока частотність уживання відіменникових прийменників і прийменникових сполучень служить для зв'язку слів у реченні та у цілому сприяє послідовному, логічному розгортанню теми: *на адресу, відповідно до, з метою, у міру, з причини, за умови, за сприяння, згідно з, відповідно до, на виконання, у зв'язку з*. Зв'язку речень сприяють дієприслівникові звороти, які розміщуються на початку речень: *виконуючи..., впроваджуючи..., вивчивши і узагальнивши*.

У текстах актів допускаються численні стилістичні помилки, пов'язані з неправильним вживанням слів, словосполучень і речень, з порушенням правил порядку слів і побудови фраз. Рясніють лексико-стилістичні помилки (неправильне слововживання, лексична недостатність, лексична надмірність тощо), синтаксико-стилістичні помилки (порушення порядку слів у реченні, інверсія, нанизування відмінків, громіздкі звороти тощо) і логіко-стилістичні помилки (тавтологія, невиправдані повтори тощо). Коли вищі суди пишуть «згідно до», «згідно статті» або «відповідно з», то що можна вимагати від районного суду? Викликає подив повсюдний штамп «фінансово-

господарські взаємовідносини» (креатив ДФС, реципійований судами), «виключення» замість «винятку», змішування прикметників «громадський, громадянський, цивільний», «діючий» і «чинний» (оце все «діюче законодавство»), зловживання «правовим полем» (де це неоране поле знаходиться?), вжиття загального слова «наступне» замість «таке» (наступною може бути лише зупинка або ж рік). На рахунок гроші «перераховуються», хоча повинні «переказуватися» (гроші можуть перераховуватися, але у сенсі перелічити суму), в узагальненнях судової практики пишуть: «зустрічаються помилки...» (помилки можуть тільки «траплятися», зустрічаються люди), інформація чомусь «розповсюджується» (а не «поширюється»); «розповсюджуватися» можуть лише речі), щось кудись «відноситься» (напевно, вітром), хоча має «належати» до чогось, участь класично «приймається», а не «береться»⁶⁷.

Часто також помилково пишуть «відмінити» замість «скасувати», «зумовлювати» замість «обумовлювати», «завідуючий», «виконуючий обов'язки» – замість відповідно: «завідувач», «виконувач»; це стосується і всіх зросійщених дієприслівникових форм на кшталт «бажаючий», «учиняємий»). Дістали загального (й невиправданого) визнання русизми-монстри «вищевикладене», «вищезазначене», «вищевказане» (в українській мові взагалі немає таких слів; є «викладене вище»), так само рішення «виноситься по справі» (правильно: «приймається у справі»), кажуть «по всім питанням» (замість «з усіх питань»), «допомога по безробіттю» (правильно: «з безробіття»), «вирішальний голос» («ухвальний»), «самовільне» («самочинне») тощо⁶⁸.

---

⁶⁷ Словниковий диктат. URL: <https://pravo.ua/slovnikovij-diktat/>

⁶⁸ Так само.

Ст. 7 Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР (з наступними змінами) передбачає, що звернення, оформлені належним чином і подані у встановленому порядку, підлягають обов'язковому прийняттю та розгляду. При цьому забороняється відмова в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина, незнання мови звернення. Частина 2 цієї статті є прикладом зайвої норми. Виключний перелік підстав відмови можна трактувати так: можлива відмова з причин місця проживання, кольору волосся тощо». Варто акцентувати увагу на важливості правильного розуміння термінів, що використовуються у Конституції України, особливо коли мова йде про основоположні права та свободи людини.

Завдяки категорії інформативності в текстах нормативно-правових актів сформовані такі ознаки:

1. Циклічність подання інформації. Зміст нормативно-правового акта представлено як інформаційні блоки, що виконують відповідні функції (орієнтовну, репрезентивну, власне інформативну), створюючи при цьому змістовну градацію.

2. Приписувальний характер інформації пояснено тим, що законодавчий текст зобов'язує суб'єктів права поводити себе відповідно до вимог закону, діяти чітко у встановлених межах. На граматичному рівні ця ознака проставлена і слівними структурами зі значенням модальності необхідності й можливості/ неможливості, а також лексичними засобами з семантикою припису, обов'язковості.

3. Констатувальний характер інформації служить об'єктивній презентації фактів законодавчого тексту, що призводить, перш за все, до точності й однозначності висловлювань змісту.

4. Загальний характер інформації пов'язаний з високим

статусом текстів нормативно-правових актів у суспільстві, дотриманням всіма суб'єктами права нормативно-правового акта юридичної сили, а також його спрямованістю на моноадресата (окремого громадянина), і поліадресата (широке коло осіб). Щодо загального характеру інформації на мовному рівні свідчать номени загальної семантики в однині, множині, а також вказівні, заперечні займенники.

5. Когнітивний характер інформації, наявний у юридичному тексті, позначається в правовій термінології. Вона сприяє прозорому формулюванню правових приписів, є основою змістового фундаменту нормативного тексту.

6. Інформаційна насиченість речень зумовлена прагненням законодавця викласти багатогранність системи правових понять, логічні зв'язки між ними і їх взаємозумовленість. Важлива інформація правового характеру передається завдяки синтаксичним структурам, які представлені здебільшого простими реченнями, ускладненими однорідними членами, складнопідрядними реченнями.

Отже, інформативність понять є семантичним ядром юридичної норми права, завдяки якому вона функціює. Рівень абстрактності норми (в логіко-семантичному розумінні) залежить від ступеня узагальненості понять, що стали матеріалом для її конструювання. Саме тому конкретизація юридичних норм, переклад загальних абстрактних юридичних норм на більш конкретний рівень здійснюється за допомогою логічної операції, яка в формальній логіці має назву обмеження понять. Поряд з поняттям «конкретизація» аналізується поняття «деталізація» юридичної норми. Окремі автори ототожнюють ці поняття, інші розглядають деталізацію як засіб конкретизації права.

2.2. Категорія темпоральності

Часові форми використовуються як стильові елементи і надають тексту унікальності. З точки зору темпоральної перспективи цікавим є явище перспективоутворювальної можливості часових форм дієслова. Часові форми дієслова є досить важливими для формування цілісності тексту. Про роль вживання часових форм у тексті писав Е. Косерій у своїй праці «Textlinguistik»⁶⁹, наголошуючи на тому, що, не зважаючи на те, що у тексті можуть зустрічатися різні часові форми, текст як ціле має свій «час». Відсутність темпоральної віднесеності характеризує тільки тексти, у яких мова йдеться про «позачасові» проблеми, наприклад, про закономірності природи чи вічні релігійні істини. Основним часом тексту у цих випадках є найбільш нейтральна (немаркована) часова форма у сполученні із нейтральним станом, у європейських мовах це презенс, індикатив.

В основі поняття «темпоральність» лежить поняття «час». Насамперед, час – це онтологічна категорія, форма існування матерії, що виражає тривалість буття та послідовність зміни станів усіх матеріальних систем та процесів у світі. Час, простір та рух розглядаються як певна єдність, причому час визначаємо як «базову категорію світу», «найважливіший чинник існування світу та людини». Виділяють «психологічний, біологічний час, час культури, фізичний та навіть космічний час». Розрізняють лише три типи часу: фізичний (реальний) час, тобто час «як елемент об'єктивного світу»; хронологічний час, представлений «часом подій»; лінгвістичний час, що представляє «спроби людського розуму створити

---

⁶⁹ Coseriu E. Textlinguistik. Eine Einführung. Tübingen: Niemeyer, 1981. 219 p.

модель реального часу за допомогою тих чи тих семіотичних систем, виражений формальними мовними засобами».

У монографії пропонуємо категорію темпоральності розглядати в тріаді: континуум, ретроспекція, проспекція. Термін «континуум» як категорія тексту трактується як послідовність фактів, подій, розгорнути у часі та просторі. У межах континууму виділяють ретроспекцію (повернення до минулого), проспекцію (знання подальших подій, передбачення). Ретроспекція може бути представлена таким чином:

1. Поновити у пам'яті читача раніше викладені відомості та повідомити йому нові, які стосуються минулого та необхідні для розуміння шляхів подальшого розгортання подій.

2. Дати можливість переосмислити ці відомості в нових умовах, в іншому контексті, ураховуючи те, що було сказано до ретроспективної частини.

3. Актуалізувати окремі частини тексту, спрямовані на вираження авторського задуму.

Провідну роль у реалізації категорії континууму відіграє система видо-часових форм дієслів як найбільш спеціалізований засіб вираження часових відношень у мові. Віддієслівні іменники на позначення позачасовості (*обговорення проєкту, надання послуг, упровадження у виробництво*), прислівники та прийменникові сполучення з просторовою й часовою семантикою (*з..по, з..до, від..в, у. у напрямі*), значна кількість цифрової інформації, слова і словосполучення, які передають час (*день, місяць, рік*) також відіграють важливу роль у реалізації категорії континууму.

Текст судового рішення – це дискурсний континуум аргументативного типу, специфіку якого визначає звернення до джерельної бази у процесі обґрунтування, наявність юридичної сили, евіденційність, інтертекстуальність, високий ступінь інституційності, ритуальності, структурованості.

Адресатами судової практики є не тільки професійне юридичне співтовариство, але й широкий загал. Тож головна вимога до правосуддя та судових постанов – ясність і доступність (у найширшому сенсі).

У текстах нормативно-правових актів відбувається узгодження смислів часу і простору. Потреба у текстових локальних вказівках є різною залежно від змісту документа. Сфера поширення документа може визначатися вже у заголовку до тексту за допомогою власної чи номенклатурної назви. Текстові локальні вказівки семантично узгоджені з комплексом – адресат, адресант, заголовок до тексту. Простежується зв'язок у галузі соціального простору – адміністративно-територіальний поділ, установа, сукупність установ, тощо.

Сприяє створенню ретроспекції – дейксис (поняття означає вказівку на щось), призначення якого – використання уже повідомленої інформації. Дейктичний характер мають вказівні займенники, прислівники, дієслова, які вказують на напрям руху „назад” у відповідних висловлюваннях: *зважаючи на викладене вище, з огляду на викладене вище, необхідно нагадати, востаннє нагадуємо...* тощо. Такі дейктичні елементи тексту полегшують розуміння залежностей частин цілого та експліцитно розкривають цю залежність.

У стилістиці розрізняють різні часові поняття, такі як: об'єктивний або реальний час, суб'єктивний чи індивідуальний час, поетичний час, концептуальний та граматичний час. Стосовно об'єктивного чи реального часу, то він існує незалежно від людей і є формою існування матерії: всі матеріальні явища існують у просторі та часі. Обидві форми існування матерії різняться між собою цілим рядом важливих параметрів, а саме тим, що простір є тривимірним, а час –

одновимірним. Усі події відбуваються в певному напрямку: від минулого через теперішній час у майбутній час, напрямок руху часу не можна повернути назад. Суб'єктивний чи індивідуальний час слугує для відображення реальних часових відносин у свідомості людини. Сприйняття часу кожною людиною є дуже суб'єктивним. Суб'єктивний час може мати два напрямки: від теперішнього часу в майбутній або від теперішнього часу в минулий.

Під поняттям концептуальний час розуміють часову форму юридичних текстів. На відміну від белетристичної літератури юридичний текст відображає навколишню дійсність, але робить це на рівні моделей та концептів. Концептуальний час відрізняється від поетичного часу такими ознаками:

- 1) він є вільним від суб'єктивного сприйняття часу;
- 2) текст моделює узагальнену ситуацію і це відображається в структурі часу;
- 3) під час опису різних статичних моментів (різних правил та законів) віддається перевага презенту і пасивному стану;
- 4) при описі динамічних моментів (проведення експериментів) вживається презент і форми минулого часу.

Граматичний час є специфічним для кожної мови, тобто кожна мова має свою систему часових форм. Нормативний світ володіє характеристиками реального й концептуального часу; для вимірювання часу передбачені два основних способи: хронометричний, через визначення тривалості часового інтервалу, і хронологічний, через вказування моментів часу та їх фіксацію на певній шкалі. Реальному часу властиві об'єктивність і незворотність; він може бути використаний у системі категорій календарного часу: датування, тривалості, повторюваності, одночасності, послідовності і наступності. Законодавчо концептуальний

правовий час проголошує деякі основні властивості реального часу (безперервність і незворотність), разом із тим за допомогою правових засобів робить їх не аксіомами, а презумпціями; отже, однією з основних властивостей концептуального часу є його фіктивність. Категоріями цієї форми часу є «момент часу», «тривалість» «послідовність», «одночасність», «своєчасність» тощо, які використовуються і в позитивному праві, і в юридичній науці.

Нормативно-правовий акт починає існування з моменту складання його проєкту, момент же припинення його існування неможливо визначити в принципі, оскільки він продовжує існувати і після втрати ним чинності як пам'ятник права. Виділяються чотири стадії існування нормативно-правового акта: 1) «ембріональний» стан; 2) народження; 3) життя; 4) період, який іде за «смертю» нормативно-правового акта. Припинення життя нормативно-правового акта може бути пов'язане із його офіційним скасуванням; припиненням останнього з правовідносин, на які він продовжував впливати після скасування; настанням «природної смерті» (відмирання) нормативно-правового акта, коли він формально не скасований, але і не використовується в правовому регулюванні.

Категорія темпоральності є суттєвим чинником формування тимчасової структури юридичного тексту. На граматичному рівні вона може бути реалізована, перш за все, зіставленням форм теперішнього, минулого та майбутнього часу. Фактом, який позначає ту чи ту форму часу, є момент мовлення. Саме він допомагає визначити типи вживання тимчасових форм дієслів та їх значення. У правовій дійсності момент промови законодавця суворо фіксується і визначається наданням юридичної сили правового акта. Установлені законодавцем норми є зобов'язанням держави врегулювати, починаючи з моменту набуття чинності правового акта, відповідні правовідносини тими способами, які

визначені в правовому акті. Однак у випадках, спеціально зумовлених правових актів, держава може поширити дію цих актів на юридичні факти, що виникли в минулому.

2.3. Категорія локальності

Категорія локальності відіграє важливу роль у юридичному тексті, оскільки відповідно до нормативно-правового акта застосовується положення щодо його дії в просторі. Простір у текстах нормативно-правових актів чітко визначений, що пояснюється стильовою своєрідністю такого типу текстів. Під простором розуміємо територію, де поширюється дія нормативно-правового акта. Це може бути водний і повітряний простір у певних кордонах держави.

Локальність у законодавчому тексті в будь-якому юридичному документі прописана точно. На відміну від художнього тексту, де простір вигаданий, простір юридичного тексту завжди реальний: Навіть назва юридичного тексту має локальні вказівки. Географічний простір (назва держави, територіальні одиниці) представляють фізичний простір: *«безперешкодно входити до приміщень державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим»*. Функційний простір – це простір, пов'язаний з державними органами в країні: *«Нормативно-правовий акт має містити дату державної реєстрації в Міністерстві юстиції України, якщо він підлягає такій реєстрації, та його реєстраційний номер в Єдиному державному реєстрі нормативно-правових актів України»*; *«Повноваження Голови Національного агентства припиняються у зв'язку із закінченням строку його повноважень»*.

У мові законодавчих актів дедалі більше спостерігається і скорочений еквівалент складеного номенклатурного позначення – аббревіатура: автоматизовані системи (АС), Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики (Держкоммістобудування) України; інтегральна мікросхема (ІМС); кабельна лінія зв'язку (КЛЗ); Кабінет Міністрів України (КМУ); промислово-фінансова група (ПФГ).

Локальність визначається як текстова категорія, зумовлена сукупністю всіх експліцитних та імпліцитних показників простору тексту на основі їх функційної та семантичної єдності. Для локальної архітектоники тексту найбільш істотно розрізняти автосемантичні та синсемантичні обставини місця. Автосемантичні обставини не потребують опори на передтекст і мають абсолютне значення, називаючи точне географічне місце подій. Синсемантичні обставини мають реляційне значення – вони позначають місце щодо якоїсь заданої точки відліку і поза цим відношення не можуть бути зрозумілими. Тому найбільш суттєвим для тексту є певний характер співвідношення автосемантичних та синсемантичних обставин, які відповідають за формування локальної архітектоники тексту загалом. Такий підхід сприяє розмежуванню автосемантичної та синсемантичної архітектоники тексту щодо його локальності, тобто тип локальної детермінації тексту є основною інваріантною локальною ознакою тексту нормативно-правового акта.

Ураховуючи географічний і функційний простір в законодавчому тексті, які характеризують єдину державу, таку локальність можна визначити як монолокальність. Щодо монолокальності в сучасному українському законодавчому тексті свідчать номінації державних посад, органів, структур: *«Президент України є главою держави і виступає від її імені...»*; *«Народним депутатом України може бути обрано*

громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років»; «До складу Кабінету Міністрів України входять Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністри, міністри». Доповнення в словосполученнях України є невід'ємною частиною на позначення державної посади, структури, і є, безумовно, показником лояльності. Такий показник відображений майже в кожній статті Конституції, а в деяких текстах – неодноразово, про що свідчить насиченість тексту локальними вказівками.

2.4. Категорія модальності

Загалом лінгвісти сходяться на думці, що категорія модальності відбиває два типи логіко-граматичних зв'язків: відношення змісту речення до об'єктивної дійсності та ставлення мовця до змісту речення (висловлювання).

Від іменника право утворюються прикметники *правовий*, *правничий*, *правний*, значення яких у словниках представлені по-різному. У «Словнику української мови» (в 11 томах) подані слова є абсолютними синонімами: **правовий**. Стос. до права. *Правові відносини*, *правова регламентація*, *правове регулювання*. **правничий**, а, е, рідко. Те саме, що юридичний ⁷⁰, тобто пов'язаний із законодавством, з вивченням та опрацюванням правознавства: правничий факультет, правничі науки, правнича академія. Правник – те саме, що юрист. **правний** – це законно обґрунтований, такий, що спирається на закон: правні підстави для виконання консульських обов'язків.

⁷⁰ СУМ, в 11-ти т. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 7. с. 506.

Аспект функційної диференціації поданих слів посилюється, коли постає питання: «Професійна діяльність адвоката – це правова юридична чи професійна правнича допомога?». До прийняття Конституції України використовувався термін «юридична», а її прийняття (використання в ст. 59 терміна «правова») спонукало законодавця поступово у нормативно-правових актах замінювати «юридичну» на «правову» допомогу»⁷¹. Визначаючи співвідношення правової та юридичної допомоги, говоримо про ціле та частину. Правова діяльність за своїм обсягом ширша, ніж юридична. Терміни «юридична послуга» та «правова послуга» є синонімічними, і їх розмежування є необґрунтованим, оскільки призводить до гіпертрофованого розмноження юридичних термінів. Непослідовність застосування законодавцем термінів «юридична допомога» та «правова допомога» також дає можливість дійти висновку, що вони синоніми. Заміна терміна «правова допомога» на «правнича допомога» зумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосовуваний для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник».

Модальність (від лат. *modus* – міра, спосіб) – функційно-семантична категорія, що виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення. До сфери модальності належать:

- 1) протиставлення висловлюваного за характером їх комунікативної установки (твердження – питання – спонукання);
- 2) протиставлення за ознакою «твердження –

---

⁷¹ Омельченко Т. В. Законодавче закріплення терміну «правова допомога». Форум права. 2012. № 3. С. 500-504.

заперечення»;

3) градації значень в діапазоні «реальність – ірреальність» (реальність – гіпотетичність – ірреальність), різна ступінь упевненості мовця в достовірності формуючої у нього думки про дійсність;

4) різноманітні видозміни зв'язку між підметом і присудком, виражені лексичними засобами («хоче», «може», «повинен», «потрібно»).

Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу. Більш того, терміни правовий – правничий – правний – юридичний є родовидовими синонімами. Згідно з принципом паралелізму семантичних зв'язків, який простежується у горизонтальних розрядах матриці, паронімічні зв'язки між *правовий*, *правничий* і *правний* свідчать про те, що ступінь стійкості зв'язків абсолютної тотожності вихідної лексеми слабшає. Зв'язки лексико-семантичного варіювання «призводять» до паронімії. Проілюструємо це на прикладі значень слова *дисципліна* 1, и, жіи. Твердо встановлений порядок, дотримання якого є обов'язковим для всіх членів даного колективу. 2. Галузь наукового знання, навчальний предмет – утворюються прикметники *дисциплінарний* «зв'язаний з порушенням дисципліни» і *дисциплінований* «організований, витриманий»⁷², що перебувають у паронімічних зв'язках.

Деонтична модальність відображає певні соціальні норми, правила поведінки, накази, які суб'єкт оцінює як обов'язкові, дозволені, заборонені тощо та які зумовлюють його конкретні дії.

Сучасне право, а відповідно і терміносистема права, є складною, внутрішньо диференційованою галуззю наукового та прикладного знання і становить чітко структуровану,

---

⁷² СУМ, в 11-ти т. Київ: Наукова думка, 1970-1980. Т. 2. с. 287.

розгалужену систему, яка постійно вдосконалюється; формуються нові галузі права та виділяються все нові і нові складники системи права. Основою цього процесу є розвиток суспільних відносин, що підлягають законодавчому закріпленню. Складнішим є питання про словотвірну мотивацію термінів, побудованих за специфічними інтернаціональними зразками. Як зауважує В. Пілецький, визнання похідності термінів такого типу значною мірою умовне. Однак при цьому дослідник вважає, що, «виходячи із постульованого положення про необхідність при встановленні синхронних відношень словотвірної умотивованості наявності бінарного протиставлення мотивуюче – мотивоване в межах окремої мови, одну частину таких термінів доводиться вважати мотивованими, іншу – немотивованими»⁷³.

Одна з об'єктивних передумов змішання полягає в певній, часто дуже значній близькості матеріальної оболонки лексичних одиниць, а також у тому, що в мові фіксуються аналогічні структурні лексичні моделі. У криміналістичному тексті, серед препозитивних міжнародних компонентів, спостерігаємо різні парадигматичні зв'язки:

– синонімічні: бі- (гр.) – (дво-) і ді- (гр.) / ду-(лат.) – (двічі); дека- (гр.) – (десять) і дец- (лат.) – (десять); ксил(о)- (гр.) – (дерево) і дендр- (гр.) –(дерево); невр- (жилка,нерв) і нейр- (жилка, нерв);

– антонімічні: гетеро- (розрізненість) – гомо- (спорідненість); кріо- (холод, мороз) – піро- (вогонь); міні- (мінімальний) – максі- (максимальний); мікро- (дуже малий) – макро- (великий, довгий);

– омонімічні: радіо- має відношення до радіо, пов'язаний

---

⁷³ Пілецький В. І. Про синхронну похідність термінів з інтернаціональними суфіксами. *Вісн. Львівськ. ун-ту. Мова і сучасність*. 1990. Вип. 21. Серія: Філологічна. С. 76-79.

з радіо; радіовідношення до радіоактивності;

– паронімічні: арх(е)- (початок, походження), архі- (зверхність, старшинство), архео- (стародавній); бі- (двічі), біо- (життя); гомо- (рівність, однорідність), гомео- (однаковий); ді- (двічі), діа- (наскрізний); оро- (гора), орто- (прямий, правильний): «Особливо вдалий ефект дає використання позитивних матеріалів для виготовлення кольорових діапозитивів, які можна демонструвати в суді, на попередньому слідстві».

– полісемічні: стерео-: 1) просторовий, об'ємний; 2) твердий; авто-: 1) власний; 2) автоматичний; 3) що стосується автомобіля; контра-: 1) проти; 2) у музиці – октавою нижче; окси-: 1) присутність кисню в сполуках чи сумішах; 2) відношення до кислого середовища; суб-: 1) розміщення під чимось або біля чогось; 2) підпорядкований; 3) неосновний, неголовний; теле-: 1) здійснюваний на відстані; 2) той, що діє на далеку відстань.

Термінолексеми виявляють тенденцію до скорочення, економії мовних засобів у сучасному юридичному тексті: 1) скорочення кількості терміноелементів словосполучення (мінімальний розмір заробітної плати / оплата праці (ст. 40, БКУ), 2) перетворення складної терміносполуки в просте злочини проти встановленого порядку несення військової служби / військові злочини (ст. 401, ККУ) договір безоплатного користування майном / договір позички (ст. 827, ЦКУ), договір довічного утримання / договір догляду (ст. 762, ЦКУ), зобов'язання державної скарбниці / казначейське зобов'язання (ст. 524, ЦКУ), 3) заміна терміносполуки простим або складним словомтерміном правонаступництво держави / державонаступництво, власник земельної ділянки / землевласник (ст. 90, ЗКУ), підприємницька діяльність / підприємництво (ст. 42, ЗКУ), нерухоме майно / нерухомість (ст. 266, ПКУ), спадкове майно / спадщина (ст. 1216, ЦКУ).

Булетична модальність асоціюється з висловлюванням суб'єктом можливості/неможливості виконувати певні дії залежно від його/її бажання/ небажання/волі тощо.

Соціально незумовлений визначальний аспект конкретизується завдяки таким лексичним значенням:

1) характеризується наявністю документа: *особова справа (картка, форма), військовий збір (квиток), судова справа, письмова скарга), колективний договір, судова повістка, рекомендований лист;*

2) ціле у відношенні до частини: *кримінальне провадження, досудове розслідування, збройний конфлікт; судове засідання;*

3) частина цілого: *державна влада, обласна рада, цифровий підпис, судовий розпорядник;*

4) володіє ознакою іншого предмета: *транспортний засіб, дорожній рух;*

5) виявляє властивості, подібні до властивостей іншого предмета: *душевна хвороба – психічний розлад.*

Тексти, що складаються юристами (зокрема, нормативно-правові акти), а також їх озвучення спираються на певну систему, знання якої дає змогу юристові правильно формулювати поняття. Тому юридичні тексти слід розглядати тільки крізь призму тієї системи, яка передбачає як правильне формулювання юридичних понять (складання тексту нормативно-правового акту), так і правильне «розшифрування» (тлумачення) цих формулювань. Але неюрист зазвичай не володіє першою необхідною умовою правильного розуміння тексту – знанням системи понять, тому необхідні знання дефініцій, що визначають точний семантичний об'єм понять.

Телеологічна модальність пов'язана з можливістю або необхідністю виконання дії для досягнення певної мети.

Семантичне співвідношення між похідним і його твірним виражається у різниці між лексичними значеннями: *захист* – *захисник* (адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)), *підозра* – *підозрюваний* (особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПКУ, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень).

Динамічна (ситуативна) модальність стосується фізичної спроможності або необхідності суб'єкта, а також означає можливість виконання дії за певних обставин.

Багато об'єктів та класів об'єктів є носіями однакових ознак. Сполучувальні можливості прикметників у плані утворення словосполучень з іменниками. Під поняттям «сполучувальний (синтагматичний) потенціал ад'єктива» вона розуміє різні явища. По-перше, передбачається чисто кількісний параметр (можливість поєднуватися з більшою або меншою кількістю іменників), а, по-друге, синтагматичний потенціал означає можливість/ неможливість означувати імена кількох таксономічних класів. Сполучуваність прикметника визначається насамперед закономірностями світу, що нас оточує, властивостями предметів і явищ, і тільки потім – мовними правилами або заборонами. Ад'єктив має здатність передбачати потенційне коло імен, що здатні з ним

сполучатися. У семантиці атрибута міститься натяк на тип носія.

Характерною ознакою присвійних прикметників є специфічні суфікси – ин(-їн)-, -ів(-їв) – (останні характеризуються морфонологічними варіантами для непрямих відмінків: -ов, -ев, -єв). У суфікса -ів конкретизація подібності відбувається в двох напрямках: «що належить кому-небудь» (належність) та «властивий будь-кому» (властивість). Семантична диференціація реалізується з двома функційними значеннями суфікса -ів (-їв), про що свідчить наявність особливих твірних одиниць для кожного словотвірного підтипу. Присвійні прикметники утворюються головним чином від іменника зі значенням «особи» (*батьків/батькова, братів/братова, адвокатів/адвокатова, нотаріусів/нотаріусова, суддів/суддева, усиновлювачів/усиновлювачева*). Більшість похідних зв'язків з суфіксом -ов-, мотивованих іменниками, позначають ознаки, виражені через відношення до чого-небудь. Таке абстрактне суфіксальне значення функційно пов'язане з різною семантикою іменників: тактовний (прикметник від іменника такт, який означає почуття міри, що створює вміння поводити себе, як годиться вихованій людині), особовий прикметник від іменника особа, вживається для передачі окремого, але певною мірою стереотипного, неіндивідуалізованого).

Складнішим виявляється співвідношення словотвірної семантики і лексико-словотвірних груп відносних прикметників, що вказують на відношення предмета до дії, твориться за допомогою суфікса -льн-, який додається до основи неозначеної форми дієслова (частина дієслова без -ти): *відповідальний* (відповідати), *виправдувальний* (виправдувати).
Абстрактна семантика суфікса
в окремих груп похідних слів може конкретизуватися.

Вичленовуванню і збереженню цього значення сприяє обмеження групи похідних прикметників певними граматичними рамками (змішаний тип відмінювання). Іменник та прикметник мають незаперечну семантичну близькість. Адже з одного боку, предмет, позначений іменником, інтегрує в собі певну сукупність ознак, а з іншого – ознака, репрезентована прикметником, представлена не абстрактно, не сама по собі, а як ознака, що міститься в тому чи тому предметі. Цю значеннєву спорідненість виявлено ще й у тому, що ад'єктиви часто субстантивуються, а іменники використовуються для характеристики предмета. Деривати, які з'явилися здебільшого внаслідок суфіксації, виражають п'ять словотвірних значень: «опредметнена дія», «результат, наслідок дії», «стан організму людини, спричинений тимчасовими фізіологічними процесами», «орган дихання», «носій (виконавець) процесуальної дії». Виразниками першого значення є здебільшого транспозиційні і почасти – транспозиційно-мутаційні словотворчі засоби. Друге словотвірне значення реалізують транспозиційно-мутаційні та мутаційні словотворчі форманти і четверте та п'яте словотвірні значення реалізують лише мутаційні суфікси.

2.5. Категорія персональності

Категорія особи (персональності) не так яскраво виражена в законодавчому тексті (на відміну з художнім твором, то в таких текстах активно використовується особлива манера, листи автора, розповідь від 1-ої та 3-ої особи). Проте категорія персональності існує в нормативно-правовому тексті, має свої особливості та представлена у формах, характерних для певного типу тексту.

Насамперед, варто зазначити, що законодавчий текст має неособистий, неіндивідуальний характер. Його автор узагальнено безособовий – це законодавець, а разом із ним і держава, суспільство. У тексті закону відбувається спілкування між колективним адресантом-законодавцем та певним адресатом, до якого звернено конкретну правову норму. При цьому адресат визначається законодавцем у процесі законотворчості. Адресант та адресат у законодавчому тексті не представлені у відкрито-особистій формі, і тому спілкування між ними відбувається у підкреслено нейтральному тоні. Безособовість на граматичному рівні спричиняє повну відмову від вживання особистих займенників. Зауважимо, що в термінологічній частині сучасного юридичного тексту питома вага класичних дублетних пар (національний термін – запозичення) досить висока: радник – консультант; вторгнення – інвазія; згода – консенсус; продовження – пролонгація, міський голова – мер, голова обласної державної адміністрації – губернатор, місцевий – муніципальний, уповноважений з прав ⁷⁴ людини – омбудсмен. Спостерігаємо тенденцію до вживання другого компонента з наведених вище дублетних, про що свідчать тексти сучасних періодичних видань. У сучасний період розвитку юридичної мови абсолютні синоніми виникають як наслідок запозичень з англійської (голова Верховної Ради – спікер (англ. speaker, від speak – говорити), з французької (незалежність – суверенітет (фр. souveraineté – суверенітет): Спікер Верховної Ради Дмитро Разумков наголосив, що в Україні немає «малих народів», а влада працює над об'єднанням суспільства.

По-різному в українському законодавстві тлумачиться термін **виконавець**:

1) *особа, яка безпосередньо вчинила злочин* (Кримінальний

---

⁷⁴ Разумков відповів спікеру Держдуми: Про розвал України можете тільки мріяти. *Українська правда*. 02.12.2019 р.

кодекс України);

2) *підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які виконують роботи або надають послуги* (Закон України «Про захист прав споживачів» від 15.12.1993 р.);

3) *суб'єкт господарської діяльності, який здійснює переробку, обробку, збагачення чи використання давальницької сировини* (Закон України «Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах» від 15.09.1995 р.);

4) *актор (театру, кіно тощо), співак, музикант, диригент, танцюрист або інша особа, яка виконує роль, співає, читає...* (Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р.);

5) *підприємство міського електротранспорту, яке надає транспортні послуги (забезпечує транспортне обслуговування) населенню* (Кабінет Міністрів України, Правила надання населенню послуг з перевезень міським електротранспортом № 386 від 22.04.1997 р.);

б) *житлово-експлуатаційні та водо-, теплопостачальні, каналізаційні або інші підприємства і організації, які безпосередньо надають споживачеві комунальні послуги...* (Кабінет Міністрів України, Правила надання населенню послуг з водо-, теплопостачання та водовідведення № 1497 від 30.12.1997 р.). Приклад виразно ілюструє, скільки може бути різночитань у розумінні одного терміна, якщо йому не надати обов'язкової дефініції в тому ж документі.

При аналізі тексту Основного закону можна виявити також відсутність розповіді від 1-ї та 3-ї особи. Тут є констатація правових положень, яких необхідно неухильно дотримуватися і яким необхідно беззаперечно підкорятися. Автором Основного закону виступає збірний образ – весь народ, особи якого декларуються, усі основні положення Конституції. Узагалі, там, де є узагальнення (а в законодавчому

тексті воно є), є знеособлення. А знеособлення веде, у свою чергу, деперсоніфікації. Будь-який закон не повинен бути спрямований на якусь конкретну людину (тут мається на увазі її ім'я, особистісні характеристики, становище в суспільстві), він належить всім особам, громадянами цієї держави і є обов'язковим для всіх. Тому індивідуальний, суб'єктивний момент у тексті конституції зведений до мінімуму.

У сучасному українському юридичному тексті у словотвірній номінації суфікс –ник виявляє активність у творенні назв діяча, мотивованих дієсловом з різними частковими (розрядними) словотвірними значеннями і загальним (категорійним) словотвірним значенням «той, хто здійснює/виконує дію, названу дієсловом-мотиватором». Модель витісняє субстантивованій активний дієприкметник на позначення особи, блокований сучасною словотвірною нормою української мови: блокувальник, паркувальник, протестувальник. При приєднанні суфікса -ник- – усічення тематичного голосного в основі: виступник, чергування голосного: *відбірник, очільник, втрата/чергування приголосного на морфемному шві: відмовник, впровадник*⁷⁵.

Виконавець дії (V+ -ер / -атор). За відсутності мотиваторів – спільнокореневих слів без -ер, такі слова як волонтер, кілер, спікер вважаємо морфемно неподільними запозиченнями, які виявляють словотвірну активність: *спікерувати, волонтерити, кілерувати*.

Носій ознаки (A+ -ик). Цей словотвірний тип містить відприкметникові похідні з різними словотвірними значеннями, належні до різних словотвірних категорій. У межах категорії особи деривати-універби мають різні лексикословотвірні значення: назви осіб за основним заняттям, характером

---

⁷⁵ Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система – узус – ідіолект: дис... докт. філол. н. зі спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2018. С. 111

діяльності, соціальним станом, поглядами, поведінкою, утворені від відносних прикметників, та назви осіб за характерною ознакою, утворені від якісних прикметників. Наявна множинна мотивація (іменникова/дієслівна), та омонімія між похідними, які можуть позначати особу й неособу ⁷⁶: *бюджетник, захисник*.

Є певні утворення спільнокореневих прикметників, які збігаються за значенням, але різняться сполучуваністю: *близький* і *ближній*. Слова мають спільні і різні значення. Спільних значень два: 1) «розташований на невеликій відстані»: близькі особи – ближні особи. Відповідно до ст. 32 Закону України «Про державну службу», не допускається призначення на посаду державної служби особи, яка буде прямо підпорядкована близькій особі або якій будуть прямо підпорядковані близькі особи; 2) «який перебуває в прямих родинних стосунках з ким-небудь»: близькі родичі – ближні родичі (фізичні особи, природний зв'язок між якими ґрунтується на походженні один від одного або від спільних предків і має правове значення у випадках, передбачених законодавством. Близькими родичами є: батьки, діти, рідні брати і сестри, дід, бабка, онуки. Статус близьких родичів мають також подружжя).

Підслідний – підслідчий. Збіг у значенні «для тих, хто перебуває під слідством». Підслідний – прикметник – підслідна справа, іменник – у юриспруденції – особа, котра перебуває під слідством. Підслідного допитали. Підслідчий – призначений для тих, хто під слідством. Підслідча камера.

Поліційний – поліцейський. Збіг у значеннях: «який спирається на владу поліції», зустрічається як іменник у значенні «особа, яка працює (служить) в поліції»: поліційний (поліцейський) спецпідрозділ; поліційний (поліцейський) патруль, поліційна (поліцейська) служба. Українською мовою,

---

⁷⁶ Так само.

як зауважує К. Г. Городенська, органічніше вживати поліційний замість поліцейський та поліціант замість поліцейський⁷⁷.

Неоднозначність похідного слова, крім полімотивації, пов'язана з його мотивувальною частиною і може мати відбитий характер. При цьому власне полісемія розвивається у твірному (на основі семантичної деривації), але при співвідносності з похідним твірним у всьому семантичному обсягу або його частині, що включає кілька значень, вона передається похідному. Рівнозначність похідних, що носить відбитий характер, має місце тоді, коли багатозначне похідне, поєднується з одним і тим же афіксом, формує структурний паралелізм похідного (при цьому тип співвідносності структур твірного і похідного слова не завжди однаковий: формально-семантичний або тільки формальний). Джерелом омонімії похідних слів є формантна частина, виникає завдяки функційній неоднозначності афікса. Неоднозначність твірного слова може виникати на базі третього складника семантичної структури твірного – релятивного компонента, що має ідіоматичний характер: *захисник* – «той, хто захищає, обороняє, охороняє кого-, що-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних і т. ін. дій» і «оборонець»; *речник* – «той, хто в своїй особі представляє кого-, що-небудь» і «адвокат».

Розвиток поліметодологічності в науці зумовив розвиток багатозначності в термінології. До того ж таке становище маємо в усіх галузях науково-технічних знань, де кожна наукова галузь намагається окреслити значення певного терміна в його зв'язках з усім своїм категорійно-теоретичним апаратом. Проте така тенденція опосередковано призводить до розширення термінологічної

---

⁷⁷ Городенська К. Поліційний – поліцейський. *Культура слова*. Вип. 83. 2015. С. 132.

синонімії й багатозначності, що пояснюється постійним надходженням здобутків інших наук до терміносистеми. Зазначмо, що така інтеграція й взаємопроникнення наук – явище не цілком досліджене, оскільки його супроводжує ще більша диференціація, розмежовуючи окремі галузі, що спричиняє переоцінювання термінологічної бази.

Словотвірна норма – це побудова слова за активними в мові словотвірними моделями. Модель, як зазначає В. О. Горпинич, «це еталон структури слова, який імітує граматичну (дериваційну) правильність відповідно до певної теорії. Словотворення за моделлю – це утворення за правилами»⁷⁸. Словотвірне правило, своєю чергою, пов'язане з виявленням причинонаслідкової залежності форманта від твірного слова, закономірностей у виборі твірних формантів. До прикладу, візьмімо поширену словотвірну модель на -щик, -чик, з дериваційним значенням назви діяча: *достав-щик, загруз-чик, здир-щик* тощо. В «Інверсійному словникові української мови» таких утворень – 150, аналізують їх як нормативні і в теоретичних працях⁷⁹.

«Закономірність» вибору цього форманта, який проник в українську мову не раніше від XVI ст. разом із російськими лексемами, абсолютно вмотивована, – однак аж ніяк не нагальною потребою української мови (бо ж натомість маємо: *достав-ець, вантаж-ник, здир-ник*), а позамовним політичним чинником асимілювання словотвірної системи української мови. Проблема, що ця політична «вмотивованість» спричинила явище словотвірної інтерференції з її злякисним поширенням на різні словотворчі засоби: суфіксальні, префіксальні і спосіб

---

⁷⁸ Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ, 1999. С. 144-145.

⁷⁹ Білоусенко П. І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду): монографія. Київ: Вид-во Київ. держ. пед. ін-ту, 1993. 214 с.

осново- чи словоскладання ⁸⁰. Покажемо співвідношення словотвірного зразка і супутніх значень у семантичній структурі похідного слова державець, одного з найбільш багатозначних в словотвірному типі. Термін походить від слова «держава», яке за доби Середньовіччя мало кілька значень: «міцність», «володіння», «масток», «влада» тощо. Слово утворено за зразком «основа іменника + -ець» – «член уряду, державний діяч». За словниковими статтями тлумачних, літературних і діалектних словників, слово репрезентує значення: «володар (що має права монарха)»; «той, хто користувався ранговими землями»; «великий землевласник»; «поміщик»; «виконавець».

Тенденції, що йдуть зі словотвірної (закони аналогії: регулярність, типізованість) і з лексичної (унікальність, ідіоматичність, неповторність значення) системностей, мають різну функційну спрямованість: словотвірна деривація функційно спрямована на стримування або подолання семантичної деривації лексичної одиниці. Наслідком цих процесів є типізація окремих лексичних значень у межах словотвірного зразка, перехід лексичного значення на інший рівень категоризації.

Сучасне термінотворення, ґрунтуючись на словотвірній системі української літературної мови, становить її словотвірну стильову підсистему, пристосовану для потреб формування фонду термінологічної лексики. Останній чинник сьогодні є особливо важливим для української правничої терміносистеми, що пояснюється активізацією процесів термінотворення, у тому числі й від запозичених, зокрема з англійської мови, термінів. Суфікси *-ар*, *-ник*, *-ець*, *-ист* (*-іст*), продуктивні у творенні загальноживаних слів, активно використовуються і у правничій термінології для утворення назв осіб зі значенням

---

⁸⁰ Фаріон І. Словотвірні норми в контексті національно-культурних орієнтацій. Волинь-Житомирщина. 2003. № 10. С. 253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2003_10_27

«носії процесуальної ознаки» та на позначення людей за родом діяльності, фахом (*локаутник, бойкотист, монополіст, комітетник, скаржник, правознавець*).

Для утворення назв осіб у правничій термінології продуктивними є також суфікси *-ант, -ат*, які в загальноживаній мові належать до малопродуктивних (*гарант, квартирант, декларант, корпорант, репатріант, комерсант, ліквідант, ліквідат, делегат, ліцензіат, трасат*). Іменники на позначення назв осіб за дією та відношенням до організації утворюються також за допомогою суфіксів *-ант, -ник* та *-ист* від англійських іменників: *корпорація – корпорант, репатріація – репатріант, інтерпеляція – інтерпелянт, локаут – локаутник, бойкот – бойкотист*.

Висновки до розділу 2

Для забезпечення входження України до європейського правового простору, гармонізації законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу актуальною є проблема забезпечення аналізу й узгодження проєктів законів та інших нормативно-правових актів у пріоритетних сферах адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Парадигматичні відношення між словами в різних площинах мовознавства вивчаються з різних позицій. Лексикологія й граматики (словозміна), наприклад, розглядають тотожність і відмінності у складі лексичних і граматичних значень слів, а морфологія – в їхньому формальному значенні. У процесі підготовки проєкту та видання правового акта суб'єкт нормотворчої діяльності спочатку формує відповідне правове

поняття, що є ідеальним відображенням його волі, після чого матеріалізує його за допомогою усієї сукупності доступних йому мовних засобів, виходячи з потреби за їх допомогою донести до осіб, яких стосується зазначений акт, максимально точно та адекватно свою волю.

Розуміння тексту – це нескінченний процес переінтерпретації, який завершити не можна. Кожна нова інтерпретація занурює дослідника в більш глибокі пласти культури, і тому завдання полягає не в тому, щоб вийти з герменевтичного кола, а в тому, щоб увійти в нього. Водночас інші науки не здійснюють нескінченних досліджень, навіть більше – кожна наукова концепція повинна поставати завершеною, готовою до практичного застосування конструкцією.

Для аналізу текстів нормативно-правових актів визначальним є такий критерій: його розуміння і подальша інтерпретація пов'язані не лише з читанням експліцитно представленої інформації, а й з відтворенням імпліцитної інформації. Гранично концентроване вираження умов реалізації норми права покладене в основу формулювання однієї правової норми, а може об'єднувати декілька (*правопорушення об'єднує поняття адміністративне – кримінальне – цивільне – трудове – міжнародне правопорушення*).

Юридична техніка у правотворчості містить у собі методики роботи над текстами нормативно-правових актів, прийоми найдосконалішого викладу думки законодавця (інших суб'єктів правотворчості) у статтях нормативно-правових актів, вибір найдоцільнішої структури кожної з них, термінології і мови, способи оформлення змін, доповнень, повного або часткового скасування, об'єднання нормативно-правових актів тощо.

Розділ 3

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

3.1. Лексико-генетична характеристика сучасної української термінології нормативно-правових актів

Питанням генетичної структурації терміносистеми мови нормативно-правових актів присвячено багато праць у сучасному мовознавстві (Н. Артикуца, Н. Клименко, Т. Кияк). Тривале «вливання» в українську наукову термінологію запозичень з інших мов зумовили генетичну неоднорідність лексичного складу сучасної юридичної лексики.

На сучасному синхронному зрізі за лінгвістично-хронологічним критерієм виокремлюємо такі групи термінів за походженням:

- 1) спільнослов'янські терміни;
- 2) давні іншомовні запозичення;
- 3) нові іншомовні запозичення.

1. *Терміни спільнослов'янського походження* сягають корінням у праіндоевропейську та спільнослов'янську добу (*закон, служба, держава, посол, управа*). Давність побутування названих номінацій підтверджують пам'ятки української писемності, у тому числі такі лексикографічні праці: «Лексисъ» Лаврентія Зизанія, «Лексиконъ славенороскій» Памва Беринди, «Словарь української мови» Б. Грінченка, а також низка спеціальних досліджень.

2. *Давні іншомовні запозичення.* До давніх належать

запозичення з латинської і грецької мов, які потрапили в українську мову через польську: лат. *aktus* – стп. *akt* – укр. *акт* (СЛУМ, I, 88); лат. *administratio* – стп. *administracja* – укр. *адміністрація* (СЛУМ, I, 75); лат. *assignatio* – стп. *asygnacja* – укр. *асигнація* (СЛУМ, I, 139). Безсистемне запозичення назв на позначення управлінських понять у період «доісторії» розвитку часто призводило до паралельного функціонування в мові двох назв одного і того ж поняття.

3. Нові іншомовні запозичення. Цей пласт термінології є найбільшим. До них відносимо запозичення другої половини ХІХ – ХХ століття. У цей період в українському науковому житті спостерігається чотиримовність (українсько-німецько-польсько-російська), що позначилося і на характері термінологічних запозичень. Серед нових запозичень у системі сучасної лексики нормативно-правових актів виділяємо інтернаціоналізми, росіянізми та запозичення з інших мов (70 відсотків).

У сучасних наукових роботах, присвячених проблемам термінології, процес запозичення більшість дослідників розглядає як нормальну функцію лінгвістичного життя, яка набуває особливої перспективності і тому заслуговує на серйозну увагу саме у сфері термінології, що є межевою ділянкою між природним і штучним у мові ⁸¹.

Термінологічне запозичення, на відміну від власномовного терміна, що утворився шляхом розвитку нового значення в слові, виразніше передає означуване поняття. Окрім того, іншомовні терміни «полегшують міжнародні контакти на науковому, технічному рівнях» ⁸². Зокрема, зміни понятійної

---

⁸¹ Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія: навч. посіб. Дніпропетровськ, 1998. 189 с.

⁸² Кочан І. М. Іншомовні слова в сучасній технічній термінології. *Український правопис і наукова термінологія: історія, концепції та реалії сьогодення. Матеріали засідань мовознавчої комісії та Комісії всесвітньої літератури НТШ у Львові 1994-1995 років.* Львів, 1996. С. 129-134.

співвіднесеності лексем-англіцизмів в українському мовному середовищі пов'язані зі змінами в обсязі та змісті значення слова. Найчастіше відбувається звуження або розширення значення слова щодо значення його етимону в мові-джерелі. Звуження значення зазнав термін *роялті*, який в англійській мові позначає «винагороду, яка сплачується за використання чиеїсь власності заради отримання прибутку», у тому числі й стосовно авторських прав⁸³. В терміносистемі нормативно-правових актів цей термін має спеціалізоване значення і позначає лише «винагороду, що виплачується авторові або його правонаступникам за використання творів науки, літератури і мистецтва», тобто збігається лише з авторськими правами та функціює лише в галузі авторського права.

Одним із засобів передавання запозичень можна вважати калькування. Серед сучасних термінів державного управління багато калюк із російської мови: *законодавчий* (рос. *законодательный*), *самовизначення* (рос. *самоопределение*), *суміщення* (посад) (рос. *совмещение*), *багатопартійність* (рос. *многопартийность*).

За ступенем і характером спеціалізації термінологічних одиниць у складі виділяємо загальнонаукову (*аналіз, метод, функція, концентрація*), міжгалузеву (*органи виконавчої влади, державний бюджет, фіскальна політика*) і власне термінологію (*рішення, служба, управління*).

Загальноживані слова у тексті нормативно-правового акта стають термінами, отримують особливий, більш точний, однозначний і конкретний зміст, що є, зокрема наслідком сприйняття тексту нормативно-правового акта на психологічному рівні. Через наявність у слова не тільки

---

⁸³ Martin Elizabeth A. A Dictionary of Law. 3rd ed. Oxford, New York: Oxford University Press. 1994. 433 p.

об'єктивного, а й суб'єктивного значень, перед адресатом виникає декілька відтінків значення слова (терміна), що впливає на однозначне сприйняття норми права і викликає потребу в офіційному його тлумаченні. Оскільки загальноживаних слів у тексті нормативно-правового акта абсолютна більшість, неможливо передбачити всі випадки довільного розуміння загальноживаних слів у нормі права на позначення юридичного поняття. Тому потреба в тлумаченні таких слів є необхідною та актуальною.

Деякі лексеми позначають абстрактні поняття, мають у мові-джерелі обидві граматичні форми категорії числа, але в українській мові вживаються лише в однині, наприклад: англ. export – exports > укр. експорт; англ. import – imports > укр. імпорт. Зміна числа свідчить про морфологічну адаптацію відповідних термінів на ґрунті мови-реципієнта та про відсутність впливу норм мови-джерела на граматичну систему української мови, на відміну від мови української діаспори, де простежується вплив на категорію числа запозичених іменників їхніх англійських прототипів. Пор.: укр. (діасп.) експорт – екпорти < англ. exports – «сума вивозу», «експортовані товари»: прибутки з *експортів*; укр. (діасп.) імпорт – імпорти < англ. imports – «імпортовані товари», «товари, що імпортуються»: ембарго на *імпорти* ⁸⁴.

Характерною рисою є наявність значної кількості термінів з інших галузей – порівняно із власне терміноодинацями. Унікальність у тому й полягає, що нечисленне ядро основних власне термінів формує систему, силою тяжіння залучаючи терміноодинаці з інших галузевих терміносистем. Маємо віддзеркалення того, що спостерігаємо в денотаті: органи влади кількісно незмірно менші за різні вияви суспільного життя, однак

---

⁸⁴ Жлуктенко Ю. О. Українсько-англійські міжмовні відносини: Українська мова у США і Канаді. Київ: Вид-во Київськ. ун-ту, 1964. 168 с.

творюють систему – державу.

Логічну послідовність офіційних документів створює відповідний синтаксис з домінуванням складних речень та юридичної лексики – окремого розряду лексичних одиниць, що характеризуються спільним стильовим значенням, яке, нашаровуючись на предметно-понятійний зміст, виступає компонентом загальної семантики та вказує на усталене вживання лексеми в юридичному різновиді сучасної української літературної мови, тобто несе в собі додаткову «непредметну» інформацію й точно сигналізує про сферу побутування слова, у якій його денотативно-сигніфікативний елемент передається оптимально⁸⁵.

Отже, сучасна українська лексика нормативно-правових актів генетично неоднорідна. Найбільшою кількістю представлені в ній терміноодиниці, запозичені протягом двох останніх століть.

3.2. Сучасне текстуальне відображення: юридико-технічні прийоми

Проблема впливу словотвірної системи на встановлення парадигматичних зв'язків спільнокореневих слів досліджується на конкретному матеріалі. З усіх видів лексичних зв'язків, можливих між спільнокореневими словами в межах дериваційного гнізда слів, як об'єкт дослідження нами обрано синонімічні відношення, представлені в парах слів: контрактний/контрактний, наглядний/наглядний, спадкоємний/спадковий, які передають значення «такий, що має відношення до названого твірним іменником» і утворюються

---

⁸⁵ Царьова І. В. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура. Дніпро: ЛІРА, 2020. 446 с.

за допомогою близьких за значенням суфіксів -н і -ов у межах двох синонімічних словотворчих типів. Синонімія термінів – проблема, над якою лінгвісти міркують уже багато років. Український мовознавець А. Коваль заперечує існування синонімії в термінології, кажучи, що «немає термінів синонімів (термінів-близькозначних слів), а є терміни-дублети»⁸⁶. Деякі термінологи трактують синонімію як ваду, негативну ознаку, оскільки синоніми перевантажують пам'ять і вимагають додаткових зусиль для засвоєння. Однак більшість мовознавців вважають, що термінні синоніми потрібні, бо кожен із них по-різному розкриває зміст поняття. Тому, поряд із загальноновизнаною тезою про недоречність синонімів для термінології, уже «усталеною стала думка про синонімію як невід'ємну ознаку термінної лексики»⁸⁷.

Юридико-технічними прийомами текстуального відображення є використання відповідних виразів і формул. В імперативних (зобов'язувальних і заборонювальних) положеннях застосовується категорично виражена повинність: «зобов'язаний», «повинен», «заборонено», «не може». Уповноважувальні положення містять такі слова як «має право», «може»; а диспозитивні нерідко використовують вирази «за відсутності іншої угоди», «за відсутності інших умов». Однак, правове положення може бути сформульоване і так, що в його тексті будуть відсутні вирази, які вказують на його характер, і про його природу можна судити лише застосовуючи тлумачення.

Значна група прийомів законодавчої техніки стосується **визначення понять (дефініцій)** у юридичних текстах.

---

⁸⁶ Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту. К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. С. 225–226

⁸⁷ Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. № 620. С. 100–103

Зокрема, дефініції можуть бути визначені трояким способом: структурування, упорядкування ознак; виявлення змісту поняття; знакова система синонімінування певних понять.

При мовному оформленні правових приписів розуміння і правильне вирішення питання про означення різними термінами одного й того ж поняття серед інших проблем правничої термінології посідає одне з перших місць. І лінгвісти, і юристи підкреслюють, що юридична теорія та практика вимагають вживання одного терміна на позначення одного й того ж правового поняття, усунення невиправданої термінотворчості й частого використання синонімів у нормативно-правових актах.

О. Пономарів підкреслює, що законодавчому підстилю властиве прагнення до граничної точності вислову, щоб уникнути неправильного тлумачення, бо синоніми завжди вносять у мовлення зміни відтінків значення⁸⁸.

У ст. 1 Закону України від 03.07.1991 № 1286 «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» закріплюється, що референдум – це спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення. При створенні такого визначення витримані вимоги: 1) відображено суттєві ознаки – *всенародне голосування, питання загальнодержавного і місцевого значення*; 2) визначення повне; 3) за обсягом співпадає із розумінням поняття референдум; 4) дублювання термінів відсутнє; 5) всенародне голосування пов'язується тільки із референдумом; 6) визначення не є заперечним; 7) не суперечить нормальному значенню; 10) однозначне; 11) коротке. Не у повному обсязі витримано вимогу 8) недопустимість визначення невідомого через

---

⁸⁸ Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 248 с.

невідоме – оскільки потребує уточнення словосполучення «питання загальнодержавного та місцевого значення, та вимогу 9) про недопустимість використання у визначенні оціночних понять – у такому приписі наявне оціночне поняття «важливі» питання.

У ст. 1 «Визначення термінів» Закону України від 01.06.2000 р. № 1775-III «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» встановлено, що *орган ліцензування – орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, уповноважений законом державний колегіальний орган, спеціально уповноважений виконавчий орган рад для ліцензування певних видів господарської діяльності*. Попри відповідності до більшості вимог, певні зауваження виникають у призмі вимоги № 4 – термін *орган* визначається знову ж таки як *орган*, та вимоги № 8 – *орган ліцензування – це орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України* (тобто який саме конкретно орган – невідомо; необхідне додаткове опрацювання інших нормативно-правових актів України).

Прийом визначення понять через перерахування – це визначення поняття шляхом казуїстичного перерахування частин або ознак предмету чи явища, наприклад, ст. 1187 ЦКУ встановлено відповідальність за завдання шкоди особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Положення статей 1187, 1188 та 1190 ЦКУ (приписи щодо відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки та особами, які спільно заподіяли шкоду) можуть здаватись казуїстичними порівняно з положеннями ст. 1166 ЦКУ (загальне правило щодо відшкодування заподіяної

шкоди). Прийом перерахування полягає в розчленуванні (розкритті) абстрактного поняття, як занадто невизначеного та розпливчастого, шляхом заміни надто загальних родових ознак більш конкретними, видовими; таким чином абстрактне поняття замінюється конкретними ознаками, що полегшує його використання. Переліки звичайно формулюються в законодавчому акті або суцільним текстом через коми, або кожен компонент міститься з абзацу та кожний компонент позначається арабською цифрою або буквою.

Залежно від ступеня повноти переліку використовують прийом вичерпного перерахування, коли шляхом перерахування цілком розкривається абстрактне поняття, визначаються всі його визначальні елементи та прийом приблизного перерахування, коли наводиться не повний перелік елементів абстрактного поняття, надаючи тим самим правозастосовчим органам можливість застосовувати дане правило і до випадків, що не містяться в переліку. Як правило, вичерпні переліки закінчуються таким же окремим випадком, як і попередні його члени, або загальним посиленням, але до інших випадків, передбачених у законі. Приблизні переліки завершуються словами типу і тому подібне, а також інші... або іншим загальним виразом.

Нормативна дефініція є необхідною для понять, які не мають загального вживання, і тих з них, які вживаються у більш вузькому і суттєво іншому значенні, порівняно із загальновідомим. Важлива особливість нормативних дефініцій полягає в тому, що правотворець через аутентичне тлумачення надає правничому терміну єдиного визначення, яке повинно містити усі суттєві ознаки, важливі для застосування відповідної норми, тобто такі, які мають правове значення, зокрема при тлумаченні тексту нормативно-правового акта.

Прийом визначення понять через рід і видову відмінність – це визначення поняття через інше поняття, що є найближчим за його родом, з вказівкою на видову відмінність. Видова відмінність – це ознака, якою відрізняється поняття, що визначається від інших понять цього роду. У юридичному тексті необхідно формулювати дефініції понять, що мають спеціально-юридичний зміст. Перед законодавцем стоїть завдання визначити поняття крадіжка. Він знаходить найближче до крадіжки родові поняття злочин проти власності. Однак існує велика розмаїтість таких злочинів. Як відрізнити від них крадіжку? Законодавець встановлює видову відмінність для крадіжки, притаманну тільки їй, а саме – те, що крадіжка, на відміну від інших посягань на власність, вчиняється способом «таємного викрадення» на відміну від пограбування або розбою, що вчиняються відкритими способами. Завершене визначення в ст. 185 ККУ: «Таємне викрадення чужого майна (крадіжка)».

Прийом класифікації понять – це спосіб концентрації правового матеріалу шляхом розподілу понять на групи на підставі визначених критеріїв. Основою цього прийому є поділ понять. Класифікація використовується з метою поєднати явища, ситуації, відносини, що за своєю структурою, природою, ознакам можуть підлягати єдиному правовому режиму; вона допускає використання деяких штучних прийомів. Зокрема, у межах поділу майна на рухоме і нерухоме (ст. 367 ЦКУ) в обидвах складниках цієї класифікації можуть бути включені елементи, які за своєю фізичною природою не знаходять собі місця в тій категорії, до якої віднесені.

Прийом цифрового вираження використовується для визначення й уточнення терміну дії, розміру, обсягу тощо. Залежності від того, з яким ступенем точності необхідно визначити терміни дії, розміри або обсяг, вони можуть виражатися або в кількісному відношенні або в абсолютних

цифрах, або можуть бути зазначені граничні цифри (або максимальні і мінімальні межі). У ст. 44 КЗпПУ Вихідна допомога зазначено: При припиненні трудового договору з підстав, зазначених у пункті 6 статті 36 та пунктах 1, 2 і 6 статті 40 цього Кодексу, працівникові виплачується вихідна допомога у розмірі не менше середнього місячного заробітку; у разі призову або вступу на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу (пункт 3 статті 36) – у розмірі двох мінімальних заробітних плат; внаслідок порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного чи трудового договору (статті 38 і 39) – у розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного середнього заробітку; у разі припинення трудового договору з підстав, зазначених у пункті 5 частини першої статті 41, – у розмірі не менше ніж шестимісячний середній заробіток.

Прийом «підміни понять» використовується в двох випадках: 1) коли поняття, що не піддається визначенню, підмінюється іншим, близьким поняттям хоч і менш адекватним, але таким, що піддається визначенню шляхом цифр або перерахуванням. Класичним прикладом цього випадку є поняття цивільно-правового повноліття – здатність особи здійснювати свої суб'єктивні права повинна пов'язуватися з її фізичним і психічним станом, з наявністю в неї реальної здатності до того, щоб зі знанням справи здійснювати свої права і виконувати обов'язки, з духовною зрілістю. Однак, очевидно, що ця духовна зрілість, хоча вона і розвивається відповідно до об'єктивних закономірностей. Духовна зрілість – це абстрактне поняття, яке важко визначити за допомогою ідентифікованих елементів. За допомогою прийому «підміни понять» цей критерій дієздатності замінюється більш точним і таким, що легше визначається, критерієм повноліття. Поняття ж повноліття одержало кількісне вираження в цифрі, що позначає вік повноліття, що хоча іноді і є «перекручуванням

дійсності», однак все-таки у більшості випадків, відповідає їй; 2) коли первісне, таке, що важко ідентифікується, поняття підмінюється зовнішніми ознаками, що легко розпізнаються. Підміна абстрактного поняття його зовнішніми ознаками часто використовується у випадках, коли мова йде про внутрішній стан людини (його душевний стан, його волю), який важко піддається визначенню й оцінці в кожному окремому конкретному випадку. У законах про громадянство ці внутрішні критерії заміняють цілим рядом зовнішніх критеріїв: проживання у країні визначену кількість років, наявність родичів, знання мови.

Оцінні поняття застосовуються у випадках, коли неможливо сформулювати повне визначення того чи того поняття, оскільки його трактування в кожному конкретному випадку залежить від індивідуальних особливостей суспільних відносин, які регулюються правом: особлива жорстокість, крайній цинізм, гуманізм, справедливість, гідність, честь, совість тощо. Оцінні поняття відображають саму по собі соціальну значимість дій, подій, явищ без вказівки їх формально визначених ознак. Об'єктивна необхідність оцінних понять зумовлюється тим, що у ряді випадків дії, однакові за своїми формально визначеними ознаками, набувають проте неоднакової соціальної значимості, і навпаки – різні у формальному відношенні дії можуть мати однакову соціальну значимість⁸⁹.

---

⁸⁹ Косович В. М. Застосування норм з оціночними поняттями у сучасному законодавстві України. Правова система України: теорія і практика: тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. Київ, 7-8 жовтня 1993 р. Президія Верховної Ради України; НАН України; Ін-т держави і права НАН України. Київ, 1993. С. 76-77.

3.3. Мовні вимоги до нормативно-правового акта

Мовні вимоги до нормативно-правового акта загалом складаються з вимог до окремих мовних (у тому числі, лексичних) засобів.

Назва проєкту нормативно-правового акта

Назва проєкту нормативно-правового акта повинна бути стисла та відповідати його змісту. Визначення термінів обов'язкове, якщо вони часто вживаються. У термінах не повинні міститися нормативні положення. У разі коли термін визначено у законі або акті Президента України, у проєкті документа з метою усунення дублювання можливе посилання на відповідний закон або акт Президента України: *У цьому Порядку терміни «керівник державної служби в державному органі», «суб'єкт призначення» вживаються у значенні, наведеному в Законі України «Про державну службу» (далі – Закон); Інші терміни вживаються у цьому Порядку в значенні, наведеному в Законах України «Про правовий режим воєнного стану», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», «Про основи національного спротиву» і Кодексі законів про працю України.*

Залежно від того, вносяться зміни до акта Кабінету Міністрів України чи його додатка, назва проєкту викладається у такій редакції: «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України», «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 1997 р. № 1141», «Про внесення змін до пункту 4 постанови Кабінету Міністрів України від 13 грудня 1999 р. № 2288», «Про внесення зміни у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 р. № 977».

Усі терміни визначаються за нормами ділового мовлення. Пункт, у якому визначаються терміни, розміщується після

пункту, уякому визначається коло питань, що є предметом правового регулювання. Терміни наводяться в алфавітному порядку та в іменниковій формі. Індивідуальні та загальні назви в нормативно-правових актах можуть виконувати різні значеннєві ролі. Індивідуальна назва постає в простій (позначає конкретну реалію) та матеріальній (слово, термін) супозиціях; загальна назва – у формальній (позначає поняття) і матеріальній, напр.: «Слово «*національний*» (загальна назва в матеріальній супозиції) використовується в найменуванні закладів (установ) України (індивідуальна назва в простій супозиції) гуманітарної сфери, які набувають статусу національного (загальна назва у формальній супозиції) згідно з Указом Президента України від 16.06.1995 р. № 451 «Про Положення про національний заклад (Установу) України»; «Вживання у найменуванні банку слів «Україна» (індивідуальна назва в матеріальній супозиції), «державний», «центральний», «національний» та похідних від них можливе лише за згодою Національного банку України» (Наказ Міністерства юстиції України «*Вимоги щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу*»), тоді як у загальноповживаній мові загальна назва постає в усіх трьох супозиціях (простій, формальній і матеріальній). Індивідуальну назву, на відміну від загальної, дають довільно визначеному предмету, а не з огляду на його характерні ознаки (його сутність), тобто те, щоб бути десигнатом індивідуальної назви, не залежить від властивостей десигната.

У мові нормативно-правових актів немає власної назви (слова) для кожного окремого предмета, явища, дії, а є певна назва (слово) для окремої групи чи класу однотипних (однорідних) предметів. Називаючи, наприклад, усі види зброї одним словом **зброя** (знаряддя для нападу або оборони), ми залишаємо осторонь цілий ряд ознак (розмір, потужність, форма,

марка тощо) і закріплюємо в слові те істотне, що відрізняє цей клас предметів від предметів іншого класу. Якби значення слова не містило узагальнення, то мова не могла б і служити засобом спілкування, бо неможливо назвати кожен конкретну річ окремим словом. Якщо в загальному вживанні слово може позначати різні поняття, то при тлумаченні цього слова, вжитого в тексті нормативно-правового акта, вибирається з усіх можливих варіантів тільки один, той, який відповідає точному змісту правової норми. Як правило, терміни вживаються в різних статтях нормативних актів в одному й тому ж або близькому значенні, тому з'ясування значення терміна в одній статті нормативного акта полегшує встановлення його значення і в інших статтях, а також в інших нормативних актах.

Стиль і виклад

Текст проєкту нормативно-правового акта викладається з дотриманням норм сучасної української мови, з використанням дієслів у теперішньому часі. Майбутній та минулий час застосовується лише тоді, коли необхідно наголосити на часовому співвідношенні двох подій. Складність предмета правового регулювання не може бути виправданням ускладнення викладу проєкту нормативно-правового акта.

Різні слова не можуть вживатися для визначення одного поняття. Одне і те ж слово не може вживатися для визначення різних понять. Вживання синонімів не допускається. Більшість термінів, словосполучень, виразів, які характеризуються полісемантичністю, не мають судового пояснення (тлумачення). У деяких випадках судове тлумачення не розкриває їхнього смислу з герменевтичної точки зору. Одному і тому ж термінові, виразу чи словосполученню можуть даватися різні за смислом пояснення в різних актах тлумачення. В. Маляренко,

досліджуючи проблеми заочного провадження в кримінальному судочинстві, зазначає, що судові важливо з'ясувати, що саме має на увазі законодавець під поняттям «поважна причина» (крім психічної або іншої тяжкої хвороби – частина 2 статті 280 Кримінально-процесуального кодексу України), «причина, яка виключає можливість явки», та робить висновок про те, що «наявність прогалин і недосконалість процесуальних норм ... спричиняє суперечливе їх тлумачення судами...». Це створює низку колізійних проблем, які потребують законодавчого розв'язання і розвитку з урахуванням не тільки вітчизняного, а й міжнародного досвіду»⁹⁰. Схожу проблему автор вбачає у використанні поняття «житло», дефініція якого різна у кримінальному, цивільному та житловому законодавстві.

З огляду на це, для герменевтики суттєве значення має не тільки структура дискурсу як основа розуміння тексту, а й мотиви, якими керувався законодавець, прагнучи до тієї чи тієї текстуальної форми вираження смислу правового положення. Полегшити розв'язання цих задач можна усунувши лексичну і текстуальну полісемію. Це проблема не тільки законодавчої техніки, а й інтерпретаційної практики Верховного Суду України.

Якщо в тексті проєкту документа є посилання на статті, частини, пункти, підпункти та абзаци статей законів або указів Президента України, номери статей, пунктів, підпунктів (коли вони зазначені цифрами) пишуться цифрами, а частин статей, абзаців – словами: *У другому реченні абзацу третього пункту 3; У підпункті 3 пункту 5 цього Положення; У частині першій статті 4 Закону України «Про оборону України»; відомості про власників істотної участі та остаточних ключових учасників, складені згідно з вимогами, встановленими*

---

⁹⁰ Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 10 (50). С. 5-13.

Положенням про вимоги до структури власності надавачів фінансових послуг, затверджених постановою Правління Національного банку України від 14 квітня 2021 року № 30 (далі – Положення № 30), у спосіб, передбачений у підпункті 3 пункту 18 розділу III Положення.

У тексті проєкту постанови вживаються повні офіційні найменування органів державної влади, інших державних органів, підприємств, установ і організацій, у тексті розпоряджень, документів, що затверджуються постановами, і додатків – скорочені. Слово «України» при найменуваннях центральних органів виконавчої влади не зазначається: *Це Положення встановлює загальний порядок та умови, за яких Національний банк України видає юридичним особам ліцензії на надання банкам послуг з інкасації, зупиняє, поновлює та відкликає їх.*

Кримінальне законодавство є специфічним ще й з огляду на те, що при застосуванні охоронних положень, виражених у формі дефініцій, останні реалізуються безпосередньо, у той час коли в інших галузях права визначення наводяться в основному для пояснення окремих термінів, які входять до складу приписів нормативно-правових актів. Варто уникати вживання недоречних словосполучень, зокрема таких, як покарання *у виді* (можливий варіант – такий вид покарання, як), *оподаткування податком* (обкладення податком), стихійні лиха (в українській мові – лише одна), *сплачені платежі* (внесені платежі), *продовження ліцензії* (продовження строку дії ліцензії), *не віднесені* до цінних паперів (не належать), інші терміни застосовуються у *значенні законів з питань* (у значенні, наведеному у законах з питань), *відсоток від розміру* (відсоток розміру), документ *направляється* (надсилається, подається), *уступка вимог* (відступлення).

Отже, свобода у виборі значення терміна

(словосполучення чи виразу) може обмежуватися не тільки вимогами до суб'єкта інтерпретації, а й структурно, системно, а також текстуально (за допомогою дефініцій). З цього випливає, що розуміння смислу, значення, обсягу ознак, що становлять зміст поняття, яке міститься в кримінально-правовому терміні, потребує, окрім лексичної визначеності, ще й узгодженості дискурсу з принципами права й усією системою категорій і понять. Саме тому тлумачення закону має не тільки лексичне, а й суттєве системне значення, згідно з яким воно повинно бути реальним. Під цим тлумаченням розуміється таке пояснення смислу закону, яке узгоджується з його завданнями, функціями і системою. Саме вони визначають обсяг допустимих значень лексичних форм законодавчого тексту.

У мовностилістичному оформленні проєктів законів і підзаконних нормативних правових актів існують певні відмінності. При мовностилістичному оформленні підзаконних нормативних правових актів набувають широкого застосування числівники, аббревіатури, скорочення, технічні терміни; для викладення їх змісту часто використовуються речення підвищено складної конструкції; підзаконні нормативні правові акти не можуть змінювати терміни, вжиті в законі. Специфічною ознакою мовностилістичного оформлення законів є те, що в них досить часто в порівнянні з підзаконними нормативними правовими актами допускається експресивність мови (їдеться передусім про преамбули).

Сучасна українська юридична культура зорієнтована на класичну граматику. Як відомо, основна одиниця мови – слово (сукупність слів) своєю чергою, становить лексику. Із слів утворюються словосполучення, а з останніх – речення. Законодавець із багатьох значень слів завжди обирає одне, він актуалізує його в мовній ситуації. Власне текст правової норми надає слову певного значення. Тому виникає потреба у

визначенні значення слова тільки в його контексті. Це так званий герменевтичний принцип розуміння тексту, зокрема тексту закону в його методологічному значенні. Це пояснює певну умовність, узагальнення, абстрактність роздумів. На практиці в означеному нами методологічному руслі реальний процес розуміння тексту реалізується за допомогою багатьох наукових методик.

Словесне розуміння складається із аналізу лексичного, синтаксичного, логічного і стилістичного елементів складу мови. Тільки терміни, які мають визначення, сприяють досягненню точності правових приписів. Використання в законі слова *інші* провокує вільне домірковування у правозастосуванні або потребує пояснення правотворцем того, що конкретно мається на увазі під цим словом. Дійсно, мовне вираження правової норми повинно виключати «розвиток» його змісту і потребувати додаткових пояснень. Уживання в переліках слова *інші* практично завжди викликає непорозуміння. На практиці у цих випадках керуються офіційними роз'ясненнями, а всі нерозглянуті правові приписи зі словом *інші* потенційно потребують таких роз'яснень.

При застосуванні абревіатур, які мають декілька значень (напр., *КП* – контрольний пункт, командний пункт, консультаційний пункт) виникає двозначність, чим порушується точність вираження правових норм. Часто в текстах можна зустріти незрозумілі абревіатури (*ЕКВ*, *ЮК*), або такі, що важко читаються і вимовляються (*держспоживзахист*). Вважаємо, що у процесуальних актах слід уживати лише загальноприйняті скорочення слів і найменувань (напр., *мале підприємство* – *МП*, *Державна автомобільна інспекція* – *ДАІ*) та відмовлятися від уживання абревіатур і скорочень, що утворені з двох і більше слів (напр., *Укрдержхімкомісія*). Інколи заради уникнення помилок і

правильно розуміння термінів доцільно вживати їх без скорочень (напр., *огляд місця події*, а не *огляд м/п, омп*). Загальним правилом викладу нормативних та індивідуальних правових текстів є відсутність у них професіоналізмів, діалектизмів, жаргонної й арготичної лексики.

Недопустимо вживати в нормативно-правових актах просторічні слова *алкаш/п'яниця, вбивця, грабіжник, тупий, дурний* відносно обвинувачених/ підсудних. Ці слова мають бути замінені тими термінами, що використовуються в кримінальному законодавстві. Що стосується місцевих діалектів, то вони засмічують літературну мову і потребують додаткового тлумачення: *грабіжка* (пограбування), *галабурда* (хуліганство).

Найбільші труднощі виникають при розумінні лексичного елемента. Так, можуть виникнути проблеми в розумінні окремого слова, особливо якщо в тексті закону воно має декілька значень. Розв'язання цієї задачі повинен знову ж таки полегшити сам законодавець, пояснюючи смисл в кожному конкретному випадку. Особливо слід звертати увагу на технічні терміни, які не є рідкістю у вітчизняному законодавстві, зокрема, кримінальному. Додамо, що юридичні терміни відрізняються від наукових, технічних та інших чіткою текстуальною визначеністю, специфічним документальним оформленням. Наприклад, з лінгвістичного погляду не можна залишити

поза увагою і той факт, що значення слова *життєдіяльність* (що не є терміном у праві) значно ширше за значенням слова *працездатність*, що в юриспруденції визначається як «соціально-правова категорія».

Аналізуючи сучасну лексику нормативно-правових актів наголошуємо на таких лінгвістичних характеристиках юридичного дискурсу:

- а) використання слів з дифузною семантикою;
- б) деструкція суб'єктною динамікою;
- в) стилістична амбівалентність, виявлена в контекстуальному зіткненні термінологічних запозичень;
- г) актуалізація суб'єктивності та динамічності юридичного тексту;
- д) посилення риторичності політичного мовлення на синтаксичному рівні.

Такі вичерпні ознаки віддзеркалюють специфіку сучасного українського юридичного тексту. Загальні параметри потребують уточнення на вербальному рівні, оскільки юридичні тексти мають свої особливості на мовному рівні, що і відрізняє їх від інших жанрів і стилів. Хоча текстам нормативно-правових актів притаманні риси публіцистичного стилю. З погляду лексики загальними ознаками є піднесена лексика із суспільно-політичною спрямованістю (прикладом слугує експресивність текстів Преамбул, Загальної декларації правами людини).

Аналізуючи окреслену проблему, доцільно згадати твердження З. Тростюк: «Проблеми, пов'язані з термінологією законодавства, належать до тих, актуальність яких безсумнівна. Оскільки від їхнього правильного розв'язання залежить не тільки вирішення теоретичних дилем, а й вирішення питань правозастосування. Визначною є роль вивчення термінологічних проблем, адже ціна слова, букви чи навіть коми надзвичайно висока – долі конкретних людей»⁹¹.

Отже, рівень розвитку правової теорії, багатство знань, що нею виражаються, виявляється як багатство її понятійного арсеналу, розвиток термінологічного апарату. І коли йдеться про наукове поняття (наприклад, поняття злочину для науки кримінального права), є підстави стверджувати про згортання

---

⁹¹ Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: Монографія. Київ: Атіка, 2003. 144 с.

реального об'єкта пізнання, його властивостей (тобто матерії) у наукову ідею, що відображається у визначенні (дефініції) цього поняття за допомогою переліку суттєвих ознак відповідного об'єкта.

Порівняння чинного законодавства з мозаїчним панно⁹² є надзвичайно красномовним і свідчить, насамперед, про те, що всі нормативно-правові акти становлять певну взаємоузгоджену систему. Водночас, сам поняттєвий апарат нормативно-правового акта має складатися зі взаємопов'язаних термінів, які у поєднанні становлять єдине нерозривне ціле. Адже тільки єдина система норм права виступає ефективним регулятором суспільних відносин. А тому можна говорити про систематизацію усього чинного законодавства та про систематизацію термінології кожного нормативного-правового акта. При цьому доцільно звернути увагу на такі аспекти:

- 1) послідовність використання термінів;
- 2) відповідність використання термінів.

Аналіз продуктивних моделей творення правничих термінів у сучасній мові дозволяє виявити й описати їхній комунікативний та дериваційний потенціал у національній термінології.

Висновки до розділу 3

Лексичні особливості нормативно-правових актів охоплюють низку прийомів, методів, що визначають ознаки використання юридичної мови. Без понять «злочин», «крадіжка», «покарання» не могло б бути кримінального, а без понять «управління», «службовець» – адміністративного права. Без понять «бюджет», «бюджетний устрій» не могло б

---

⁹² Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 229 с.

сформуватися бюджетне законодавство України. Основні поняття та категорії науки постійно «насихуються» новим змістом, у якому відображається глибина пізнання об'єкта через розкриття нових властивостей, зв'язків та відносин; однак процес «насихення» цього змісту завжди залишається відкритим, незакінченим (інакше була б досягнута абсолютна істина).

Основний фонд термінології права концентрується в законодавчих актах. Саме вони визначають термінологічні еталони та типи, на них орієнтуються правотворчі органи, що приймають підзаконні акти. Конституція – джерело основоположних термінів.

Лексика нормативно-правових актів утворює досить складну органічну систему та вступає між собою у різноманітні семантико-граматичні зв'язки. Між юрлексемами можуть існувати зв'язки узгодження (*адміністративне правопорушення, дисциплінарний проступок*), субординації (*угода як родове поняття та конкретні різновиди угод*).

До основних правил системного вираження належать: зведення до мінімуму актів, приписів спрямованих на регулювання одного і того ж кола суспільних відносин; уникнення зайвого дублювання нормативних правових приписів; обов'язкова ув'язка акта, що видається, з вже наявними актами; відсутність посилань на акт, що не існує; забезпечення послідовного і однакового використання термінів.

Серед засобів мовностилістичного оформлення нормативно-правових актів особливе значення має використання термінів у процесі створення і викладення текстів нормативно-правових актів. Термін можна визначити як словесне позначення поняття, що використовується при викладенні змісту нормативного юридичного акта, він слугує точним позначенням поняття і відмежовує його від інших, близьких за змістом понять.

ВИСНОВКИ

Мова нормативно-правових актів – це самостійний стиль літературної мови, який зумовлений особливими соціальними завданнями, що стоять перед правом, специфічним способом відображення предмету і характеризується спеціальними композиційними і стилістичними засобами, особливим словниковим складом лексики. Існують певні відмінності в мовностилістичному оформленні проектів законів і підзаконних нормативно-правових актів. В оформленні законодавчих текстів набувають широкого застосування числівники, аббревіатури, скорочення, технічні терміни; для викладення змісту часто використовуються речення підвищено складної конструкції; підзаконні нормативно-правові акти не можуть змінювати терміни, ужиті в законі.

У системі юридичної мови існує широка можливість співвіднесеності однієї лексеми з декількома семемами, і, навпаки, одне і теж значення може бути виражене декількома лексемами. На рівні словотвірної системності це зумовлює утворення досить складної ієрархічно організованої системи, що є семантично різнорівневою категоризацією відображених тут сутностей. На лексико-дериваційному рівні воно відбивається у формуванні таких структур, в основі яких лежить неопозитивний, польовий (континуальний) принцип організації, що свідчить про нечіткий характер системи.

Звичайно, наявність визначень у законодавстві в багатьох випадках полегшує розуміння значення слів, що в ньому вживаються. Проте саме використання дефініцій не завжди є простим, адже за відсутності єдиної термінології в системі нормативно-правових актів, слово, що визначене в одному із

них, може існувати в багатьох інших без відповідних пояснень. Останнім часом законодавчому регулюванню почали підлягати суспільні відносини в економіці, медицині, електроенергетиці та в інших сферах діяльності. З'являються нові галузі законодавства. Термінологія цих сфер доволі специфічна. Проте вказані закони необхідні не тільки для осіб, що здійснюють таку діяльність, але й для громадян, що не володіють спеціальними знаннями і можуть зіткнутися з отриманням послуг у цих сферах. Для того, щоб уникнути порушення прав громадян унаслідок зловживання спеціальними знаннями, у законах подані визначення всіх спеціальних термінів. Важливе значення має правильне розташування дефініції в тексті нормативно-правового акта. Традиційний спосіб розміщення законодавчих дефініцій у законі – при першому згадуванні терміну.

Удосконалення доктринальної розробки нормативно-правових актів має вести до їх законодавчого закріплення та систематизації з метою забезпечення ефективності правового регулювання та захисту суб'єктивних прав та інтересів. Для запобігання чи усунення термінологічних та стилістичних помилок необхідно проводити лінгвістичні експертизи законопроектів, розробляти мовні рекомендації щодо правильного вживання правничих термінів.

SUMMARY

Tsarova I. V. Texts of normative legal acts: lexical features. Monograph. Dnipro

Legal linguistics has two interpretations. In a narrow sense, it examines the issue of the practical use of language in legal situations. A broad sense, legal linguistics covers almost all fundamental and applied research related to issues of language and legal norms. It can be divided into the study of the actual legal language and the study of the applied legal field. Legal technique has an internal pathos, according to which it is the only way to solve the main antinomy of legal language and conceptual apparatus. We mean the antinomy of two purposes of legal texts: for professionals who possess a special type of thinking (legal) and a special type of language (legal), and for ordinary law-abiding citizens who cannot understand legal texts otherwise than on the basis of units and mechanisms of natural Ukrainian language.

This monograph introduces into the problems of Legal Linguistics. It starts with the most fundamental legal-linguistic question, i.e. how law is created and applied with linguistic means. In breaking down this vast question, the book identifies the linguistically relevant aspects of language use, especially its terminology, and scrutinizes the most significant legal-linguistic operations such as the legal argumentation, the legal interpretation, and the legal translation.

The monograph is devoted to the concept of improving the lexical features of the texts of normative legal acts. The peculiarities of the rules of legal-linguistic interpretation are revealed with the involvement of theoretical provisions of linguistics in accordance with the modern development of the legal terminology of the Ukrainian language. The lexical-semantic

relations that are in the relations of synonymy and homonymy are analyzed in detail. Functional language styles serve social, political, economic, cultural, and other areas of human life, they are also widely used in our studies and life. Based on case analyses, it canvasses the language use strategies that are most instrumental in the developing of professionally convincing legal argumentation, primarily around terminological units.

The work is addressed to lawyers, parliamentarians, managers, scientific and pedagogical workers, students of higher education, adjuncts, graduate students, all interested representatives of civil society.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141⁹³. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>⁹⁴.

2. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. зі зм. та доп. станом на 20.09.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. ст. 572-607.

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV зі зм. та доп. станом на 03.10.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-20, № 21-22. ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/436-15#Text>.

4. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII зі зм. та доп. станом на 20.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. ст. 56. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1798-12>.

5. Земельний кодекс України: Закон України від 20.12.2001 р. № 2768-III зі зм. та доп. станом на 20.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. ст. 27. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2768-14>.

6. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. № 166. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text.

7. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV: зі зм. та доп. станом на 01.03.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. № 35-37, ст. 446. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2747-15>.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. додаток до № 51. ст. 1122. URL:

---

⁹³ У законодавстві прийнято вказувати при публікації у «Відомостях Верховної Ради України» (офіційному друкованому виданні, після публікації, у якому законодавчі акти набувають чинності) не сторінку (як це традиційно для лінгвістичних посилань), а номер статті відповідного законодавчого акта, тому на позначення статті вживано скороченням *ст.*

⁹⁴ У послідовності розташування законодавчих актів, за традицією, у списку джерел спершу подають Конституцію України, потім – кодекси законів, а потім – закони України.

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=80731-10>.

9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III зі зм. та доп. станом на 06.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 25-26. ст. 131. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2768-14>.

10. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. ст. 21. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-13. ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text>.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.

13. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3853-XII зі зм. та доп. станом на 05.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. ст. 100. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3852-12>.

14. Митний кодекс України від 11.07.2012 р. № 4495-VI зі зм. та доп. станом на 05.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 44-48. ст. 356. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=435-15>.

15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі зм. та доп. станом на 20.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 13-17, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17#Text>.

16. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III зі зм. та доп. станом на 03.07.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2947-14#Text>.

17. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України: за ред. Ю. С. Червоного. Київ, Одеса: Юрінком Інтер, 2008. 504 с.

18. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі зм. та доп. станом на 20.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

19. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар. За ред. розробників проекту ЦКУ. Київ: Істина. 2004. 928 с.

20. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV зі зм. та доп. станом на 18.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради*

України. 2004. № 40-42. ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

21. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ зі зм. та доп. станом на 20.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2801-12#Text>.

22. Закон України «Про амністію» від 12.12.2008 р. № 660-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 15. ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-17#Text>.

23. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. № 2121-III зі зм. та доп. станом на 20.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2121-14#Text>.

24. Закон України «Про вибори народних депутатів» від 17.11.2011 р. № 4061-VI зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 10-11. ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>.

25. Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 р. № 317/97-ВР зі зм. та доп. станом на 20.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 32. ст. 206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/318/97-вр#Text>.

26. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. ст. 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

27. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06.12.2016 р. № 1774-VIII зі зм. та доп. станом на 07.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 2. ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#Text>.

28. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 р. № 5475-VI зі зм. та доп. станом на 10.11.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 44-45. ст. 634. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5475-17#Text>.

29. Закон України «Про громадянство» від 18.01.2001 р. № 2235-III зі зм. та доп. станом на 06.06.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. ст. 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

30. Закон України «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 26. ст. 219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>.

31. Закон України «Про забезпечення прозорості у видобувних галузях» від 18.09.2018 р. № 2545-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 44. ст. 188. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2545-19#Text>.

32. Закон України «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. № 858-IV зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/858-15#Text>.

33. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII зі зм. та доп. станом на 17.01.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. ст. 377. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/959-12#Text>.

34. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII зі зм. та доп. станом на 03.10.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. ст. 646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

35. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII зі зм. та доп. станом на 03.01.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2657-12#Text>.

36. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII зі зм. та доп. станом на 01.03.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. ст. 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.

37. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII зі зм. та доп. станом на 19.01.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

38. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» № 848-XVIII від 26.11.2015 зі зм. та доп. станом на 01.03.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

39. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV зі зм. та доп. станом на 06.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/679-14>.

40. Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-XIII зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19#Text>.

41. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII зі зм. та доп. станом на 18.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. ст. 380. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

42. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2018, № 5, ст. 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-19#Text>.

43. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII зі зм. та доп. станом на 13.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text/>.

44. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. № 922-VIII зі зм. та доп. станом на 19.09.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. ст. 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text/>.

45. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР зі зм. та доп. станом на 06.12.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. ст. 237. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/183/98Text>.

46. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI зі зм. та доп. станом на 19.12.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-17. ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

47. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-XII зі зм. та доп. станом на 06.12.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. ст. 382. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2229-12#Text>.

48. Закон України «Про транзит вантажів» від 20.10.1999 р. № 1172-XIV зі зм. та доп. станом на 04.07.2013 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 51. ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1172-14#Text>.

49. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV зі зм. та доп. станом на 14.11.2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3480-15#Text/>.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу. Київ: К.І.С., 2007. 226 с.
2. Андерш Ф., Винник В., Красницька А. та ін. Словник юридичних термінів (російсько-український). Київ: «Юрінком». 1994. 322 с.
3. Андерш Й. Ф. Семантична характеристика давального відмінка в сучасній українській мові. *Українська мова і література в школі*. Київ, 1974. № 10. С. 34-40.
4. Андрушко П. П. Кваліфікація злочинів: поняття та види. *Вісник прокуратури*. Київ, 2003. № 12. С. 48-55.
5. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навч. посібник для студентів юр. спец. вищ. навч. закл. Київ: Стилос, 2004. 277 с.
6. Баранник Д. Х. Мова права як окремих функціональний стиль. *Мовознавство*. Київ, 2003. № 6. С. 8-17.
7. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
8. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Іноземна філологія*: Вип. 32-33. 2002. С. 11-14.
9. Биля І. О. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки: автореф. дис. ... к. ю. н: 12.00.01. Харків, 2004. 20 с.
10. Биля-Сабадаш І. О. Мовностилістичні правила вираження змісту нормативних правових актів. *Форум права*. Харків, 2009. № 1. С. 35-42.
11. Білецький Л. Т. «Руська Правда» й історія її тексту. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук в Канаді, 1993. 166 с.
12. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Київ: Вид-во «Наукова думка», 1970-1980. Т. 1-10.
13. Білоусенко П. І., Німчук В. В. Нариси з історичного словотворення української мови (суфіксія). Київ, Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2002. 206 с.
14. Білоусова О. І. Граматична специфіка мови українського законодавства: дис... к. філол. н.: 10.02.01. Дніпропетровськ: ДНУ ім. Олеся Гончара, 2010. С. 92.
15. Богачова О. В. Нариси із законотворення. Кам'янець-Подільський: Рута, 2013. 224 с.
16. Бріцин В. М. Модальність і предикативність: лінії розмежування і протиставлення. *Мовознавство*. 2015. № 2. С. 77-85.

17. Брус М. П. Історія вивчення словотвору фемінітивів у слов'янському мовознавстві. *Галичина: Науковий і культурнопросвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ: «Плай», 2004. № 10. С. 206-213.
18. Бурячок А. А. Словник синонімів української мови: у 2 т. НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1999.
19. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
20. Вакарюк Л., Панцьо С. Словосполучення термінологічного характеру в словотворі. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. Чернівці: Рута, 2007. Вип. 321-322. С. 427-431.
21. Валюх З. О. Нове дослідження з історичної дериватології. *Українська мова*. 2011. № 3. С. 119-124.
22. Валюх З. О. Функціональна роль основи твірного слова в процесах деривації. *Українське мовознавство: Міжвідомчий науковий збірник КНУ ім. Тараса Шевченка*, 2011. Вип. 41. С. 24-31.
23. Василенко М. К. Специфіка впливу партійно-політичних видань України на формування суспільної моралі. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. 2007. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2033>.
24. Вербенець М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування: дис. ... к. філол. Н.: 10.02.01. Київ, 2004. 242 с.
25. Висновки Верховного Суду України, викладені в рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 40012 КПК України 1960 року, за I півріччя 2013 року. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/EEB03ED50DC3DA2FC2257BD00029](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/EEB03ED50DC3DA2FC2257BD00029).
26. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ: Наукова думка, 1983. С. 143.
27. Вихованець І. Р. Зв'язка. *Українська мова. Енциклопедія*. К., 2000.
28. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. Київ: Наукова думка, 1987. 173 с.
29. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. Київ: Рад. школа, 1982. 208 с.
30. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Словник новотворів української мови кінця XX століття. Кривий Ріг, 2002. Вип. 2. 180 с.
31. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Словник новотворів української

мови кінця ХХ століття. Кривий Ріг: КДПУ, 2002. 181 с.

32. Волкова Н. В. Словотворна продуктивність питомих і запозичених слів в англійській, українській та російській мовах : автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.17. Донецьк, 2010. 22 с.

33. Гапонова Л. Є. Афіксальні способи творення термінів криміналістики. *Слов'янський збірник*. 2015. Вип. 19. С. 67-75.

34. Гіжевський В. К. Популярна юридична енциклопедія. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 527 с.

35. Головатий С. П., Зайцев Ю. Є., Усенко І. Б. Мова і право: два поняття – одна проблема. *Голос України*. Київ, 18 квітня 1995 р. № 72.

36. Голубовська І. О., Штиченко І. Ю. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ: Київський ун-т, 2012. 543 с.

37. Голубовська І. О. Лінгвістика ХХІ століття: нові осмислення і підходи. Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект: монографія. Київ: б. в., 2013. С. 200-224.

38. Гончаренко В. Г., Андрушко П. П., Базова Т. П. Юридичні терміни. Тлумачний словник. Вид. 2-ге, стереотипне. Київ: Либідь, 2004. 320 с.

39. Гончаренко В. Д. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах. Харків: Право, 2016. Т. 1: Історія держави і права України. 848 с.

40. Гончаренко В. Г., Андрушко П. П., Базова Т. П. Юридичні терміни. Тлумачний словник. Київ: Либідь, 2004. С. 24.

41. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. Київ: Наукова думка, 1991. 189 с.

42. Городенська К. Г. Дериваційна природа давального адресатної посесивності. *Лінгвістичні студії*. Вип. 5. Донецьк: ДонНУ, 1999. С. 20-21.

43. Городенська К. Г. Поліцейський – поліційний – поліціант. *Культура слова*. № 83. 2015. С. 131-132.

44. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Слововір. Морфонологія. Київ: Вища школа, 1999. 207 с.

45. Горпинич В. О. Українська словотворна дериватологія: навч. посібник. Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. С. 13-21.

46. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу: автореф. дис. ... к. філол. н.: спец. 10.02.16. Київ, 2006. 22 с.

47. Гриценко С. П. На роздоріжжі: запозичення чи питомих утворення. *Лінгвістика*, № 1 (36). 2017. С. 5-20.

48. Грін О. О. Договори в цивільному праві України: навч.

посібник. Ужгород: Вид-во ФОП Бреза А. Е., 2012. 219 с.

49. Губа Л. В. Просторова структура тексту та її складові. *Мова і культура*. 2014. Вип. 17. Т. 4. С. 10-14.

50. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.

51. Гуйванюк Н. В. Кореферентність і вчення про синтаксичні парадигми. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Вип. XV-XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 29-32.

52. Гуменна О. І. Семантичні запозичення у лексиці сучасної словацької мови (на матеріалі преси кінця ХХ – початку ХХІ ст.). *Проблеми слов'янознавства*. 2005. Вип. 55. С. 236-245.

53. Грещук В. В. Основоцентрична дериватологія: історія, стан, перспективи. *Студії з українського мовознавства: вибрані праці*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. С. 93-103.

54. Грещук В. В. Моделювання процесу творення слова в дериватології. *Граматичні студії*. Вінниця: ДонНУ, 2016. Вип. 2. С. 92-96.

55. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.

56. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ: Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.

57. Дерба С. М. Деривація українських лінгвістичних термінів. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 3. С. 158-165.

58. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно-семантичні характеристики англійських юридичних термінів : автореф. дис... к. філол. н.: 10.02.04. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2003. 21 с.

59. Дияк О. В. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів: дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2006. 251 с.

60. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: навч. посібник. 5-те вид. Київ: Либідь, 2006. 384 с.

61. Дорда С. В. Про деякі особливі характеристики юридичного дискурсу. *Світогляд – Філософія – Релігія: зб. наук. пр.* 2014. Вип. 5. С. 146-153.

62. Дячук Н. В. Ознаки вираження психолінгвістичних характеристик художнього тексту. *Психолінгвістика: зб. наук. праць*. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2014. Вип. 16. С. 211-220.

63. Єнікеєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови:

синергетичний аспект: дис.... д-ра філол. н.: 10.02.04. Запоріжжя, 2011. 423 с.

64. Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 211 с.

65. Забужко О. С. Мова і право. *Урок української*. 2003. № 2. С. 11-13.

66. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2007. 294 с.

67. Загнітко А. П. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект: монографія. Донецьк, 2009. 137 с.

68. Зайцев Ю. Є. Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України). *Українське право*. 1997. № 3. С. 102-106.

69. Зінченко О. В. Юридичні конструкції як засіб регулятивного впливу на право. *Держава і право*. 2014. Вип. 63. С. 23-28.

70. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія. Вінниця: СПД Главацька, 2011. 636 с.

71. Ілініч С. Ю. Синтаксичні параметри законодавчого тексту: автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2012. 19 с.

72. Іщенко Н. Г. Системність у лексиці. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2010. Вип. 89 (3). С. 3-6.

73. Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.

74. Камінська О. І. Багатомовний тлумачний та перекладний словник дипломатичних термінів. Чернівці: Букрек, 2014. 171 с.

75. Капранов Я. В. Співвідношення понять «лексичне гніздо» / «словотворче гніздо», «генетичне гніздо» й «етимологічне гніздо» в етимологічній лексикографії. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Т. 18. № 1. 2015. С. 79-87.

76. Карпіловська Є. О. Конструювання складних словотвірних одиниць. Київ: Наукова думка, 1990. 156 с.

77. Карпіловська Є. О., Кочерга О. Д., Мейнарович Є. В. Структурні зміни української наукової термінології протягом двадцятого сторіччя. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2004. № 503. С. 3-8.

78. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія

держави та права: підручник. Львів: «Новий Світ-2000», 2003. 584 с.

79. Кернякевич-Танасійчук Ю. В., Сезонов В. С., Ничитайло І. М., Савчук М. А., Царьова І. В. Проблеми криміналістичної ідентифікації почерку у судовій експертизі. *Вісник Національної академії правових наук України*. Т. 28. № 1. 2021. С. 195-204.

80. Кислюк Л. П. Словотворна номінація в сучасній українській мові: система – узус – ідіолект: дис... д-ра філол. н. зі спец. 10.02.01. Київ, 2018. 616 с.

81. Кияк Т. Р. Апологія лінгвістики фахових мов. *Українська термінологія і сучасність*. Київ, 2007. С. 18-21.

82. Клименко Н. Ф. Словотворне гніздо. *Українська мова: енциклопедія*. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 573.

83. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові: монографія. АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1984. 251 с.

84. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. О., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавн. дім Д. Бураго. 2008. 336 с.

85. Кобякова І. В. Поверхнева та глибинна структури текстів: типологічні аспекти. URL: <http://tractatus.sumdu.edu.ua/Arhiv/2008-1/7.pdf>.

86. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса: Астропринт, 2008. 324 с.

87. Ковалевська Т. Ю. Техніки комунікативної сугестії в нейролінгвістичному програмуванні. *Записки з українського мовознавства*. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. № 21. С. 82-89.

88. Ковалевська Т. Ю. Предикатна ідентифікація та субмодальнісне редагування в нейролінгвістичному програмуванні. *Мовознавчий вісник*. 2009. Вип. 8. С. 296-304.

89. Коваленко Т. О. Юридичні дефекти правового регулювання земельних відносин в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 632 с.

90. Ковалик І. І. Вчення про слововір. Київ: Вид-во Львів. ун-ту, 1958. 77 с.

91. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. С. 225-226.

92. Коваль Н. Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англійських законодавчих та судових

документів): автореф. дис. ... к. філол. н.: спец. 10.02.04. Одеса, 2007. 20 с.

93. Колегаєва І. М. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту. *Мовознавство*. 1996. № 1. С. 25-30.

94. Колоїз Ж. В. Неузуальне словотворення: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 156 с.

95. Коломієць В. Г. Неологізми в галузі наукової термінології. *Науково-технічний прогрес і мова*. Київ, 1978. С. 57-67.

96. Комова М. В. Українська документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. 316 с.

97. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і пост-модерністського художнього дискурсу. Київ: Вид. дім Д. Бураго, 2012. 328 с.

98. Кондратенко Н. В., Стрій Л. І., Билінська О. С. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія. Одеса: Астропринт, 2019. 236 с.

99. Кондратенко Н. В. Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики: загальні принципи та прийоми. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 12. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2017. С. 115-119.

100. Коновченко О. В. Документування міжнародних договірних відносин: навч. посібник. Харків: НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2012. 63 с.

101. Косович В. М. Оціночні поняття як засіб юридичної техніки: монографія. Львів: Тріада-плюс, 2010. 212 с.

102. Костицький М. В. Нормативізм як методологія юриспруденції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 19-30.

103. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові: монографія. Львів: Вид. центр Львівського національного у-ту ім. І. Франка, 2004. 520 с.

104. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. освіти. Київ: Вид. центр «Академія», 2002. 386 с.

105. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... к. ю. н.: спец. 12.00.01. Одеса, 2000. 20 с.

106. Красницька А. В. Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення: дис. ... к. ю. н. 12.00.09. Київ,

2008. 233 с.

107. Кузнецова М. О. Вторинний дискурс англомовних текстів сучасної масової культури: специфіка нарративних стратегій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса. 2014. № 8. С. 119-121.

108. Кузьма І. Т. Словотвірна синонімія і словотвірна варіативність прикметників в українській мові. Львів: Літопис, 2006. 308 с.

109. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.

110. Левун Н. В. Редеривація в українській мові. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2012. № 1. С. 286-291.

111. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології: автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 19 с.

112. Лесюк М. П. Дослідження словотвору на рівні словотвірних гнізд. *Вісник Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 212-216.

113. Луньо П. Є. Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація: автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Львів, 2014. 20 с.

114. Ляхова О. В. Детермінологізація й розширення значення слова в лексичній системі сучасної української мови. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. № 963. Вип. 62. 2011. С. 42-47.

115. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української мови (90-ті роки ХХ ст.): дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Львів, 2002. 212 с.

116. Максимов С. І. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.

117. Маляренко В. Т. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки. *Право України*. 2012. № 10. С. 14.

118. Манакін В. М. Особливості внутрішньої форми слова в аспектах зіставного мовознавства. *Філологічні науки*. 2013. Кн. 3. С. 21-27.

119. Мартинова Л. Б. Словотворчий потенціал однинних іменників у сучасній українській мові: дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Одеса, 2004. 180 с.

120. Мартиняк О. А. Явище синонімії у термінологічній лексиці.

Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2008. № 620. С. 100-103.

121. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2003. 311 с.

122. Межов О. Г. Дериваційні зв'язки іменникових словосполучень із простими реченнями в сучасній українській мові. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2014. Вип. 8 (2). С. 38-41.

123. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови. Київ: Наукова думка, 1982-2012. Т. 1-6.

124. Микитюк О. Р. До проблеми розвитку української термінологіки. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка».* 2002. № 453. С. 24-29.

125. Михайлова Т. В. Омонімія в українській науково-технічній термінології. *Українська термінологія і сучасність.* Київ, 2005. Вип. VI. С. 185-189.

126. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця: Нова книга, 2013. 448 с.

127. Морозов С. М., Шкарапута Л. М. Словник іншомовних слів. Київ: Наукова думка, 2000. С. 540.

128. Наливайко Л. Р. Зарубіжний досвід врегулювання медіації як альтернативного способу вирішення правових конфліктів у світлі прийняття Закону України «Про медіацію». *Медіація як спосіб вирішення приватно- та публічно-правових спорів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 листоп. 2021 р.).* Дніпро: ДДУВС, 2022. С. 19-22.

129. Наливайко Л. Р. Юридичні конструкції та юридична термінологія в Україні, можливості її удосконалення. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.).* Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 276-277.

130. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ: Наук. думка, 1992. 413 с.

131. Огієнко І. І. Словник правничої мови. *Історія української літературної мови.* Київ: Наша культура і наука, 2004. С. 389-392.

132. Олексенко В. П. Дериваційна ономазіологія як новий напрям у теорії номінації. *Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград: РВЦ КДПУ імені В. Винниченка. 2000. Вип. 23. С. 8-15.

133. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. н.: 10.02.01 «Українська мова». НАН України. Київ: Ін-т укр. мови, 2002. 36 с.

134. Онищук І. І. Лінгвістична структура тексту нормативно-правового акта як засіб техніки юридичного письма. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2011. Вип. 2. С. 213-221.

135. Онищук І. І. Техніка юридичного письма: понятійно-категоріальний апарат. *Вісник Нац. Академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 87-94.

136. Осауленко О. І. Композиція правозастосовних актів. *Право і суспільство*. 2010. № 4. С. 19-23.

137. Панов М. М. Питання вдосконалення ст. 200 КК України. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: матер. наук. конф.*, (15 травня 2009 р.). Харків, 2009. С. 108.

138. Паночко М. М. Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772-1918 рр.): автореф. дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені В. Стефаника». Івано-Франківськ, 2013. 20 с.

139. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.

140. Панько Т. І. Стан і методика перспективи дослідження суспільно-політичної термінології української мови. *Мовознавство*. 1988. № 3. С. 3-12.

141. Парнюк М. А. Детерменізм діалектичного матеріалізму. Київ: Наукова думка, 1967. 260 с.

142. Пелепейченко Л. М. Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку: теоретичні засади галузевої комунікації: монографія. Харків: АВВ МВС України, 2009. 272 с.

143. Петришин О. В. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах. Харків: Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права. 952 с.

144. Пілецький В. І. Про синхронну похідність термінів з інтернаціональними суфіксами. *Вісн. Львівськ. ун-ту. Мова і сучасність*. 1990. Вип. 21. Серія «Філологічна». С. 76-79.

145. Плотницька І. М. Ділова українська мова: навч. посібник. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 256 с.

146. Плющ М. Я. Словотвір. Сучасна українська літературна мова. Київ: Вища школа, 1993. С. 227-228.

147. Погорецький М. А., Кучинська О. П. Процесуальні

документи у кримінальному провадженні. Зразки. Роз'яснення: наук.-практ. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 560 с.

148. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції. Львів: ПАІС, 2009. 196 с.

149. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 248 с.

150. Прадїд Ю. Ф. У царинї лїнгвїстики і права. Сїмферополь: Ельїньо, 2006. 255 с.

151. Прадїд Ю. Ф. Юридична лїнгвїстика в Українї: здобутки і перспективи. *Мовознавство*. 2011. № 2. С. 31-37.

152. Прадїд Ю. Ф. Юридична лїнгвїстика та деякі актуальні проблеми законодавчої практики. *Вїсник Луганського ін-ту внутр. справ ім. 10-рїччя незалежності Українї*. 2002, № 1. С. 120-126.

153. Практикум зі складання процесуальних документів: навч. посібник. Вид. 2-є, перероб. і доп. Днїпро: Лїра ЛТД, 2017. 308 с.

154. Про затвердження вимог з питань використання та облїку фонду захисних споруд цивїльного захисту. 2018. № 579.

155. Про затвердження Правил ведення нотарїального дїловодства. Мїнїстерство юстиції Українї 23 грудня 2010 р. за № 1318/18613.

156. Пустовїт Л. О. Словник їншомовних слїв. Київ: Довїра, 2000. 1018 с.

157. Разумков вїдповїв спїкеру Держдуми: Про розвал Українї можете тїльки мрїяти. *Українська правда*. 02 грудня 2019.

158. Речицький В. В. Юридичний коментар до поточних конституційних трансформацій в Українї. *Права людини: їнформаційний бюлетень Харківської правозахисної групи*. 2014. № 10. С. 2.

159. Риндюк В. І. Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження. *Офіційний вїсник Українї*. 7 серпня 2012. С. 26.

160. Руколяньська Н. В. Гїперогїпонїмїчні вїдношення в термїнологїї кримїнально-процесуального права. *Українська термїнологїя і сучаснїсть*: зб. наук. пр. Вип. 7. Київ, 2007. С. 118-120.

161. Русанївський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. Українська мова: Енциклопедїя. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: Вид-во «Українська енциклопедїя» їм. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

162. Селїванова О. О. Актуальні напрями сучасної лїнгвїстики. Київ: Фїтосоціоцентр, 1999. 148 с.

163. Селїванова О. О. Когнїтивна концепція словотворчої мотивації. URL: selivanova.-net>downloads/Cognitivna_conceptia.

164. Селїванова О. О. Лїнгвїстична енциклопедїя. Полтава: Довкїлля-К,

2010. 844 с.

165. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

166. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

167. Селігей П. О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2012. 120 с.

168. Симоненко Л. О. Актуальні проблеми сучасного українського термінознавства. *Українська термінологія і сучасність: зб. наукових праць*. Київ: КНЕУ, 2009. Вип. VIII. С. 9-15.

169. Сікорська З. С. Словотвір української мови. Київ: Вища школа, 1997. 127 с.

170. Сіренко В. Ф., Станік С. Р. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України. Київ: «Оріяни», 1999. 502 с.

171. Скварок О. В. До питання про дериваційний потенціал і дериваційні інтенції твірного слова (на матеріалі локативних іменників). *Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. пр. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*. Дрогобич: Посвіт, 2014. С. 52-59.

172. Скорофатова А. О. Лексичні особливості текстів нормативно-правових актів. *Лінгвістика*. 2014. № 1 (31). С. 81-91.

173. Словотвір сучасної української літературної мови: монографія. Київ: Наукова думка, 1979. 407 с.

174. Стефурак Р. І. Внутрішня форма слова – конститутивний елемент семантики okazіоналізму. *Південний архів: Зб. наук. пр. Філологічні науки*. Вип. 14. Херсон : ХДПУ, 2002. С. 245-249.

175. Стецюк Б. Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права періоду Гетьманщини: дис....к. філол. н. Запоріжжя, 1998. 185 с.

176. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. *Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб.* Біла Церква: «Авторитет», 2019. 198 с.

177. Стрипко М. Я. До питання термінологічних колізій у нормотворчій діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 5. С. 178-183.

178. Тацій В. Я., Святоцький О. Д., Максимов С. І. Правова доктрина України: Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція. Харків: Право, 2013. 976 с.

179. Ткач А. В. Особливості термінів-комполітів у медичній термінології. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська*

філологія. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 116. С. 88-92.

180. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника: навч. посібник. Львів: Світ, 2003. 312 с.

181. Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України: дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2006. 229 с.

182. Трач Н. С. Українська правнича термінологія у ХХ столітті: дис. ... к. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2009. 272 с.

183. Туровська Л. Терміни та номени в науково-технічній сфері. *Українська термінологія і сучасність: зб. наук. пр.* Київ: КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 225-229.

184. Федурко М. Ю. Морфонологія відіменникового словотворення: монографія. Київ-Дрогобич: Вимір, 2003. 271 с.

185. Федурко М. Ю. Морфонологія відіменникового словотворення в сучасній українській мові: дис. ... д-ра. філол. н.: 10.02.01. Київ, 2005. 373 с.

186. Фоменко А. Є. Теорія верховенства права в сучасному вимірі. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матер. Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 25 лютого 2021 р.). Дніпро: ДДУВС, 2021. С. 11-14.

187. Фоменко А. Є. Зарубіжний досвід надання адміністративних послуг та можливості його використання в діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2019. № 3 (100). С. 6-17.

188. Харитонova О. І. Цивільний кодекс України і проблеми вдосконалення законодавства про інтелектуальну власність. *Право України.* 2014. № 2. С. 142.

189. Хомишин М. А. Процесуальні документи у сфері цивільно-правових відносин. Зразки документів, коментарі, роз'яснення. Київ: б.в., 2018. 184 с.

190. Царьова І. В. Безпековий медіадискурс як домінанта медіатизації. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 березня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 166-168.

191. Царьова І. В. Варіантність реалізації юридичної мови. *Львівський філологічний часопис.* Львів: Вид. дім «Гельветика», 2019. № 5. С. 165-170.

192. Царьова І. В. Дериваційне функціонування слова в сучасному українському тексті. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Ужгородський національний університет. 2019. Вип. 8. Т. 1. С. 36-40.

193. Царьова І. В. Дериваційний аспект парадигматичних зв'язків

юридичного тексту. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка*. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. Вип. 25. С. 145-150.

194. Царьова І. В. Дериваційний підхід вивчення юридичного тексту. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Київ, 2017. Т. 20. № 2. С. 131-139.

195. Царьова І. В. Дериваційний простір слова в сучасному українському юридичному тексті. *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. № 79. С. 18-21.

196. Царьова І. В. Деривація як універсальний принцип функціонування сучасного українського юридичного тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. № 37. С. 29-33.

197. Царьова І. В. Діяльнісно-онтологічна концепція структури сучасного українського юридичного тексту. *Львівський філологічний часопис*. Львів, 2019. № 6. С. 214-220.

198. Царьова І. В. Історія вивчення деривації як науки. *Sciences of Europe*. Czech Republic, Praha, 2020. № 56. P. 43-47.

199. Царьова І. В. Комунікативна компетентність майбутніх правоохоронців як складник інтегрованого підходу навчання. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Старобільськ, 2016. № 6 (303). Ч. 2. С. 208-214.

200. Царьова І. В. Консерватизм сучасного юридичного тексту. *Visegrad Journal on Human Rights*. Slovakia Republic, Bratislava, 2020. № 3. Pp. 226-230.

201. Царьова І. В. Лінгвопрагматичний аспект дослідження юридичного тексту. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. № 1. С. 78-80.

202. Царьова І. В. Лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. Київ, 2017. Вип. 9. С. 126-132.

203. Царьова І. В. Лінгвофілософія сучасного юридичного тексту. *Colloquium-journal*. Warszawa, Polska, 2020. № 16 (68), Część 3. Pp. 23-26.

204. Царьова І. В. Лінгвоцентричний аспект юридичного тексту. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. Вінниця: ДонНУ ім. В. Стуса. 2020. Вип. 39. С. 97-106.

205. Царьова І. В. Особливості функціонування сполучників у сучасному юридичному тексті. *Вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. № 2. С. 118-122.

206. Царьова І. В. Проблема виділення основи одиниць юридичної лексики. *Colloquium-journal*. Warszawa, Polska, 2020. № 24 (76), Część 2. Pp. 42-44.

207. Царьова І. В. Складне синтаксичне ціле в юридичних текстах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Київ: Вид. дім «Гельветика», 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 90-95.

208. Царьова І. В. Словотвірний аспект спільнокореневої синонімії сучасного українського юридичного тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2019. Вип. 1. № 38. С. 263-268.

209. Царьова І. В. Статус деривації юридичної мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2019. № 41. С. 70-72.

210. Царьова І. В. Сучасні тенденції дослідження юридичної лексики. *Лінгвістика*. Старобільськ, 2016. Вип. 35. С. 143-151.

211. Царьова І. В. Термінологічний характер словосполучень у мові Кримінального кодексу України. *Термінологічний вісник*. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2019. Вип. 5. С. 206-212.

212. Царьова І. В. Юридична конструкція як лінгвістична дефініція. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Херсон: Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 29. С. 83-88.

213. Царьова І., Южека Р. Термінологія іншомовних слів у Кримінальному кодексі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. Київ, 2020. № 1 (112). С. 57-61.

214. Чулінда Л. І. Герменевтичний метод дослідження юридико-лінгвістичних властивостей текстів нормативно-правових актів. *Українське право*. 2002. № 1. С. 229-234.

215. Чулінда Л. І. Особливості тексту нормативно-правового акта. *Науковий вісник НАВСУ*. 2003. № 2. С. 82-89.

216. Шаблистий В. В. Незаконний обіг зброї в Україні: міф чи реальність? *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (Дніпро, 30 жовтня 2018 р.). Дніпро: ДДУВС, 2018. С. 249-252.

217. Шемчушенко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: «Українська енциклопедія», 1998-2001.

218. Шемшученко Ю. С. Юридичний словник-довідник. Київ: Феміна. 1996. 696 с.
219. Шульжук К. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2004. 408 с.
220. Шутак І. Д. Від оцінки ефективності норм права до техніки правового моніторингу. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3 (36). С. 18-24.
221. Щигло Л. В. Інтегративний підхід до моделювання процесу перекладу та мовна особистість перекладача. *Філологічні трактати*. 2015. Т. 7. № 1. С. 67-73.
222. Юнін О. Державна політика України у сфері запобігання домашньому насильству: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (114). С. 15-21.
223. Юнін О. С. Суб'єктний склад договору охорони фізичної особи. *Актуальні проблеми цивільного, трудового та господарського права: теорія та практика в сучасних умовах: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 24 листопада 2017 р.). Дніпро: Видавець Біла К. О., 2017. С. 12-14.
224. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: Мова, культура, влада. Київ: Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, 2000. 288 с.
225. Adomeit K. Gesetz – Dogmatik – Pladoyer – Begründung – Typen juristischer fachsprache. Paraphrasen juristischer Texte. Darmstadt: Georg Olms Verlag, 1971. S. 53-78.
226. Aikhenvald A. Versatile cases. *Journal of Linguistics*. 2008. No. 3. Pp. 565-603.
227. Bankowski Z. La science de la legislation. Paris: Presses Universitaires de France, D. L., 1988. 110 p.
228. Baron R. A, Richardson D. R. Human Aggression. (2nd ed.). New York, 1994. 419 p.
229. Bassnett S. Translation Studies (New Accents). URL: <http://x11.ir/wp-content/uploads/2012/11/Translation-Studies.pdf>
230. Brinckmann H. Juristische Fachsprache und Umgangssprache. Öffentliche Verwaltung und Datenverarbeitung. 1972. № 2. Pp. 62-78.
231. Clark H., Marshall C. Definite reference and mutual knowledge. *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge, 1981. Pp. 10-63.
232. Claus K. Scheinpräzision in der Rechtssprache. *Muttersprache*. 1974. № 1. Pp. 19-44.
233. Comrie B. Language universals and linguistic typology: Syntax and Morphology. 1984. P. 87.

234. Dijk T. van. *Discourse and Context. A Sociocognitive Approach*. New York: Cambridge University Press, 2008. 267 p.

235. Dubois J. *Dictionnaire de linguistique*. J. Dubois, M. Giacomo, L. Guespin. Paris: Larousse, 1904. 514 p.

236. Edwards A. D. *Language in culture and class*. London: VLG, 1976. P. 352.

237. Eriksen L. *Einführung in die Systematik der juristischen Fachsprache. Juristische Fachsprache. Kongressberichte des 12-th European Symposium on Language for Special Purposes*; hrsg. L. Eriksen, K. Luttermann. Bruxelles, Bressanone, 1999. Munster: LIT Verlag, 2002. Pp. 1-19.

238. Fairclough N. *Discourse and text: linguistic and intertextual analysis within discourse analysis*. *Discourse and Society*. 1992. № 3. Pp. 192-217.

239. Garner Bryan A. A. *Dictionary of Modern Legal Usage*. 2-nd ed. (New York: Oxford University Press, 1995), 271 p.

240. Gennette G. *Palimpseste: Die Literatur auf zweiter Stufe*. Frankfurt a/M., 1993. 602 p.

241. Gizbert-Studnicki T. *Jezyk prawny a jezyk prawniczy*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego. Prace prawnicze*. Krakow: PWN, 1972. Z. 55. P. 264.

242. Gizbert-Studnicki T. *Jezyk prawny z perspektywy socjolingwistycznej*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego*. DCCL XXVII. *Prace z nauk politycznych*. Zeszyt 26. Warszawa, Krakow: PWN, 1986. P. 139.

243. Gumperz J. J. *A Postscript: Style and Identity in Interactional Sociolinguistics*. *Style and Social Identities. Alternative Approaches to Linguistic Heterogeneity*. Berlin, New York, 2007. Pp. 477-501.

244. Harris Z. S. *Discourse Analysis*. *Language*. 1952. Vol. 28. № 1. P. 1-30.

245. Holthius S. *Intertextualitaet. Aspekte einer rezeptionsorientierte Konzeption*. Tuebingen, 1993. 268 p.

246. Katz J. J. *Semantic theory*. New York: Harper & Row, 1972. 227 p.

247. Kretzenbacher H. L. *Rekapitulation. Textstrategien der Zusammenfassung von wissenschaftlichen Fachtexten*. Tuebingen, 1990.

248. Kristeva J. *Le language, cet inconnu*. Paris: Ed. du Seuil, 1981. 334 p.

249. Lachmann R. *Ebenen der Intertextualitaets begriffs*. *Das Gespraech*. Hrsg. v. K. Stierle, R. Warning. Muenchen, 1984. Pp. 133-138.

250. Language in the Legal Process. New York: Palgrave Macmillian Ltd, 2002. 276 p.
251. Levinson C. Presumptive meanings. The Theory of generalized Conversational Implicature. Cambridge. Massachussets, London: MII, 2000. 480 p.
252. L'Etang, J. Public Relations: Concepts, Practice and Critique. London, 2008. 304 p.
253. Lewandowka-Tomaszczyk B. On semantic change in a dynamic model of language. Historical Semantics: Historical Word-Formation. Ed. by J. Fisiak. Berlin: Mouton deGruyter, 1985. Pp. 297-323.
254. Halliday M. A. Language as social semiotics. The social interpretation of language and meaning. London: VLG, 1968. P. 462.
255. Harris Z. S. Discourse analysis: A sample text. *Language*. 1952. Vol. 28. Pp. 474-494.
256. Hatz H. Rechtssprache und juristischer Begriff. Stuttgart: Klett Verlag, 1973. P. 248.
257. Helgorsky F. Norme el Histoire. *Le francais moderne*. Paris, 1982. № 1. Pp. 15-41.
258. Maingueneau D. Analyzing self-constituting discourses. *Discourse studies*. Vol. 1 (2). 1999. P. 175-199.
259. Makushev P. V. Minchenko O. V. Tsareva I. V. La lingüística jurídica como campo de conocimiento prometedor. *Cuestiones Politicas*. 2021. Vol. 39. No. 68. Pp. 571-580.
260. Malahovich M. V. Tekst specjalistyczny w kontekście wiedzy odbiorcy Debiuty Naukowe. *Wiedza – Korpus. Słownik*. 2007. Pp. 18-22.
261. Malkie I. I. Etymology and the Structure of Word Families. London: Word, 1954. 200 p.
262. Mazer L. Evaluating the effects : a contribution to the quality of legislation. *Statute Law Review*. 2001. № 2. Pp. 119-131.
263. Moghaddam A. S. A semantic change model for French loanwords in Persian. *Acta Linguistica Asiatica*. 2013. Vol. 3. № 2. Pp. 71-86.
264. Nerlich B. A dynamic model of semantic change. *Journal of Literary Semantics*. 1988. Vol. 17. № 2. Pp. 73-90.
265. Nida E. A. Componential Analysis of Meaning: an Introduction to Semantic Structures. The Hague: Mouton, 1975. 272 p.
266. Nisnevich A. Probabilistically modeling semantic change. URL: <http://www.eecs.berkeley.edu/Pubs/TechRpts/2015/EECS-2015-36.html>.
267. Nussbaumer M. Sprache und Recht. Heidelberg: Groos, 1997. P. 288.
268. Opalek K., Wroblewski J. Zagadnienia teorii prawa. Warszawa:

PWN, 1969. P. 264.

269. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache. Der öffentliche Sprachgebrauch. Band. II. Stuttgart: Klett-Cotta, 1981. Pp. 44-57.

270. Plett H. F. Intertextualities. *Intertextuality*. Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1991. Pp. 3-29.

271. Podlech A. Rechtslinguistik. Grimm, Dieter Hrsg. Rechtswissenschaft und Nachbarwissenschaften. Bd. II, München: Beck, 1976, Pp. 105-116.

272. Recchia G. Istruttoria parlamentare e qualità della Normazione. Padova: CEDAM, XXXVIII, 2002. 392 p.

273. Redelbach A., Wronkowska S., Ziembinski Z. Zarys teorii państwa i prawa. Warszawa: Wyd-wo naukowe PWN, 1993. P. 296.

274. Schiffrin D. Approaches to Discourse. Oxford, Cambridge, MA, 1994.

275. Schonherr F. Gedanken zur Gesetzessprach. Methodik der Gesetzgebung. Wien, New York, 1982. P. 342.

276. Thomas J. Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics. London, New York: Routledge, 1995. 430 p.

277. Tsareva I. V. Functional and derivative space of the legal text. *Advanced trends of the modern development of philology in European countries: Collective monograph*. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2019. Pp. 217-233.

278. Tsareva I. V. Systematically-functional aspect of law derivation. *Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU. (Romania, Baia Mare, September 20-21, 2019)*. Romania, Baia Mare, 2019. Pp. 79-82.

279. Tsareva I. V. Derivational lexicology is a structural part of derivational linguistics. *Scientific achievements of modern society (United Kingdom, Liverpool, November 6-8, 2019)*. United Kingdom, Liverpool. 2019. Pp. 269-273.

280. Tsareva I. V. Linguistic transformations in the legal text. *Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives. Proceedings of the 5th International symposium (Austria, Vienna, January 25, 2020)*. Premier Publishing s.r.o., Accent Graphics Communications LLC, Vienna. 2020. Pp. 57-62.

281. Tsarova I. V. Russian-Ukrainian war (2014–2022): words that have acquired new meanings. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 1436 p. Pp. 804-812.

282. Universal Declaration of Human Rights. URL: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
283. Verhagen A. Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition. Oxford: Oxford University Press, 2005. 244 p.
284. Walton D. Argument Structure: A Pragmatic Theory. Toronto: University of Toronto Press, 1996. 304 p.
285. Wellens K. C., Borchardt G. M. Soft Law in European Community Law. *European Law Review*. Vol. 14 (1989) Pp. 267-321.
286. Werk und Diskurs: Karlheinz Stierle zum 60. Geburtstag. Dieter Ingenschay, Helmut Pfeiffer, Hrsg. München: W. Fink, 1999 251 p.
287. Wierzbicka A. The Semantics of Grammar. Amsterdam, 1988. 617 p.
288. Wodak R. Critical linguistics and critical discourse analysis. Handbook of Pragmatics. Benjamins, 2006. URL: <http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/wodak/papers/06hbprag.pdf>
289. Wronkowska S. Analiza pojecia prawa podmiotowego. Poznan: Wyd-wo naukowe PWN, 1973. P. 264.
290. Wroblewski B. Jezyk prawny i prawniczy. Krakow: PWN, 1948. P. 244.

Навчальне видання

Царьова Ірина Валеріївна

**ТЕКСТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ:
ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Монографія

Редактор, оригінал-макет, дизайн –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга
Редактор *О. І. Галушко*

Підп. до друку 20.10.2022. Формат 60x84/16. Друк – трафаретний, цифровий.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 8,63. Обл.-вид. арк. 9,25 Тираж – 15 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018